МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗВО «ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САДКОВСЬКИЙ СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 347.13:004

ДИСЕРТАЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Садковський С.П.**

Науковий керівник
ФЕДОРЕНКО Тетяна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Садковський С.П. Особливості цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено комплексному науково-теоретичному дослідженню особливостей цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, зокрема аналізу її правової природи, структури та механізму реалізації в умовах цифрової трансформації суспільства.

Удосконалено та деталізовано розуміння інформаційних технологій, підкреслено їхню багатогранність і зазначено, що вони безпосередньо пов’язані з обробкою та використанням знань і різноманітної інформації, що зумовлює їх визначальну роль як ключового ресурсу постіндустріального суспільства. Інформаційні технології трактуються як сукупність процесів і операцій з інформацією, що здійснюється відповідно до встановлених правил, а також як складний соціокультурний феномен, який поєднує інтелектуальні, матеріальні й організаційні складові суспільного розвитку. Вони застосовуються з метою досягнення конкретних результатів діяльності або вирішення визначених завдань, відповідають вимогам системи, в якій функціонують, і виступають невід’ємною частиною суспільних відносин, що надає підстави розглядати їх як об’єкт інформаційного та цивільного права.

Визначено, що розвиток інформаційних технологій відбувається поетапно, зокрема виділяються такі стадії: етап використання машинних ресурсів, етап програмування, етап становлення нових інформаційних технологій та етап високих інформаційних технологій. Кожен із цих етапів характеризується власними особливостями, цілями та завданнями, що відображають рівень технологічних можливостей у задоволенні потреб людини.

Окреслено основні критерії класифікації нових і новітніх інформаційних технологій, серед яких: спосіб їх реалізації в автоматизованих інформаційних системах, рівень охоплення управлінських завдань, клас технологічних операцій, тип користувацького інтерфейсу, принцип побудови комп'ютерних мереж, ступінь централізації технологічних процесів, а також предметна сфера застосування. Узагальнюючи характерні риси нових інформаційних технологій, підкреслюється, що кожна з них орієнтована на певну предметну галузь і спрямована на вирішення конкретного комплексу завдань. Таким чином, інформаційні технології слід розглядати водночас як сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, а також як динамічний процес. Їх функціональне призначення та сфери застосування дають змогу виокремлювати різні групи інформаційних технологій у суспільному житті, зокрема як складову правової системи та самостійний об'єкт правового регулювання.

Встановлено, що впровадження інформаційних технологій у правову систему ґрунтується на сукупності правових принципів, які поділяються на загальні, спеціальні та специфічні. До загальних принципів у сфері правового регулювання ІТ віднесено справедливість і гуманізм, юридичну рівність, демократизм, свободу та законність у межах інформаційних правовідносин. Спеціальні принципи відображають особливості суб'єктного складу та характер інформації, що використовується у відповідних правовідносинах. Специфічні принципи підкреслюють особливу роль інформаційних технологій у розвитку правової системи суспільства. Сукупність цих засад сприяє ефективному використанню ІТ у правовій сфері, підвищуючи рівень продуктивності, точності, безпеки та доступності юридичних послуг. Зроблено висновок, що інформаційні технології потребують окремого правового регулювання, яке поєднує норми і принципи як загального, так і спеціального правозастосування, інтегруючи підходи різних галузей права.

Проаналізовано чинну нормативно-правову базу у сфері інформаційних технологій і встановлено, що предмети інформаційного права та ІТ-права не

збігаються, у зв'язку з чим їх ототожнення є необґрунтованим. Визначено, що інформаційне право регулює правовідносини, пов'язані з інформацією як об'єктом у будь-якій формі її існування (усній, письмовій тощо), тоді як ІТ-право охоплює правовідносини, спрямовані на забезпечення створення, функціонування та застосування інформаційних технологій. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність завершення формування ІТ-права як самостійної галузі права, що має виступати цілісною комплексною системою правового регулювання цивільних відносин у сфері інформаційних технологій, оскільки розвиток цифрових технологій спричиняє появу якісно нового середовища цивільно-правового регулювання, у межах якого виникають нові види правовідносин, а специфіка та властивості цифрових об'єктів вимагають істотного оновлення чинного законодавства та розроблення нових правових механізмів регулювання.

Спираючись на загальне розуміння механізму правового регулювання, здійснено аналіз механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності, який доцільно розглядати як упорядковану систему правових засобів, структурованих у певній послідовності та спрямованих на регламентацію, закріплення, розвиток і вдосконалення відповідних суспільних відносин. Механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності ґрунтується на нормах права та охоплює ключові правові інститути, зокрема предмет і метод правового регулювання, принципи цивільного законодавства, підстави виникнення правовідносин, правовий статус їх учасників, правовий режим об'єктів, а також просторово-часові межі реалізації прав і виконання обов'язків.

Обґрунтовано, що цивільно-правова відповідальність виступає різновидом юридичної відповідальності, оскільки характеризується притаманними їй ознаками: настанням негативних наслідків для правопорушника, суспільним осудом і застосуванням державного примусу. У зв'язку з цим механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності є складною багаторівневою системою, у якій кожен елемент виконує визначену функцію, взаємодіє з іншими

складовими та забезпечує цілісність і ефективність правового впливу. Функціонально-цільове призначення механізму визначається конкретною ситуацією або юридичним фактом, що забезпечує послідовне та узгоджене використання правових засобів, форм і методів. Водночас механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності не є сталим, розвивається, модернізується та трансформується відповідно до потреб суспільства і змін у правовому середовищі.

Здійснено всебічне дослідження потенційних правопорушень у сфері інформаційних технологій. Запропоновано їх систематизацію за характером відповідних правовідносин, зокрема: у сфері формування та використання інформаційних ресурсів (створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошук, поширення та надання інформації); у сфері розроблення й застосування інформаційних технологій і засобів їх забезпечення; у сфері захисту інформації та цифрових прав учасників правовідносин. Здійснено класифікацію за способом вчинення (із застосуванням ІТ, інформаційних систем і технічних засобів) та за об'єктною спрямованістю, що включає правопорушення проти інформації та інформаційних ресурсів (їх конфіденційності, цілісності, доступності), проти віртуального середовища, ІТ-інфраструктури (інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерної техніки, серверів і програмного забезпечення), а також проти цифрових прав.

Обґрунтовано, що правопорушення у сфері ІТ охоплюють сукупність протиправних дій або бездіяльності суб'єктів, які спричиняють майнову чи немайнову шкоду, пов'язані з використанням цифрових об'єктів і тягнуть за собою настання цивільно-правової відповідальності у зв'язку з порушенням цифрових прав.

Встановлено, що об'єкти цифрових технологій можуть набувати правової характеристики майна, послуг чи робіт, виступати результатами інтелектуальної діяльності або особистими немайновими благами. До таких об'єктів віднесено цифрові речі, віртуальні активи, цифровий контент, облікові записи, електронні

гроші та цифрові цінні папери – тобто явища, що існують виключно у цифровій формі та мають специфічні правові ознаки.

Визначено коло суб'єктів відповідних правовідносин, серед яких: фізичні та юридичні особи (користувачі), оператори зв'язку, сервісні та хостинг-провайдери, розробники інформаційних мереж і технологій, а також інші технічні фахівці, що взаємодіють у цифровому середовищі через цифрові ідентифікатори (зокрема, IP-адреси, ID, нікнейми тощо). Окрему увагу приділено новітнім суб'єктам – цифровим утворенням (штучний інтелект, цифрові двійники), а також державним органам, що забезпечують функціонування електронних реєстрів і баз даних. Особливим, нетиповим учасником правовідносин визначено роботизовані цифрові системи.

Уточнено зміст категорії «цифрові права», до яких віднесено право доступу до мережі інтернет і цифрових пристроїв, право на приватність і захист персональних даних, свободу вираження поглядів (включаючи право на пошук, отримання та поширення інформації), а також право на безпеку в онлайн-середовищі.

На основі проведеного аналізу узагальнено підходи до класифікації цивільно-правової відповідальності у сфері IT, зокрема за об'єктами та суб'єктами правовідносин, їх видом (майнові та немайнові, договірні та позадоговірні), а також залежно від характеру порушених цифрових прав.

Встановлено, що класичні правові норми потребують ґрунтовного переосмислення, оновлення та адаптації до нових форм правовідносин, у межах яких об'єктами виступають цифрові речі, зокрема віртуальні активи, цифровий контент та інші нематеріальні блага.

Здійснено науково-теоретичне осмислення категорій «віртуальні активи» та «цифровий контент», у результаті чого обґрунтовано, що ці поняття відображають відносно нові явища у сфері цивільного права. Вони характеризуються нематеріальною природою, можливістю одночасного існування в кількох копіях та поширенням у різних юрисдикціях. Віртуальні активи запропоновано трактувати як об'єкти, що функціонують у межах

інформаційних систем і базуються на сучасних цифрових технологіях, маючи при цьому економічну цінність, ліквідність, доступність для широкого кола користувачів та потенціал до правового регулювання. Натомість цифровий контент доцільно визначати як будь-яку інформацію, створену та поширену у цифровій формі, яка може включати текстові, візуальні, аудіо-, відеоматеріали, програмні продукти та інші мультимедійні компоненти. Йому притаманні інтерактивність, масовість використання, а його специфіка вимагає врегулювання питань авторського права та інтелектуальної власності.

Обґрунтовано необхідність завершення нормативного визначення їх правового статусу, що дозволить впорядкувати цивільні правовідносини, окреслити межі цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, а також запровадити правове регулювання процесів створення, використання, поширення й обмеження цифрового контенту.

Проаналізовано зарубіжні підходи законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, здійснено порівняльний аналіз моделей цивільно-правової відповідальності провідних держав світу. Встановлено, що їх розвиток відбувається в межах трьох базових парадигм: орієнтація на пріоритетний захист прав людини (користувацько-центрична модель, характерна для ЄС і Великої Британії); акцент на економічній свободі як передумові інноваційного розвитку (США); а також концепція цифрового суверенітету з домінуванням державного контролю (Китай).

Розроблено та запропоновано цілісну модель цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, адаптовану до українських правових реалій. Вона передбачає поєднання комплексного регулювання цифрових ризиків із посиленням гарантій захисту прав суб’єктів у цифровому середовищі. Запропонована модель охоплює механізми колективного захисту прав споживачів, інституційний нагляд і контроль за безпекою ІТ-продуктів, інструменти притягнення до відповідальності, а також правила використання систем штучного інтелекту. Впровадження запропонованої моделі сприятиме

нормативному закріпленню правової природи цифрового контенту та підвищенню ефективності правового регулювання відповідних правовідносин.

Сформовано комплекс науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на упорядкування правового регулювання у сфері інформаційних технологій, уточнення базових категорій та визначення ефективних механізмів цивільно-правової відповідальності. Вказані положення пропонується покласти в основу проєкту Закону України «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій». Основною метою такого нормативно-правового акта має стати комплексне врегулювання цивільних правовідносин у цифровому середовищі, зокрема питань відповідальності за правопорушення у сфері ІТ.

Визначено ключові завдання законопроєкту: чітке нормативне закріплення та уніфікація понятійного апарату, зокрема таких категорій, як «цифровий контент», «віртуальні активи», «електронний договір», «хмарні сервіси», «кіберзлочинність»; встановлення підстав і меж цивільно-правової відповідальності за порушення у сфері інформаційних технологій, включаючи порушення авторських прав, невиконання умов електронних договорів, незаконне використання персональних даних і цифрових активів, а також завдання шкоди внаслідок кіберінцидентів; формування дієвих механізмів реалізації відповідальності; узгодження національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами та створення правових умов для застосування транснаціональних цифрових контрактів; розвиток науково-доктринального підґрунтя для належного методичного забезпечення та практичного застосування норм цивільного права у сфері ІТ.

Серед практичних кроків імплементації інновацій у правову систему доцільно передбачити створення та залучення спеціалізованих експертних органів, до складу яких мають входити як технічні спеціалісти, так і фахівці з різних галузей господарства, задля розгляду цифрових спорів; формування глосарію ІТ-права для уніфікації термінології та визначення предметної юрисдикції цивільних спорів щодо цифрового контенту; створення належної освітньої, матеріально-технічної та наукової бази підготовки фахівців у сфері ІТ-

права; орієнтацію діяльності правових інститутів на регулятивну, превентивну та роз'яснювальну функції щодо правопорушень, пов'язаних зі створенням, використанням і поширенням цифрового контенту та віртуальних активів; посилення заходів інформаційної безпеки.

Запропоновані підходи сприятимуть виокремленню ІТ-правовідносин як самостійного сегмента цивільного права, врахуванню специфіки цифрового середовища та забезпеченню оперативної адаптації правового регулювання до динамічних технологічних змін і процесів цифровізації. Реалізація зазначених положень створить передумови для завершення процесу формування та інституціоналізації ІТ-права як окремої галузі, що забезпечить цілісне та ефективне правове регулювання цивільних відносин в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, цивільне право, правове регулювання, договір, інформаційні технології, віртуальні активи, цифрова річ, об'єкти цивільних прав, цифровий контент, інформація, штучний інтелект, цифрові права, ІТ-право, цифровізація, захист персональних даних.

ANNOTATION

Sadkovskyi S.P. Peculiarities of civil liability in the field of information technology. – The qualification scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 "Law" in the specialty 081 "Law." HEI "Open International University of Human Development "Ukraine". Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive scientific and theoretical study of the peculiarities of civil liability in the field of information technologies, in particular to the analysis of its legal nature, structure, and mechanism of implementation in the context of the digital transformation of society.

The understanding of information technology has been refined and elaborated upon; its multifaceted nature has been emphasized, and it has been noted that it is directly linked to the processing and use of knowledge and diverse information, which determines its pivotal role as a key resource of post-industrial society. Information technologies are interpreted as a set of processes and operations involving information, carried out in accordance with established rules, as well as a complex sociocultural phenomenon that combines the intellectual, material, and organizational components of social development. They are applied to achieve specific operational results or solve defined tasks, meet the requirements of the system in which they operate, and constitute an integral part of social relations, which provides grounds for considering them as an object of information and civil law.

It is determined that the development of information technologies occurs in stages, specifically the following stages are identified: the stage of machine resource utilization, the programming stage, the stage of emerging information technologies, and the stage of advanced information technologies. Each of these stages is characterized by its own features, goals, and tasks, reflecting the level of technological capabilities in meeting human needs.

The main criteria for classifying new and cutting-edge information technologies are outlined, including: the method of their implementation in automated information

systems, the scope of management tasks covered, the class of technological operations, the type of user interface, the principle of computer network architecture, the degree of centralization of technological processes, and the specific field of application. In summarizing the characteristic features of new information technologies, it is emphasized that each of them is oriented toward a specific subject area and aimed at solving a specific set of tasks. Thus, information technologies should be viewed both as a set of methods, production processes, and software and hardware tools, and as a dynamic process. Their functional purpose and areas of application make it possible to distinguish various groups of information technologies in public life, in particular as a component of the legal system and an independent object of legal regulation.

It has been established that the integration of information technologies into the legal system is based on a set of legal principles, which are divided into general, special, and specific principles. The general principles in the sphere of legal regulation of IT include justice and humanism, legal equality, democracy, freedom, and legality within the framework of information legal relations. Special principles are determined by the characteristics of the parties involved and the nature of the information used in the relevant legal relationships. Specific principles reflect the special role of information technologies in the development of society's legal system. The combination of these principles facilitates the effective use of IT in the legal sphere, enhancing the productivity, accuracy, security, and accessibility of legal services. It is concluded that information technologies require separate legal regulation that combines the norms and principles of both general and special law enforcement, integrating approaches from various branches of law.

The current legal framework in the field of information technology has been analyzed, and it has been established that the subjects of information law and IT law do not coincide; therefore, equating them is unfounded. It has been determined that information law regulates legal relationships related to information as an object in any form of its existence (oral, written, etc.), whereas IT law covers legal relationships aimed at ensuring the creation, functioning, and application of information technologies. In this regard, the feasibility of completing the formation of IT law as an

independent branch of law, which should serve as a comprehensive system of legal regulation of civil relations in the field of information technologies, is justified. Since the development of digital technologies gives rise to a qualitatively new environment for civil law regulation, within which new types of legal relationships emerge, and the specific nature and properties of digital objects require a substantial update of current legislation and the development of new legal regulatory mechanisms.

Based on a general understanding of the mechanism of legal regulation, an analysis has been conducted of the mechanism of legal regulation of civil liability, which should be viewed as an organized system of legal instruments structured in a specific sequence and aimed at regulating, establishing, developing, and improving relevant social relations. The mechanism of legal regulation of civil liability is based on legal norms and encompasses key legal institutions, including the subject and method of legal regulation, the principles of civil legislation, the grounds for the emergence of legal relations, the legal status of their participants, the legal regime of objects, as well as the spatial and temporal limits of the exercise of rights and the performance of obligations.

It is argued that civil liability is a type of legal liability, as it is characterized by its inherent features: the occurrence of negative consequences for the wrongdoer, social condemnation, and the application of state coercion. In this regard, the mechanism of legal regulation of civil liability is a complex, multi-level system in which each element performs a specific function, interacts with other components, and ensures the integrity and effectiveness of legal influence. The functional purpose of the mechanism is determined by a specific situation or legal fact, ensuring the consistent and coordinated use of legal means, forms, and methods. At the same time, the mechanism of legal regulation of civil liability is not static; it evolves, modernizes, and transforms in accordance with the needs of society and changes in the legal environment.

A comprehensive study of potential legal violations in the field of information technology has been conducted. A classification of these offenses based on the nature of the relevant legal relationships has been proposed, specifically: in the sphere of the creation and use of information resources (creation, collection, processing,

accumulation, storage, search, dissemination, and provision of information); in the sphere of the development and application of information technologies and the means of their implementation; and in the sphere of the protection of information and digital rights of participants in legal relationships. A classification has been carried out based on the method of commission (using IT, information systems, and technical means) and by object, which includes offenses against information and information resources (their confidentiality, integrity, and availability), against the virtual environment, IT infrastructure (information and telecommunications systems, computer hardware, servers, and software), as well as against digital rights.

It is substantiated that offenses in the IT sphere encompass a set of unlawful acts or omissions by entities that cause property or non-property damage, are related to the use of digital objects, and entail civil liability in connection with the violation of digital rights.

It has been established that digital technology objects may acquire the legal characteristics of property, services, or works, serve as the results of intellectual activity, or constitute personal non-property benefits. Such objects include digital items, virtual assets, digital content, user accounts, electronic money, and digital securities – that is, phenomena that exist exclusively in digital form and possess specific legal characteristics.

The scope of entities involved in the relevant legal relationships has been defined, including: individuals and legal entities (users), telecommunications operators, service and hosting providers, developers of information networks and technologies, as well as other technical specialists who interact in the digital environment via digital identifiers (in particular, IP addresses, IDs, nicknames, etc.). Special attention is given to new entities – digital constructs (artificial intelligence, digital twins) – as well as government agencies that ensure the functioning of electronic registries and databases. Robotic digital systems are identified as a special, atypical participant in legal relationships.

The scope of the category “digital rights” has been clarified to include the right of access to the internet and digital devices, the right to privacy and the protection of

personal data, freedom of expression (including the right to seek, receive, and impart information), as well as the right to safety in the online environment.

Based on the analysis, approaches to classifying civil liability in the IT sphere have been summarized, specifically by the objects and subjects of legal relations, their type (property and non-property, contractual and non-contractual), as well as depending on the nature of the violated digital rights.

It has been established that classical legal norms require a thorough rethinking, updating, and adaptation to new forms of legal relations, within which digital objects serve as the subjects, in particular virtual assets, digital content, and other intangible assets.

A scientific and theoretical analysis of the categories “virtual assets” and “digital content” has been conducted, resulting in the conclusion that these concepts reflect relatively new phenomena in the field of civil law. They are characterized by their intangible nature, the possibility of simultaneous existence in multiple copies, and distribution across different jurisdictions. It is proposed to interpret virtual assets as objects that function within information systems and are based on modern digital technologies, while possessing economic value, liquidity, accessibility to a wide range of users, and the potential for legal regulation. Digital content, on the other hand, should be defined as any information created and distributed in digital form, which may include text, visual, audio, and video materials, software products, and other multimedia components. It is characterized by interactivity and widespread use, and its specific nature requires the regulation of copyright and intellectual property issues.

The necessity of finalizing a normative definition of their legal status is substantiated, which will allow for the regulation of civil legal relations, the delineation of the boundaries of civil liability in the field of information technology, as well as the introduction of legal regulation of the processes of creation, use, distribution, and restriction of digital content.

Foreign approaches to the legislative regulation of civil liability in the field of information technology are analyzed, and a comparative analysis of civil liability models in leading countries is conducted. It has been established that their development

occurs within the framework of three basic paradigms: a focus on the priority protection of human rights (a user-centric model characteristic of the EU and the UK); an emphasis on economic freedom as a prerequisite for innovative development (the U.S.); and the concept of digital sovereignty with a predominance of state control (China).

A comprehensive model of civil liability in the field of information technology, adapted to Ukrainian legal realities, has been developed and proposed. It provides for a combination of comprehensive regulation of digital risks with strengthened guarantees for the protection of rights of entities in the digital environment. The proposed model encompasses mechanisms for collective consumer protection, institutional oversight and control over the security of IT products, enforcement tools, as well as rules for the use of artificial intelligence systems. The implementation of the proposed model will contribute to the normative establishment of the legal nature of digital content and to improving the effectiveness of legal regulation of relevant legal relationships.

A set of scientifically grounded proposals has been developed aimed at streamlining legal regulation in the field of information technology, clarifying basic categories, and defining effective mechanisms of civil liability. It is proposed that these provisions form the basis of the draft Law of Ukraine “On Civil Legal Relations in the Field of Information Technology.” The primary objective of this legislative act should be the comprehensive regulation of civil legal relations in the digital environment, particularly issues of liability for violations in the IT sector.

The key objectives of the draft law are defined as follows: clear legal codification and unification of the conceptual framework, in particular of such categories as “digital content,” “virtual assets,” “electronic contract,” “cloud services,” and “cybercr ime”; establishing the grounds and limits of civil liability for violations in the field of information technology, including copyright infringement, breach of electronic contract terms, unlawful use of personal data and digital assets, as well as damage caused by cyber incidents; developing effective mechanisms for enforcing liability; harmonizing national legislation with international legal standards and creating the

legal framework for the application of transnational digital contracts; developing the scientific and doctrinal foundation for the proper methodological support and practical application of civil law provisions in the IT sector.

Among the practical steps for implementing innovations into the legal system, it is advisable to provide for the establishment and involvement of specialized expert bodies, comprising both technical specialists and experts from various sectors of the economy, to adjudicate digital disputes; developing an IT law glossary to standardize terminology and define subject-matter jurisdiction for civil disputes regarding digital content; establishing an adequate educational, material, technical, and scientific foundation for training specialists in the field of IT law; Orienting the activities of legal institutions toward regulatory, preventive, and explanatory functions regarding violations related to the creation, use, and distribution of digital content and virtual assets; strengthening information security measures.

The proposed approaches will contribute to the identification of IT legal relations as an independent segment of civil law, taking into account the specifics of the digital environment and ensuring the prompt adaptation of legal regulation to dynamic technological changes and digitalization processes. The implementation of these provisions will create the conditions for completing the process of forming and institutionalizing IT law as a separate branch, which will ensure comprehensive and effective legal regulation of civil relations in the context of the information society.

Key words: civil liability, civil law, legal regulation, contract, information technology, virtual assets, digital objects, objects of civil rights, digital content, information, artificial intelligence, digital rights, IT law, digitalization, personal data protection.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

1. Федоренко Т. В., **Садковський С. П.** Юридична відповідальність в інформаційній сфері: поняття та особливості. *Український науково-теоретичний часопис «Часопис Київського університету права».* 2022, № 2. С. 82-85. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.14.

(Федоренко Т.В. – розкрито сутність юридичної відповідальності як правової категорії, її загальнотеоретичне осмислення, визначення ознак і функцій, а також особливості цивільно-правової відповідальності в інформаційній сфері. Зроблено акцент на аналізі правової природи відповідальності, її ролі як способу захисту прав та інтересів, а також на обґрунтуванні підходів до її застосування в умовах розвитку інформаційного суспільства. Садковський С.П. – зосереджено увагу на теоретико-прикладних аспектах функціонування інформаційної сфери, аналізі сучасних викликів інформаційної безпеки, характеристиці інформаційних правопорушень, їх класифікації та визначенні ризиків, пов'язаних із розвитком інформаційних технологій і кіберпростору. Розкрито питання впливу глобалізації інформаційних процесів на національну безпеку та необхідність удосконалення механізмів протидії загрозам.)

2. Садковський С. П. Деякі аспекти нормативно-правового забезпечення інформаційних технологій в контексті інформаційної безпеки України. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2023, № 12. С. 121-123. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/27.

3. Садковський С. П. Деякі аспекти правового регулювання інформаційних технологій в Україні. *Інформаційно-аналітичний наукометричний журнал, фахове видання «Економіка. Фінанси. Право».* 2024, № 5. С. 109-111. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2024.5.20.

4. Садковський С. П. Цивільно-правова відповідальність у сфері

інформаційних технологій: досвід ЄС та перспективи для України. *Право і суспільство.* 2025, № 5 Т. 2. С. 74-80. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.9.

Статті у наукових виданнях іншої держави

5. Fedorenko T., **Sadkovskyi S.** Virtual assets and digital content belong to the objects of civil law. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.*2023, No. 1(37). Pp. 1-4. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032023/7963.

(Sadkovskyi S. – проаналізовано практичні аспекти функціонування ринку віртуальних активів, зокрема особливості його становлення в Україні, вплив глобальних тенденцій розвитку криптовалют, економічний потенціал цифрових активів, а також проблеми їх легалізації та інтеграції у національну економіку. Значну увагу приділено характеристиці сучасного стану ринку, ролі державної політики та діяльності Міністерства цифрової трансформації, а також порівнянню міжнародного досвіду регулювання. Fedorenko T. – здійснено теоретико-правове обґрунтування категорій «віртуальні активи» та «цифровий контент», визначено їх правову природу як об'єктів цивільних прав, а також проаналізовано нормативно-правові підходи до їх закріплення у цивільному законодавстві України.)

Тези наукових доповідей

6. Садковський С. П. Правове становлення інформації. Права людини: історія та сучасність: VII Науково-практична конференція, м. Київ, 8 грудня 2022 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 51-53.

7. Садковський С. П. Правові аспекти цифрової інклюзії: виклики та перспективи використання інформаційних технологій. Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 26-28 листопада 2024 року: тези доповіді. Київ, 2024. С. 165-168.

8. Садковський С. П. Деякі особливості правової природи цифрового контенту. Молодь: освіта, наука, духовність: XXII Всеукраїнська науково-

практична конференція студентів і молодих вчених. м. Київ, 16-18 квітня 2025 р. Київ, 2025. С. 650-652.

9. Садковський С. П. Міжнародно-правові аспекти цифрової інклюзії та захисту прав людини в умовах розвитку інформаційних технологій. Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики: XXV Міжнародна науково-практична конференція. м. Київ, 25–27 листопада 2025 року: тези доповіді. Київ, 2025. С. 1796-1799.

10. Садковський С. П. Права людини в умовах цифрової трансформації: виклики та правові гарантії. Права людини: історія та сучасність: X Науково-практична конференція. м. Київ, 04 грудня 2025 року: тези доповіді. Київ. 2025. С. 64-67.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....21
ВСТУП.....22
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....33
1.1. Поняття та класифікація інформаційних технологій 33
1.2. Принципи права у сфері інформаційних технологій у правовій системі.....51
1.3. Нормативно-правове регулювання у сфері інформаційних технологій.....78
Висновки до Розділу 1. 94
РОЗДІЛ ІІ. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....96
2.1. Механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності 96
2.2. Цивільно-правова відповідальність за незаконні дії у сфері інформаційних технологій.....117
2.3. Віртуальні активи та цифровий контент як об’єкти цивільного права 139
Висновки до Розділу 2 160
РОЗДІЛ ІІІ. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 164
3.1. Аналіз зарубіжного досвіду законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій 164
3.2. Модернізація нормативно-правового забезпечення інституту цивільно-правової відповідальності в галузі інформаційних технологій: напрями, механізми та пропозиції.....181
Висновки до розділу 3.....197
ВИСНОВКИ.....199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....207
ДОДАТКИ 233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АІС – автоматизовані інформаційні системи;

АРМ – автоматизовані робочі місця;

АСУ – автоматизовані системи управління;

ЕОМ – електронно-обчислювальна машина;

ЄКПЛ – Європейська конвенція про захист прав людини;

ЗУ – Закон України;

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології;

ІП – інформаційний поток;

ІПС – інформаційно-пошукові системи;

ІТ – інформаційна технологія;

ПЕОМ – персональна електронно-обчислювальна машина;

ПК – персональний комп’ютер;

ППП – пакет прикладних програм;

СУБД – системи управління базами даних;

ЦКУ – Цивільний кодекс України;

ШІ – штучний інтелект;

NFT – невзаємозамінний токен.

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі інформаційні технології (ІТ) швидко трансформують усі аспекти суспільного життя, зокрема економічну діяльність, соціальні взаємодії, правові відносини та сферу надання послуг. Цифрові платформи, електронні сервіси, мобільні додатки та соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя. Зростаюче використання ІТ у бізнесі, управлінні, торгівлі та інших галузях призводить до виникнення нових типів правопорушень, що вимагають впровадження ефективних механізмів цивільно-правової відповідальності.

Незважаючи на значний потенціал цифрових технологій існують ризики неправомірного використання даних, порушення авторських прав, кібератак, незаконного доступу до інформаційних систем, порушення прав на приватність, а також неналежного виконання договірних зобов'язань, пов'язаних із використанням цифрових платформ, електронних документів, цифрового контенту, регулюванням відносин в ІТ-сфері. Такі правопорушення потребують сучасних підходів до правового захисту та цивільно-правової відповідальності, оскільки традиційні правові інструменти не завжди здатні забезпечити належний захист.

Досліджувана проблематика має важливе значення, оскільки швидкий розвиток цифрових технологій, їх невпинне оновлення призводить до зростання кількості правопорушень у сфері ІТ, створюючи нові виклики для правової системи, вимагаючи сучасних форм та методів цивільно-правової відповідальності за порушення у цифровому просторі.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених у галузі правового регулювання інформаційних технологій, цифрових правовідносин та цивільно-правової відповідальності.

Зокрема, при з'ясуванні понятійної природи технологій та їх ролі у правовому регулюванні використано наукові позиції Д. Адамюк, С. Боліли, І. Борисова, Т. Бутенко, М. Войнаренка, О. Грицунова, В. Зуєва, В. Сирого.

Дослідження правового режиму цифрових речей стали можливими з урахуванням наукових здобутків І. Бабецько, Є. Подорожнього, Є. Мічуріна.

Окрему основу дослідження становлять наукові напрацювання щодо правового регулювання інформаційних правовідносин М.С. Єсімова, О. Куракіна, В. Луценка, В. Мазура, Д. Маріца, Т. Пікуля, Д. Позової, В. Чернеги, Р. Шишки, О. Шишки та закордонних учених Р. Амброджі, Л. Биграва, Д. Герта, С. Кунера, І. Лойда, Л. Мановича, В. Папакостянтинова.

Визначення специфіки та структури цивільно-інформаційних правовідносин здійснено на основі праць О. Басая, В. Брижка, О. Донченко, О. Калашник, Є. Литвинова, О. Селезньової, Д. Солове, І. Солончук, Н. Федосенко.

При розгляді питань, пов'язаних із застосуванням цифрових технологій у правовій сфері, науковці, зокрема, Т. Бачинський, Г. Виноградова, С. Єсімов, К. Калаченкова, О. Карпель, Л. Коваленко, М. Ковалів, О. Копилов, О. Марценюк, А. Пазюк, Н. Поварчук, О. Синєокий, О. Сімсон, М. Телевяк, Я. Тицька, Є. Харитонов, О. Харитонова, С. Чаплян, В. Шкарупа, В. Цимбалюк, О. Ярема та інші внесли пропозицію щодо виокремлення ІТ-права як самостійного правового напряму, обґрунтовуючи це тим, що сучасна правова система використовує здобутки новітніх інформаційних технологій у різних ситуаціях.

Постає питання про цифрові права, інформаційну безпеку, визначення об'єктів ІТ-права, зокрема, питання віртуальних активів, цифрового контенту та цифрових речей, які досліджувались в роботах Н. Горобець, К. Зерова, О. Мельника, Є. Мічуріна, К. Некіт, А. Сліпченко, Т. Федоренко, С. Сліпченко, а також зарубіжних авторів Дж. Альбрехта, К. О'Флагерті.

Під час дослідження фундаментальних засад цифрових прав використовувались праці О. Братасюк, Н. Верлос, Є. Гололобової, Р. Еннана,

Н. Левицької, Н. Лесько, В. Маньгори, Н. Ментух, Ю. Михальчук, А. Міни, М. Парасюка, Т. Ямненко, а також відомих зарубіжних теоретиків П. Броуна, Дж. Кокколі, М. Петра, Р. Райсмана, Дж. Розенора.

Проблематика забезпечення інформаційної безпеки у цифровому середовищі проаналізована на основі досліджень М. Барана та Р. Тарасенка, а питання принципів інформаційного права – на основі праць О. Баранова, О. Гиляки, О. Калашник, В. Косовича, Ю. Луня.

Цивільно-правова відповідальність досліджувалась з огляду на теоретичні напрацювання В. Гащина, П. Гуйвана, С. Загороднього, І. Зеленої, І. Комарницької, Ю. Кривенка, Н. Марценко, А. Нємцевої, М. Парасюка, С. Резніченко, Т. Рудник, М. Самбора, К. Спасової, О. Тихомирова, О. Тищенко, О. Церковної, О. Шагаки, О. Шимківа, вони допомогли з’ясувати сутність та основні ознаки цивільно-правової відповідальності та застосувати їх до галузі інформаційних технологій.

Проте, у сучасній науковій думці залишається недостатньо опрацьованою проблематика механізму та особливостей цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, що зумовлює потребу у поглибленому дослідженні.

Отже, результати аналізу наукових джерел підтверджують актуальність і необхідність комплексного дослідження правових засад цивільно-правової відповідальності в цифровому середовищі з метою забезпечення ефективного цивільного обороту, правової визначеності та належного захисту учасників інформаційних правовідносин.

Зокрема, одним із найбільш актуальних питань у рамках законодавчих ініціатив постає правове регулювання ринку віртуальних активів та цифрового контенту. З огляду на це, існує потреба в проведенні теоретичних досліджень щодо аналізу понять «віртуальні активи» та «цифровий контент», встановлення їх правової природи та класифікації, визначення цивільно-правової відповідальності за порушення, пов’язані з їх використанням.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до науково-дослідної тематики кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Інститут права та суспільних відносин ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» за темами «Охорона прав та законних інтересів людини і громадянина: національний та міжнародний досвід (номер державної реєстрації 0121U111286); «Цивільно-правові аспекти суспільних відносин у інформаційному суспільстві: теорія, практика, досвід» (номер державної реєстрації 0126U000450).

Підготовка дисертаційної роботи здійснювалася в контексті реалізації державної політики цифрової трансформації, з огляду на розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 р. № 386-р, на виконання Указів Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11 червня 2021 року № 231/2021, «Про Стратегію кібербезпеки України» № 96/2016 та Указу Президента України «Про Стратегію інформаційної безпеки» № 685/2021, що визначають основні напрями державної політики у сфері розвитку інформаційних технологій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний науково-теоретичний аналіз цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, виявлення її специфічних рис, визначення проблем правозастосування та розробка концептуальних підходів, практичних пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правового регулювання.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення наступних завдань:

- визначити, уточнити та поглибити розуміння поняття «інформаційні технології»;
- простежити етапи розвитку інформаційних технологій та уточнити їх класифікацію;
- виокремити принципи права, які застосовуються у сфері

інформаційних технологій;

- проаналізувати чинне нормативно-правове забезпечення сфери інформаційних технологій та запропонувати інституціалізацію окремої галузі права;
- проаналізувати та уточнити процес функціонування механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності;
- здійснити комплексний аналіз можливих правопорушень у сфері ІТ та узагальнити класифікацію цивільно-правової відповідальності;
- проаналізувати правову природу та сутність віртуальних активів і цифрового контенту як об'єктів цивільного права;
- дослідити зарубіжні моделі цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій та визначити напрями їх адаптації в Україні;
- здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення інституту цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, визначити актуальні напрями удосконалення ефективності правових механізмів та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо систематизації правового регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі створення, використання інформаційних технологій та надання інформаційних послуг.

Предмет дослідження – особливості цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження є наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених щодо природи цивільно-правової відповідальності, правового регулювання відносин у цифровому середовищі, специфіки функціонування інформаційних технологій та захисту прав їх користувачів, положення міжнародних документів, чинне законодавство України, а також матеріали правозастосовної практики.

У процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових і

спеціально-правових методів. Використання діалектичного підходу сприяло з'ясуванню сутності сутність цивільно-правової відповідальності та закономірності її застосування у сфері інформаційних технологій, виявити взаємозв'язок між зміною технічних аспектів ІТ та еволюцією правового регулювання (1.1.). Системний підхід дозволив розглянути ІТ як систему, сукупність функціональних елементів і відносин між ними (1.1.) Формально-юридичний метод було використано для аналізу нормативно-правових актів, визначення юридичного змісту понять «інформаційні технології», «цифровий контент», «віртуальні активи», «цивільно-правова відповідальність» (1.1., 1.3, 2.3.). Історико-правовий метод допоміг прослідкувати еволюцію правового регулювання інформаційних відносин і становлення інституту відповідальності у сфері інформаційних технологій (1.3, 2.1.). Дослідження структури інституту цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, визначення ключових елементів та їх взаємодії було здійснено за допомогою системно-структурного методу (2.1, 2.2.). Порівняльно-правовий метод допоміг вивчити та узагальнити зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за правопорушення у цифровому середовищі, а також можливості його адаптації до української правової системи (3.1.). Уточнення правових понять, визначення ознак і класифікація цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ здійснено з використанням логіко-правового методу (1.1., 1.2., 2.2.). Метод правового моделювання дозволив сформулювати та запропонувати пропозиції щодо вдосконалення механізму цивільно-правової відповідальності в умовах цифрової трансформації, спрямованих на підвищення ефективності правового регулювання в умовах цифровізації (3.2.).

Загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та абстрагування допомогли виокремити проблемні аспекти правового регулювання сфери ІТ, сформувати науково обґрунтовані висновків і пропозиції.

Застосування зазначених методів забезпечило об'єктивність та комплексність дослідження, дозволило виокремити наукову новизну, вирішити поставлені завдання.

Інформаційну базу дослідження склали діючі нормативно-правові акти України та міжнародні правові документи у сфері інформаційних технологій, офіційні матеріали та аналітичні дані Міністерства цифрової трансформації України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, судова практика та публічні реєстри, статистична інформація профільних державних органів і міжнародних організацій, результати узагальнення договірної документації ІТ-компаній та надавачів цифрових послуг, наукові публікації, монографічні дослідження і матеріали періодичних видань провідних вітчизняних і зарубіжних учених та практиків у галузі цивільного права, інформаційного права та права інтелектуальної власності, а також власні аналітичні напрацювання автора, інформаційні дані з відкритих Інтернет-ресурсів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є одним із перших комплексних досліджень цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, у якому системно поєднано теоретико-правовий аналіз із практико-орієнтованими підходами до вдосконалення нормативно-правового регулювання. У межах проведеного дослідження сформульовано такі положення наукової новизни:

вперше:

— розроблено та запропоновано системну модель цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, яка включає в себе механізми цивільно-правової відповідальності, інтегрує нормативні, інституційні та функціональні елементи у межах конституювання ІТ-права як самостійної галузі. Модель демонструє логічно завершену, багаторівневу систему цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ, у якій поєднуються підстави відповідальності (правопорушення), об'єкти правового впливу (цифрові явища), нормативні та інституційні механізми регулювання, стратегічна мета (захист прав і формування ІТ-права);

— сформульовано пропозиції щодо систематизації правового регулювання, уточнення ключових понять та визначення механізмів цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, що дозволить розробити та представити на розгляд законодавчих органів Закон України «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій» для забезпечення логічної інтеграції сучасних ІТ-відносин у національну правову систему.

удосконалено:

— поняття «інформаційні технології», під якими розуміється процес, зумовлений регламентованими правилами здійснення операцій з інформацією та обумовлений багатьма чинниками. Інформаційні технології задовольняють вимоги системи до якої вони впроваджуються, зокрема, правової;

— класифікацію правопорушень у сфері ІТ та виокремлено групи таких правопорушень: за характером правовідносин, за способом їх вчинення, за видом. Встановлено, що правопорушення в ІТ-сфері охоплюють усі протиправні діяння, які вчиняють певні суб'єкти правовідносин, наслідком яких є завдання шкоди майнового або морального характеру, предметом яких є цифрові об'єкти та які тягнуть за собою настання цивільно-правової відповідальності в результаті порушення так званих «цифрових» прав. Узагальнено класифікацію цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ: за об'єктами цивільних правовідносин; за суб'єктами цивільних правовідносин; за видом цивільних правовідносин (майнові, немайнові; договірні, недоговірні); за правами (digital rights), які порушено тощо;

набули подальшого розвитку:

— періодизація розвитку інформаційних технологій, що включає в себе чотири етапи: машинних ресурсів, програмування, нових та високих інформаційних технологій, кожен з яких відіграє стратегічно важливу роль для різних сфер суспільства, зокрема, для цивільного права. Здійснено класифікацію інформаційних технологій за різними ознаками: за способом реалізації в АІС, ступенем охоплення завдань управління, класами технологічних операцій, типом

користувальницького інтерфейсу, способом побудови комп'ютерної мережі, мірою централізації технологічного процесу, предметною областю, що дозволяє систематизувати цивільно-правову відповідальності у сфері інформаційних технологій;

— принципи застосування інформаційних технологій в контексті правової сфери, спрямовані на ефективне, безпечне та раціональне впровадження технологій для підтримки юридичних процесів і послуг. Автором складено перелік правових принципів, притаманних різним сферам правовідносин, виділено загальні принципи правового регулювання сфери ІТ, до яких віднесено принципи справедливості та гуманізму, юридичної рівності та демократизму, свободи та законності та спеціальні принципи, які випливають з особливостей ІТ та їх значення для правової сфери суспільства;

— аналіз чинного нормативно-правового забезпечення сфери інформаційних технологій та визначено, що предмети інформаційного права та ІТ-права не є ідентичними, а тому ототожнювати ІТ-право з інформаційним правом немає підстав. Сферою правого регулювання інформаційного права виступають правовідносини, об'єктом яких є інформація в будь-якому вигляді (усна, письмова тощо), а сферою ІТ-права є правовідносини, що забезпечують функціонування та використання ІТ. Запропоновано завершити конституювання окремої галузі права – ІТ-право;

— механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності, який являє собою організаційно-правовий механізм та включає підстави настання юридичної відповідальності, суб'єкти, наслідки, процедуру притягнення та процедуру виконання;

— розуміння правової природи та сутності понять «віртуальні активи» та «цифровий контент»; аналіз цих понять показав, що вони позначають явища, відносно нові у цивільному праві, які мають нематеріальну природу, можуть існувати одночасно в кількох копіях і бути розповсюдженими в різних юрисдикціях, а тому вимагають спеціального правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що

сформульовані у дослідженні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшої теоретичної розробки проблематики цивільно-правової відповідальності в умовах цифрової трансформації, удосконалення концептуальних підходів до регулювання відносин у сфері інформаційних технологій та забезпечення прав суб'єктів цифрових правовідносин;
- у правотворчій діяльності – для використання запропонованих рекомендацій щодо підвищення ефективності нормативно-правового забезпечення відповідальності за правопорушення у сфері інформаційних технологій, зокрема шляхом розробки нових та внесення змін до чинних законодавчих і підзаконних актів, спрямованих на захист прав користувачів цифрових послуг та забезпечення належного функціонування ІТ-ринку;
- у правозастосовній практиці – для удосконалення підходів до кваліфікації цивільних правопорушень у цифровому середовищі, визначення розміру відшкодування збитків, немайнової шкоди та інших способів захисту порушених прав;
- у навчальному процесі – для використання під час підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання базових та спеціальних дисциплін цивільно-правового циклу, таких як: «Цивільне право України, «Право інтелектуальної власності», «Інформаційне право», «Цифрові технології в галузі», а також спецкурсів, присвячених правовому регулюванню цифрових технологій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до розробки положень інституту цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій. Наукові результати, представлені в дисертації, розроблено автором особисто. З наукових публікацій, виданих у співавторстві, у роботі використано лише ті положення, які становлять особистий внесок автора, про що зазначено в переліку публікацій.

Апробація матеріалів дисертації. Основні науково-теоретичні та практичні результати дисертації були оприлюднені на: VII Науково-практичній конференції «Права людини: історія та сучасність» (м. Київ, 8 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики» (м. Київ, 26-28 листопада 2024 р.); XXII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених. «Молодь: освіта, наука, духовність» (м. Київ, 16-18 квітня 2025 р.); XXV Міжнародній науково-практичній конференції «Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики» (м. Київ, 25-27 листопада 2025 р.); X Науково-практичній конференції «Права людини: історія та сучасність» (м. Київ, 4 грудня 2025 р.);

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому видані іншої держави, 4 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 254 сторінки. Дисертація містить 8 таблиць, 17 рисунків та 9 додатків. Список використаних джерел містить 260 найменувань.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття та класифікація інформаційних технологій

Сьогодні інформаційні технології стали невід'ємною складовою частиною сучасного суспільства, забезпечуючи обробку, збереження та передачу інформації в різних сферах діяльності. Їх багатогранність і стрімкий розвиток зумовлюють необхідність наукового осмислення сутності та класифікації з метою ефективного правового регулювання.

Фундаментальною сировиною сучасної цивілізації, яка переживає зміни у всіх сферах суспільства, є інформація. Процеси її переробки можна вважати технологіями [167, с.312].

У перекладі з грецької слово «технологія» (англ. technology від давньогр. τέχνη – уміння і λόγος – думка) означає «мистецтво», «майстерність», «уміння». «Словник іншомовних слів» [153] надає розуміння багатозначності цього терміну та дозволяє інтерпретувати його, по-перше, як накопичення знань і відомостей, які стосуються послідовності виконання окремих операцій у процесі виробництва; по-друге, як сукупність способів та методів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів і здійснення різноманітних виробничих процесів і операцій. Третє значення поняття «технологія» охоплює використання наукового знання для розв'язання прикладних, практичних завдань.

Отже, вже семантичне наповнення цього терміну вказує на те, що за допомогою технологій людина змінює навколишнє середовище, поліпшує якість власного життя, задовольняє нагальні потреби.

Вивчаючи зміст поняття «технологія», Д. Адамюк робить висновок про те, що величезну кількість визначень цього поняття, яка міститься у науковій літературі, можна об'єднати у три групи [1, с.34]. Перша група – це визначення, які ототожнюють технологію з її матеріальними носіями та/або з конкретними процесами виробництва [1, с.35]. Друга група визначень інтерпретує поняття

«технологія» як сукупність науково-технічних знань, які призводять до різноманітних «побічних ефектів», як то «зростання взаємозалежності держав, революції в засобах зв'язку, сполучення й транспорту» тощо [1, с.35]. Для третьої групи характерне визначення, розроблене професором Єльського університету Ф. Хадлом: «Технологія – це розробка й суспільне використання інформації» [231].

Сучасні науковці зазначають, що технології пов'язані зі знаннями та інформацією різного характеру, науково-технічного, управлінського тощо, які застосовуються під час розробки, у процесі виробництва або експлуатації товарів. Ці знання та інформація втілюються матеріально на спеціальних носіях, і зазвичай є продуктом діяльності інтелекту суб'єктів. Вони мають комерційну цінність та можуть використовуватися у різних галузях та з різною метою [1, с.36]. Д. Адамюк, узагальнюючи підходи до визначення поняття «технологія», характеризує його як комплекс об'єктів права інтелектуальної власності, які «у тому чи іншому поєднанні можуть використовуватися під час виробництва товарів чи надання послуг» [1, с.35, 36]. Саме такий висновок українського науковця робить можливим розглядати технологію за допомогою правових понять, робити її об'єктом інформаційного та цивільного права.

Якщо розглядати технологію як інформацію, то потрібно зважати на те, що законодавство України визначає її як відомості (свідчення), що містять факти, явища, події, процеси, ідеї, думки та інші відомості, які можуть бути використані для пізнання, прийняття рішень, формування знань та забезпечення комунікації [115]. У цьому контексті інформація може набувати різних форм представлення, тобто подаватися у вигляді тексту, зображення, звуку, відео, містити інші мультимедійні елементи. Важливими аспектами інформації є її доступність та захист. Доступність трактується як відкритість інформації для всіх зацікавлених осіб. Захист інформації – це певні механізми, зокрема, її конфіденційність, особиста та комерційна. Відповідно до Закону України «Про інформацію», створюються умови для забезпечення права на інформацію, тобто інформація виступає основою права на свободу слова, надається доступ до інформації,

забезпечується прозорість діяльності держави та органів влади [115].

Значення та етимологія поняття «технологія» дозволяє застосовувати його й у правовому полі, оскільки походить від грецьких слів «tekne» – техніка, мистецтво та «logia» – вміння. Автор також погоджується з позицією українського дослідника, кандидата філософських наук В.Зуєва, який аналізує поняття «технологія» у новітньому філософському дискурсі [41]. Дослідник зазначає, що технологія являє собою багатовимірну й динамічну реальність, яка інтегрує науково-технічні знання, практичні навички та соціальні інструменти, які забезпечують модернізацію, трансформації та інновації в суспільстві. З таких позицій технологія виступає ключовим механізмом цивілізаційного розвитку, інструментом досягнення стратегічних цілей – економічних, політичних, культурних, інтелектуальних. Водночас вона є ареною цілеспрямованих зусиль з боку держави, бізнесу, наукової спільноти та суспільства загалом, оскільки є не лише сукупністю технічних засобів або методів, а постає як складний соціокультурний конструкт, що органічно поєднує інтелектуальні, матеріальні та організаційні компоненти суспільного розвитку. В. Зуєв доводить, що технологія є конкретною, специфічною категорією, яка постає як спеціалізована сучасна форма розвитку певної діяльності людини [41, с. 31].

Тому, застосовуючи поняття «технологія» стосовно вирішення цивільно-правових питань, будемо мати на увазі, що це сукупність знань і прийомів, які застосовуються для досягнення мети діяльності або вирішення певної проблеми [160].

Інформаційна технологія є сукупністю структурованих операцій та дій, їх послідовність, спрямована на досягнення певних результатів, якими можуть бути збирання, обробка та передача даних (первинної інформації) за допомогою сукупності методів та засобів, до яких належать, зокрема, технічні. Метою інформаційних технологій є отримання певного продукту, який має інформаційну цінність, тобто є інформацією як такою. Дані, перетворені за допомогою інформаційних технологій, стають інформацією нової якості, яка містить в собі відомості певного галузевого спрямування про стан об’єкту, аналіз

явища, яке цікавить дослідника, перебіг процесу, правового, соціального або політичного [140]. Графічно інформаційну технологію та її сутність можна представити у вигляді Рис.1.1. «…дані з маркетингу, збуту, обліку та досліджень завжди свіжі на останню хвилину, інформація відтворюється й розподіляється сотнями тисяч сторінок на годину… інформація може бути перетворена на цифрову чи фотографічну або навпаки, коли нам цього захочеться» [167, с.169], тобто інформаційний продукт буде мати той вигляд, який потрібний споживачеві, замовнику, досліднику. Інформаційна технологія базується на технічних та програмних засобах середовища, в якому вона реалізовується.

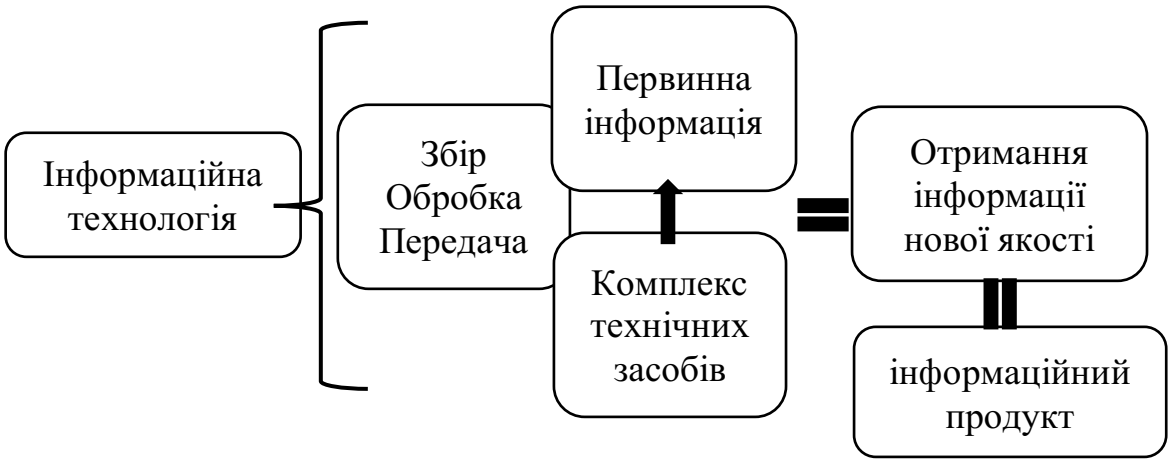

Рис. 1.1. Інформаційна технологія

Джерело: сформовано автором на основі [15]

Метою інформаційної технології є отримання інформації необхідної якості для її аналізу людиною та прийняття на цій підставі певного рішення.

Аналізуючи наукову літературу [15; 169; 192], можна виокремити еволюційні етапи розвитку інформаційних технологій, зумовлені досягненнями науково-технічного прогресу, відкриттям нових технічних засобів для переробки та зберігання інформації, за певними критеріями, зокрема: відповідно до інструментарію; за видами завдань і процесів обробки інформації; за проблемами, що виникають під час інформатизації суспільства; за перевагами, які надає комп'ютерна технологія (**Додаток А**). Традиційно інформаційні технології призначались для централізованої обробки даних, коли ще не було масового поширення персональних комп'ютерів, та сприяли, головним чином,

зниженню трудомісткості при формуванні регулярної звітності. Розвиток комп'ютерних інформаційних технологій також можна уявити як ряд етапів, серед яких виокремлюють: етап машинних ресурсів, етап програмування, етап нових інформаційних технологій, етап високих інформаційних технологій (Табл. 1.1.) [169]. Кожен з етапів має свої особливості, мету та завдання, які допомагали людині задовольняти певні потреби у різних галузях господарства.

Таблиця 1.1

Етапи розвитку комп'ютерних інформаційних технологій (за матеріалами [169])

Етап машинних ресурсів (50-ті – 60-ті рр. XX ст.)	
Головне завдання	Підвищення якості та ефективності обробки даних з використанням (слабко-) формалізованих алгоритмів
Мета	Економія машинних та апаратних ресурсів: виконання максимально можливої кількості операцій в межах одиниці машинного часу при мінімальних витратах оперативної пам'яті.
Характеристика	Функціональні обмеження і висока вартість ЕОМ
Етап програмування (середина 60-х рр. до початку 80-х рр.)	
Головне завдання	Автоматизація програмування та підвищення ефективності розробки програмного забезпечення.
Мета	Економія людських ресурсів
Характеристика	Швидке зниження собівартості машинних операцій, біта оперативної пам'яті; підвищення витрат на розробку і супровід програм
Етап нових інформаційних технологій (початок 80-х рр.)	
Головне завдання	Створення типової технології автоматизації персональних знань
Мета	Економія роботи користувачів
Характеристика	Масовий випуск персональних ЕОМ (ПЕОМ). Автоформалізація професійних знань користувачів в обчислювальному середовищі АРМ, інтелектуалізація всіх форм взаємодії користувачів з технічними засобами
Етап високих інформаційних технологій (перша чверть XXI ст.)	
Головне завдання	Удосконалення засобів комунікації, досягнення універсальності методів; глобалізація інформаційного простору; максимальне спрощення інтерфейсу «Людина-ЕОМ»; відкритість стандартів, створення єдиного інтерфейсу для

	всіх взаємодій з ЕОМ: доступ до файлів, повідомлень, Web-сторінок, документів, графіки та мультимедіа
Мета	Зниження вартості інформаційних контактів, необмеженість об'єму інформації, доступної користувачеві, повноцінність використання персональних та мережних машинних ресурсів

Продовження Таблиці 1.1

Характеристика	Здешевлення вартості ПЕОМ, їх охоплення глобальними комп'ютерними мережами. Програмне забезпечення почало включати як індивідуальні додатки, так і системи конференцій, підтримувати мультимедіа і тривимірну графіку. Інформаційне забезпечення побудоване на базі розподілених баз даних.

Джерело: складено автором на основі [169]

У сучасному інформаційному суспільстві панують «нові» та «високі» комп'ютерні технології, засновані на використанні персонального комп'ютеру з великою кількістю стандартних програмних продуктів різного призначення, метою яких є інформаційне забезпечення процесу управління в режимі реального часу, ефективне вирішення стратегічних завдань, які постають у різних сферах життєдіяльності людини, зокрема, у цивільному праві.

Нові інформаційні технології, які стали можливими завдяки розвитку новітніх комунікацій із застосуванням ПЕОМ, використовують розподілені, дистрибутивні обчислювальні системи, спеціальне програмне забезпечення, надають можливість отримання користувачами безпаперового (тобто екранного) результату інформації, яка обробляється або створюється. Звичайний користувач, без технічної освіти та навичок програмування, отримав змогу «спілкуватися» з ПЕОМ в інтерактивному режимі, за допомогою зручного інтерфейсу. Бази даних, знань, експертні системи тощо, які є програмно-апаратними засобами ПЕОМ, створюють зручні умови роботи, дозволяють автоматизувати процеси зміни форми, місця розміщення та зміст інформації, що

підвищує ефективність та продуктивність праці фахівця завдяки масштабуванню обсягів робіт, які він виконує індивідуально [12].

Запровадження нових інформаційних технологій може здійснюватися двома способами [12]. Перший спосіб передбачає адаптацію, пристосування нової інформаційної технології до діючої організаційної структури в локальні інформаційні структури, коли відбувається організація окремих автоматизованих робочих місць, що призводить до раціоналізації та удосконалення методів збору та обробки інформації фахівцем. Другий спосіб – це докорінне удосконалення існуючої структури за допомогою розвитку комунікацій і розробки нових організаційних та інформаційних взаємозв'язків шляхом створення комплексів взаємозв'язаних АРМ фахівців різного рівня, впровадження розподілених баз даних. У такому разі відбувається раціональне розподілення процесів обробки інформації, зниження обсягів інформаційних потоків каналами зв'язку, тобто збільшується продуктивність збирання, обробки та передачі відповідним користувачам первинної інформації.

Розвиток інформаційного суспільства неможливий без створення нових інформаційних технологій [138]. Відповідно, ці процеси є взаємопов'язаними, оскільки не можуть існувати одне без одного. Інформаційне суспільство потребує постійного вдосконалення компонентів ІТ, програмних продуктів, самої обчислювальної техніки, засобів комунікації, офісного обладнання. Окрім цього висуваються окремі вимоги до персоналу та послуг, які надаються, що тягне за собою постійне навчання, підвищення кваліфікації, розширення спектру інформаційного, технічного та консультативного обслуговування тощо [143].

Інформаційні технології – це процес, що має чітко регламентовані правила здійснення операцій з інформацією та обумовлений багатьма чинниками. Сучасні інформаційні технології можна класифікувати за різними ознаками (**Додаток Б**):

– способом реалізації в АІС;

– ступенем охоплення завдань управління;

– класами технологічних операцій;

– типом користувальницького інтерфейсу;

– способом побудови комп’ютерної мережі;

– мірою централізації технологічного процесу;

– предметною областю [11, с.27-29; 15].

За способом реалізації в автоматизованій інформаційній системі інформаційні технології поділяються на традиційні та нові. Традиційна (класична) інформаційна технологія заснована на базі процедур, які добре формалізуються і структуруються. Основою нових інформаційних технологій є всесвітня мережа Інтернет з її основними сервісами. Нова інформаційна технологія не потребує чітко формалізованих і структурованих інтелектуальних процедур, що відрізняє її від традиційної. Такі інформаційні технології використовують засоби електронної пошти, телекомунікації тощо, а тому їх часто називають інформаційно-комунікаційними.

Термін «Інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ, англ. Information and communications technology, ICT) акцентує увагу на уніфікації технологічних рішень та інтеграції телекомунікацій (наприклад, телефонних ліній, бездротового зв’язку), комп’ютерів та комп’ютерних систем, програмного забезпечення, засобів зберігання даних, накопичувальних та аудіовізуальних технологій. Сукупність зазначених інструментів забезпечує можливість для користувачів створювати, отримувати, зберігати, передавати та змінювати інформацію, надавати їй нової якості. ІКТ таким чином включає в себе не лише ІТ, але й телекомунікації та телекомунікаційні сервіси, засоби медіа- та мультимедійної трансляції, всі види аудіо- та відеообробки, механізми передачі, а також мережеві інструменти для управління та моніторингу [135].

Українські дослідники [191] стверджують, що термін «інформаційно-комунікаційні технології» є загальним, він підкреслює роль уніфікованих технологій та наголошує на інтеграції телекомунікацій, програмного забезпечення, підпрограмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, що дають змогу користувачам створювати, зберігати, передавати та модифікувати інформацію, отримувати доступ до неї.

Дослідники [23; 237] наводять головні риси нових інформаційних технологій (Рис. 1.2):

Рис. 1.2. Риси нових інформаційних технологій

Джерело: сформовано автором на основі [23, с.198; 237]

Провідну роль у нових інформаційних технологіях відіграє персональний комп'ютер, який забезпечує комфортну, індивідуальну, різноманітну, високоінтелектуальну взаємодію між суб'єктами комунікації. Причому, такими суб'єктами є, зокрема, звичайні користувачі, тобто ті, хто професійно не займається програмуванням. Нові інформаційні технології мають «дружній» користувальницький інтерфейс; широко використовують комплекси прикладного програмного забезпечення універсального та спеціалізованого характеру; надають користувачам за допомогою використання глобальних комп'ютерних мереж можливості доступу до інфраструктури віддаленого зберігання та обробки даних [134].

За ступенем охоплення завдань управління інформаційні технології також поділяють на декілька груп, у відповідності до тих завдань, які вони здатні вирішувати. Так, ІТ допомагають забезпечити електронну обробку даних,

формувати довідкові матеріали. ІТ дозволяють автоматизувати певні функції управління, зокрема, виконувати функціональні завдання різного рівня складності, формувати необхідну звітність, працювати з інформацією, узгоджуючи та підтримуючи ухвалення рішень. Таке функціональне навантаження передбачає використання математичних моделей та статистичних методів і спеціальних пакетів прикладних програм (ППП) для аналітики, прогнозування, обґрунтування експертних оцінок і висновків. ІТ також може забезпечити експертну підтримку, засновану на використанні експертних систем і баз знань конкретної предметної області. За допомогою автоматизованих інформаційних технологій експертної підтримки створюється основа автоматизація праці фахівців-аналітиків. Серед завдань управління, які вирішуються засобами інформаційних технологій, є створення електронних офісів, які являють собою програмно-апаратний комплекс для автоматизації, вирішення та реалізації завдань конкретної предметної області, наприклад, правової. Сучасні електронні офіси не потребують розташування обладнання і співробітників у одному приміщенні, а тому все більше набувають популярності так звані «віртуальні офіси», які являють собою локальну мережу, під'єднану до територіальної або глобальної. Завдяки цьому працівники установ завжди знаходяться «на зв'язку», підключені до спільної мережі та можуть працювати з інформацією, документами, базами даних конкретної організації, незалежно від місця своєї фізичної присутності: вдома, в дорозі, в готелі тощо.

За класом здійснюваних технологічних операцій інформаційні технології поділяються на ті, що забезпечують роботу з текстовими редакторами, табличними процесорами, графічними об'єктами, системами управління базами даних. Мультимедійні та гіпертекстові системи дозволили створити «гіпермедіа», які дозволяють організовувати мультимедіа-інформацію на основі звернення до різних типів даних за допомогою гіперпосилань. Гіпермедіа-документи використовуються в www, в електронних енциклопедіях, інших документах, які в тексті містять посилання на аудіо- або відеоролик, законодавчий акт, книгу тощо [169].

За мірою централізації технологічного процесу ІТ поділяють на централізовані, децентралізовані та комбіновані. Централізовані технології при обробці інформації і здійсненні основних функцій використовують центральний сервер. Децентралізовані технології виглядають як система засобів комп'ютерної техніки, встановлених на робочих місцях робітників. Ці засоби призначені для вирішення конкретного завдання та застосовуються локально. Вони поєднані між собою у певну мережу, що дозволяє комунікувати та обмінюватися первинними і вторинними даними, при цьому відсутнє централізоване автоматизоване сховище даних. Комбіновані технології дозволяють інтегрувати вирішення функціональних завдань на місцях, але використовують для цього спільні бази даних, зосереджуючи усю інформацію в централізованому автоматизованому банку даних.

За типом користувальницького інтерфейсу інформаційні технології поділяються на пакетні, діалогові та мережеві. Інтерфейс – це стандартні правила взаємодії користувачів, пристроїв та програм. Пакетні технології можна описати наступним чином: накопичені в системі і об'єднані в пакет дані обробляються за допомогою заданої послідовності операцій, впливати на яку користувач не має можливості, а оброблена інформація автоматично відтворюється. Діалогові ІТ передбачають децентралізоване опрацювання інформації, тобто користувачеві надаються необмежені можливості взаємодії з інформаційними ресурсами, які доступні в системі. Такі процеси відбуваються в реальному часі, а користувач має змогу ефективно вирішувати поставлені перед ним завдання, оскільки отримує всю необхідну інформацію. Інтерфейс мережевої ІТ працює завдяки розвинутим засобам зв'язку, надаючи користувачеві доступ до ресурсів, розподілених територіально. Такі ІТ зручні, багатофункціональні, а тому їм надається перевага у використанні.

За способом побудови комп'ютерної мережі ІТ бувають локальними, багаторівневими та розподіленими.

Найчастіше термін «локальні мережі» або «локальні обчислювальні мережі» (LAN, Local Area Network) розуміють як такі, що з'єднують комп'ютери,

які локалізуються на невеликій відстані. Однак сучасні локальні мережі можуть забезпечувати зв'язок на відстані декількох десятків кілометрів. Іншими словами, комп'ютери, зв'язані локальною мережею, поєднуються в один віртуальний комп'ютер, який забезпечує ресурсами користувачів цієї мережі. Така побудова комп'ютерної мережі дозволяє забезпечувати зв'язок між усіма користувачами, робить його швидким, надійним та прозорим. Ознаками локальної мережі є також її велика пропускна здатність, швидкість обміну даними та інформацією між програмними додатками, невелика кількість помилок при передачі інформації, ефективний, високошвидкісний механізм управління мережевими обмінами. Всі комп'ютери локальної мережі підключені також до глобальної мережі, що є додатковим ресурсом для користувачів. Через глобальну мережу пристрої мають змогу підключатися до внутрішніх серверів, вебсерверів та інших локальних мереж. Таку можливість забезпечують різноманітні технічні пристрої та компоненти: маршрутизатори, комутатори, точки доступу, кабелі тощо. Локальною мережею може передаватися будь-яка цифрова інформація: відео-, аудіодані, математичні формули, таблиці, креслення, електронні листи тощо. Абонентами, або вузлами локальної мережі є комп'ютери, а також різноманітні технічні пристрої: принтери для друку, плоттери для тиражування графічної інформації великих розмірів, сканери для тиражування документації. Всі вони використовують єдине підключення до Інтернету, мають змогу обмінюватися файлами один з одним, друкувати документи на спільних принтерах, мати доступ до файлової системи один одного і навіть контролювати операції, які здійснюються у мережі. За допомогою локальної мережі можна організовувати спільну роботу, наприклад, при вирішенні складних математичних завдань є можливість здійснювати паралельні обчислення на всіх комп'ютерах мережі, що прискорює вирішення завдання. Локальні мережі роблять можливою координацію керування роботою дослідницького обладнання або технологічної системи в цілому з кількох комп'ютерів одночасно. Налаштування локальної мережі полегшується з винайденням Wi-Fi – нової технології бездротової локальної мережі. Серед

недоліків локальних мереж фахівці називають необхідність залучення додаткових матеріальних ресурсів для встановлення новітнього устаткування та програмного забезпечення. Потрібен фахівець – адміністратор мережі, який буде контролювати її роботу, усувати недоліки, модернізувати, керувати доступом до ресурсів, створювати резервні копії даних, налаштовувати програми захисту інформації. Ще одним недоліком є велика вірогідність поширення комп'ютерних вірусів, цифрових загроз, а тому локальна мережа вимагає посиленого захисту від них. Взагалі, локальна мережа потребує посиленого інформаційного захисту, оскільки існує небезпека крадіжки або знищення інформації в результаті несанкціонованого доступу до неї [67].

Локальні мережі поділяються на однорангові локальні мережі та на локальні мережі «клієнт-сервер». Локальна мережа «клієнт-сервер» складається з кількох пристроїв (клієнтів), підключених до центрального сервера. Сервер керує доступом до програм, пристроїв, зберіганням файлів, контролює мережевий трафік. Клієнти-пристрої підключаються до сервера за допомогою кабелів або через бездротові з'єднання та запускають або отримують доступ до програм чи Інтернету. Мережевий або системний адміністратор підтримує функціонування програм, які дозволяють користувачам отримувати доступ до баз даних, документів, електронної пошти або друку. Локальні мережі «клієнт-сервер» є ефективними для середнього та великого бізнесу, державних установ, дослідницьких і освітніх мереж.

Однорангова локальна мережа не облаштована центральним сервером і не може обробляти велику кількість даних. Одноранговими, наприклад, є домашні мережи.

Багаторівневі та розподілені інформаційні технології з'явились як відповідь на вимоги часу, оскільки збільшились обсяги інформаційних потоків, що призвело до необхідності більш оперативно обробляти інформацію, щоб не втрачати актуальності подання інформації та ефективності прийняття управлінських рішень. Так, організаційні системи управління об'єктами базуються саме на таких технологіях і забезпечують роботу банківських,

статистичних служб, керують потоками постачання матеріалами та товарами тощо. Основою для управління такими об'єктами стало створення автоматизованих банків даних, які мають спеціальні канали зв'язку для обміну інформацією між базами даних різних рівнів. Багаторівневі та розподілені комп'ютерні інформаційні системи дозволяють створити такі автоматизовані робочі місця спеціалістів, які допомагають оперативно вирішувати поточні завдання, викликати необхідну інформацію для оброблення, швидко та зручно вводити дані з термінала, слідкувати за ними, виводячи на екран дисплея, припускати вірогідність результативності інформації, працювати в діалоговому режимі, друкувати або передавати інформацію каналами зв'язку.

Тип предметної області зумовлює виокремлення функціональних класів завдань, вирішення яких проводять із використанням сучасних ІТ. Такими предметними областями є бухгалтерський облік й аудит, банківська сфера, страхова та податкова діяльність, управління організаціями та технологічними процесами, автоматизоване проектування, навчання тощо. Предметну область у загальному сенсі можна визначити як «сферу знань, впливу або активності...», навколо якої будується логіка програмного забезпечення [30].

Кожна інформаційна технологія відповідає конкретній предметній області, орієнтована на комплекс завдань, що стоять перед нею. Тому елементом технології є «модель предметної області», яка програмно здійснюється на ПК. У відповідності до принципів реалізації певної моделі будуються завдання, які потрібно розв'язати.

Стратегічною метою інформаційних технологій, їх основним завданням є оптимізація ефективного управління економічними системами та комплексами, адаптація до динамічних змін ринкового середовища та формування, зміцнення й забезпечення конкурентних переваг у відповідній сфері діяльності. Тому атрибутами будь-якої інформаційно-технологічної системи повинні бути:

а) максимальна доступність ІТ-ресурсів, незалежно від місця та часу;

б) доступність будь-якого інформаційного об'єкту одночасно багатьом споживачам;

в) маневреність прикладних програм, їх мережева архітектура, вдосконалення та модернізація.

Інформаційна технологія має задовольняти вимогам тієї системи, в яку вона впроваджується. Однак, інформаційні технології повинні відповідати й загальним вимогам, а саме: весь процес обробки інформації повинен бути поділений на фази або етапи, операції та дії, які, в свою чергу, мають бути стандартизовані та уніфіковані; містити в собі усі елементи, які б забезпечували досягнення поставленої мети; мати стабільний характер.

Відповідно до глобальної мети ІТ реалізує величезну кількість функцій: створюються моделі й методи розв'язання завдань, програми, технічні засоби й засоби зв'язку, формуються банки та бази даних, бази знань. Нова інформація, що складає бази знань й є тим інформаційним ресурсом, що дозволяє підвищувати швидкість розрахунків та вироблення ефективних управлінських рішень. Отже, поняття «інформаційна технологія» відбиває сучасні уявлення про процеси перетворення інформації в інформаційному суспільстві.

Системний підхід дозволяє розглядати ІТ як систему, під якою розуміють «сукупність функціональних елементів і відносин між ними, що мають визначену мету на визначеному часовому інтервалі» [42, с.38]. Головною метою ІТ як системи є породження нової інформації. Сформована інформація допомагає підвищити ефективність функціонування системи, в якій вона застосовується [42, с.41].

Інформаційна технологія є унікальною системою, типовий склад якої можна зобразити за допомогою схеми (Рис. 1.3).

Складові системи ІТ реалізуються за допомогою різноманітних засобів. До таких засобів належать:

— математичні, що включають в себе моделі розв'язання функціональних завдань і моделі організації інформаційних потоків (ІП). Саме ці моделі забезпечують ефективність прийняття рішень. Реалізацію математичних засобів забезпечують алгоритмічні;

— алгоритмічні являють собою процедури реалізації математичних

засобів та розкриваються за допомогою програмного забезпечення: операційних систем, систем програмування, загальносистемного та прикладного програмного забезпечення;

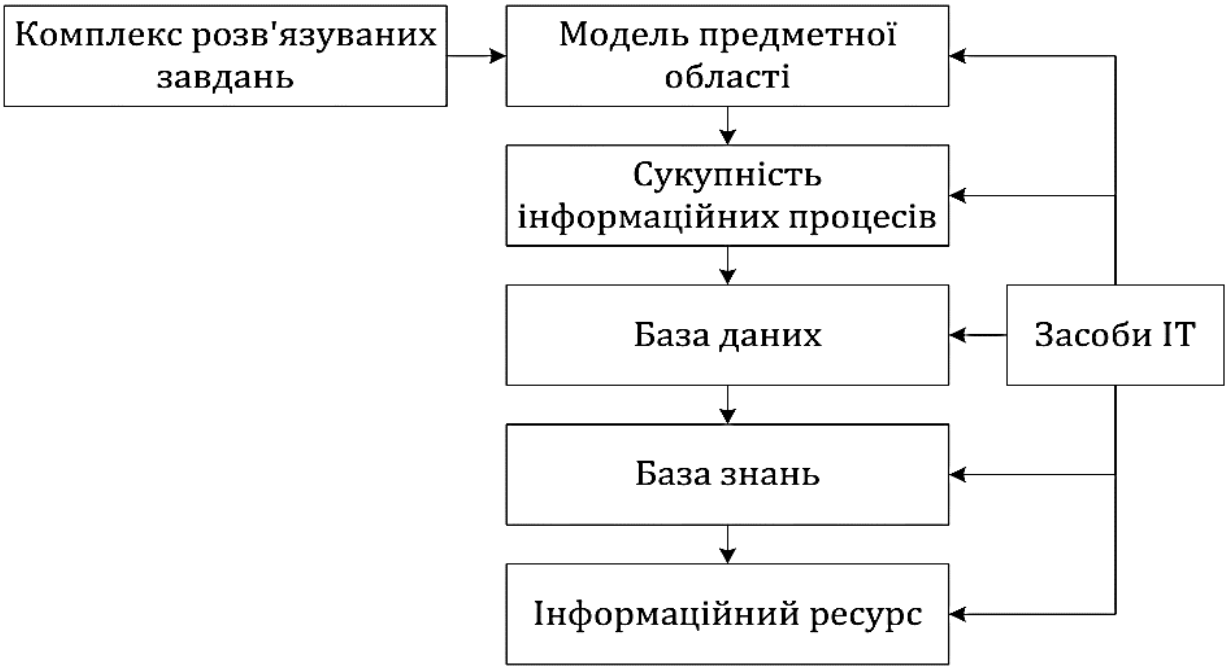

Рис. 1.3. Типовий склад системи ІТ [42, с.44]

Джерело: складено автором на основі [42, с.44]

— технічні, які задають рівень реалізації ІТ на етапі їх створення та функціонування. До технічних засобів ІТ належать обчислювальні машини різних рівнів, спеціалізовані пристрої, мережі, оргтехніка та ін.;

— інформаційні – забезпечують ефективне представлення предметної області; інформаційними засобами є інформаційні моделі, бази й банки даних, бази знань, системи класифікації й кодування інформації (загальнодержавні, галузеві) тощо;

— методичні – визначають вимоги щодо розроблення, впровадження й експлуатації ІТ, забезпечуючи інформаційну, програмну і технічну сумісність ІТ. Найбільш важливими з них є вимоги щодо стандартизації [42, с.40-41].

Отже, ІТ – це система, до якої входять зазначені компоненти, процеси створення, реалізація й експлуатація, тобто функціонування. Тому ІТ варто розглядати з позицій системного підходу.

Вимоги сучасного інформаційного суспільства створюють тенденцію до інтеграції різних типів інформаційних технологій у єдиний комп'ютерно-технологічний комплекс [15]. Його основу складають засоби комунікації, які використовуються в певній галузі діяльності для забезпечення технологічної взаємодії інформаційних об'єктів. Інтегрований комп'ютерно-технологічний комплекс задає стандарти способам подання даних, уніфікує взаємодію користувачів зі складовими системи, забезпечує задоволення інформаційних та обчислювальних потреб фахівців у їх професійній діяльності. Особливого значення для таких систем набуває захист інформації при її обробці та передачі, зокрема, використовується така система зв'язку, яка гарантує збереження інформації, її адекватні шифрування та дешифровка. При цьому користувачі домовляються про використання технічних засобів, алгоритми шифрування тощо [136].

Отже, узагальнюючи вищесказане, можна надати визначення сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям. Інформаційно-комунікаційні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, які можна поділити на групи залежно від їхнього призначення та застосування.

Узагальнюючи погляди українських дослідників [43, с.13; 99, с.140], доцільно виокремити наступні групи ІТ:

- технології пошуку інформації, даних, відомостей;
- технології отримання та передачі повідомлень, даних, відомостей;
- технології опрацювання даних;
- технології обробки різноманітної інформації: текстової, числової, графічної, аудіо та відео;
- технології зберігання даних;
- технологія автоматизованого офісу;
- технології забезпечення спілкування та співпраці;
- технології забезпечення керування або управління;
- технології вироблення та прийняття рішень з можливістю вибору

альтернатив;

- технології забезпечення доступу населення до публічної інформації, висвітленої органами виконавчої влади;

- експертні системи – для вирішення проблем, які виникають, уникнення конфліктних ситуацій, інформація про можливі шляхи вирішення, отримання певних консультацій, порад;

- технології співпраці із ЗМІ;

- технології надання послуг населенню [43, с.13; 99, с.140].

Сьогодні до числа знакових цифрових технологій віднесено «Інтернет речей»; штучний інтелект; аналітику великих даних; технологію розподіленого реєстру, включаючи блокчейн; криптовалюту; віртуальну реальність; доповнену реальність; 5G; хмарні обчислення [99, с.140-141].

Потрібно зауважити, що у сучасному світі інформаційні технології займають провідне місце у всіх сферах життя суспільства. Зокрема, вони стали одним із елементів загальної правової системи, окремим об’єктом правового регулювання, а тому логічним буде застосування до них норм цивільно-правових відносин [100, с.807].

Отже, можна зазначити основні функції інформаційних технологій у сучасному суспільстві та окреслити їх значення для подальшого розвитку. Інформаційні технології, по-перше, дозволяють оптимізувати різноманітні технологічні та організаційні процеси, зменшити витрати на виробництво товарів та послуг, підвищити ефективність діяльності у певній професійній сфері. По-друге, інформаційні технології безперечно є рушієм прогресу, вони є основою інноваційних рішень, рушієм розробки нових технологічних продуктів і послуг, бізнес-моделей тощо. У сфері економіки інформаційні технології та їх застосування сприяють просуванню певної продукції на світові ринки, роблять економіку високотехнологічною, а продукцію – конкурентноспроможною [7, с.266]. Інформаційні технології допомагають забезпечувати обороноздатність та безпеку країни. У правовій сфері інформаційні технології стають надійним інструментом прийняття та узгодження правових та законодавчих актів, роблять

правову систему суспільства більш відкритою, прозорою та доступною для звичайних громадян [139].

1.2. Принципи права у сфері інформаційних технологій у правовій системі

Інформаційні технології, або інформаційно-комунікаційні технології є результатом «інтелектуальної діяльності, сукупності систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг», – зазначено в Законі України «Про Національну програму інформатизації» [120]. Вони надають можливість отримувати фактичну, фактографічну інформацію, яка є первинною, в умовах реального часу, вирішувати як окремі обліково-планові та нормативні завдання, так і масштабні комплексні завдання системного характеру. За їх допомогою з'являється можливість «раціонально вирішувати завдання щодо ефективної організації інформаційного процесу для зниження витрат часу, праці, енергії та матеріальних ресурсів у всіх сферах людського життя і сучасного суспільства» [8, с.238], зокрема, у правовій сфері.

Правова сфера суспільства, або його правова система визначається як складне правове явище, з певними конструктивними елементами, за допомогою яких досягаються кінцеві глобального процесу правового регулювання [179, с.53]. Це «сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами» [179, с.49]. Усі елементи правової системи тісно пов'язані один з одним, є взаємозалежними, виконують загальні та специфічні функції, сприяють ефективності дії всього утворення. Н. Оніщенко трактує правову систему як об'єктивне, історично закономірне явище, яке включає в себе взаємопов'язані, взаємообумовлені й взаємодіючі компоненти [88]. Такими компонентами є, насамперед, законодавство, яке конституює саму систему права, юридичні установи та юридична практика, правовідносини, суб'єктивні права й обов'язки, правова

ідеологія, правова політика, правова культура та ін.

Широке тлумачення поняття «правова система» дозволяє дослідникам, зокрема О. Харитоновій і Є. Харитонову, в якості елементів правової системи виділяти: 1) право як сукупність норм, що створюються та охороняються державою; 2) законодавство (нормативні акти) як форму вираження цих норм; 3) правові установи, що реалізують правову політику держави; 4) судову й іншу юридичну практику; 5) механізм правового регулювання; 6) правореалізаційний процес (включаючи акти застосування й тлумачення); 7) права, свободи й обов'язки громадян (право в суб'єктивному розумінні); 8) систему складних правовідносин суспільства; 9) законність і правопорядок; 10) правову ідеологію, до якої належать правосвідомість, юридичні доктрини та теорії, правова культура тощо; 11) індивідуальних і колективних суб'єктів права, які організовують і приводять у дію весь правовий механізм; 12) зв'язки, що забезпечують єдність, цілісність і стабільність системи; 13) інші правові явища (юридична відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси та ін.), що утворюють «інфраструктуру правової системи» [104; 176, с.26-27].

Однією з сучасних інформаційно-правових систем, яка функціонує в Україні, є «ЛІГА:ЗАКОН». Вона містить в собі з повний обсяг головних нормативних документів України та законодавчі новації. Саме в ній знаходимо визначення правової системи: «правова система – комплексна, інтеграційна категорія, що відображає всю правову дійсність, яка розглядається у статичному й динамічному аспектах. Статичний аспект правової системи утворюють: а) юридичні норми, правові інститути та правові принципи (нормативна сторона правової системи); б) правотворчі, правозастосовчі і правоохоронні органи та організації, правові установи (організаційна сторона правової системи); в) правові погляди, ідеї, концепції, правова культура (ідеологічна сторона правової системи). Динамічний аспект правової системи утворює правотворча, правозастосовча та правоохоронна діяльність компетентних суб'єктів» [101, 104]. На цій підставі правову систему сучасного суспільства можна представити

графічно (**Додаток В**).

Правова система є підсистемою соціальної системи, а тому її головним, невід'ємним елементом виступають суб'єкти права, що взаємодіють між собою, а посередниками між ними є норма, або система, права [104]. Діяльність суб'єктів права виражає їх внутрішні зв'язки через правовідносини [104].

Наявність правовідносин демонструє життєву спроможність та ефективність права, його реальну силу. Наукова література правовідносинами називає суспільні відносини, змістом яких є суб'єктивні права та юридичні обов'язки осіб, що охороняються державою [103]. Суб'єктами правовідносин виступають державні органи, фізичні або юридичні особи.

Дослідження елементів правової системи сприяє виявленню її основних ознак (властивостей) (Рис. 1.4), які характеризують будь-яку систему взагалі.

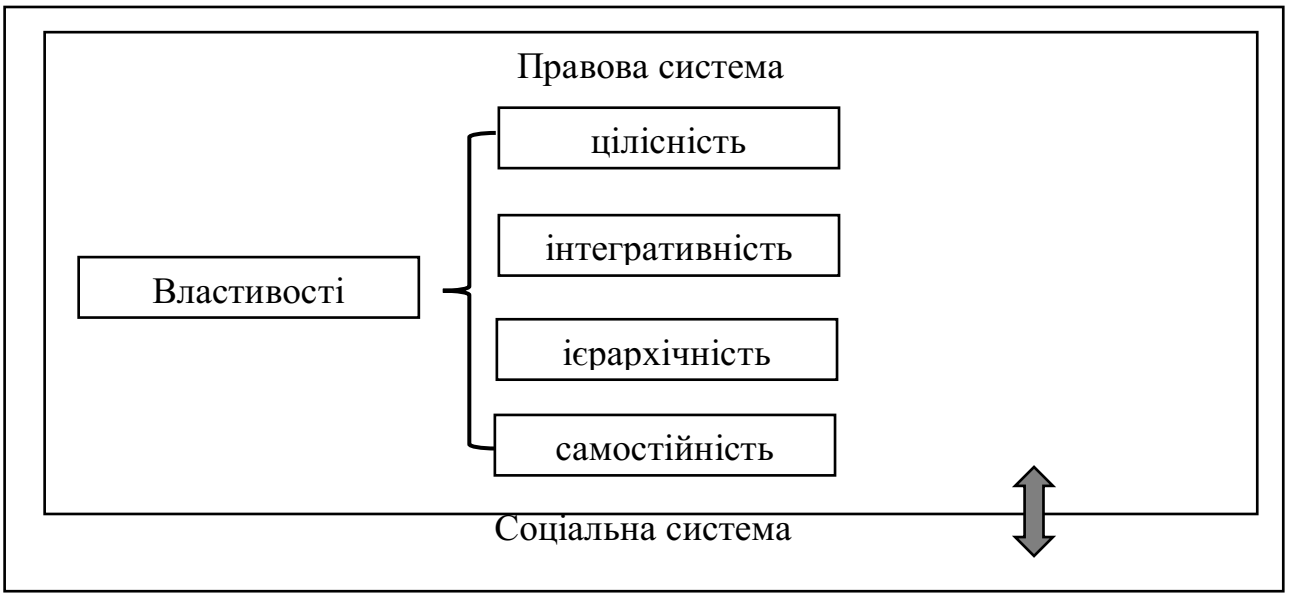

Рис. 1.4. Властивості правової системи.

Джерело: складено автором на основі [104]

Компоненти правової системи пов'язані між собою сутнісно-змістовим характером, що і зумовлює її цілісність. Всі елементи правової системи взаємодіють між собою, функціонують, визначаючи її інтегративність, структурну впорядкованість та ієрархічність. Вони мають відносну самостійність, не є сталими, константними, оскільки можуть змінюватися під дією різних чинників, створюватися нові елементи, які здатні утворювати

підсистеми, що відповідають викликам часу та зумовлені зв’язками із зовнішнім середовищем.

Метою функціонування правової системи є встановлення правопорядку в суспільстві, що, у свою чергу, забезпечує функціонування і розвиток кожної з підсистем зокрема та соціальної системи в цілому [104].

Отже, правова система є відображенням ролі права в забезпеченні життєдіяльності суб’єктів права, має вираз у правових актах і правових відносинах, є результатом правового розвитку суспільства. На думку М.Хаустової, яка займається дослідженням правової системи [177, 178], «правова система створює умови для нормального плину правового життя, забезпечення його стабільності, нейтралізації й витіснення з нього негативних юридичних явищ (правопорушень, зловживань тощо)» [178, с.54], «відіграє організуючу роль, надає йому певної єдності, відповідних правомірних засад» [178, с.54].

Категорія «правова система» взаємопов’язана з поняттям «механізм правового регулювання», під яким розуміють комплекс послідовно організованих юридичних засобів (явищ), за допомогою яких досягається мета правового регулювання. Механізм правового регулювання дозволяє з’ясувати природу взаємодії елементів правової системи, допомагає в пошуках взаємозв’язку між ними, визначає їх специфічні функції, які вони виконують у системі, тобто характеризує ефективність, дієвість, результативність права. Цей механізм включає елементи специфічно юридичного нормативного впливу права на суспільні відносини [178, с.55]. Можна стверджувати, що процес правового регулювання містить три основні стадії, відображені на Рис. 1.5.

М. Хаустова зазначає, що доцільно виокремити й четверту стадію процесу правового регулювання. Вона має додатковий, факультативний характер та може або передувати виникненню правовідносин, або ж забезпечує їх безпосередню реалізацію. Це стадія застосування права, або правозастосування, коли компетентний судовий орган видає конкретний владний індивідуальний акт [178, с.55-56].

Отже, правозастосування виступає як спосіб державно-правового впливу на регулює суспільні відносини, одна з форм реалізації права, спрямовану на зміну, припинення або виникнення правових відносин [29, с. 42]. Правозастосування конкретизує правове регулювання за допомогою видання індивідуальних актів та приписів з метою вирішення конкретної справи, тим самим охороняючи суспільні відносини. Застосування правових норм – це функція державно-владної організаційної діяльності компетентних суб'єктів, спрямована на реалізацію норм права і здійснювану у спеціально встановлених формах [71, с.59; 197, с.54].

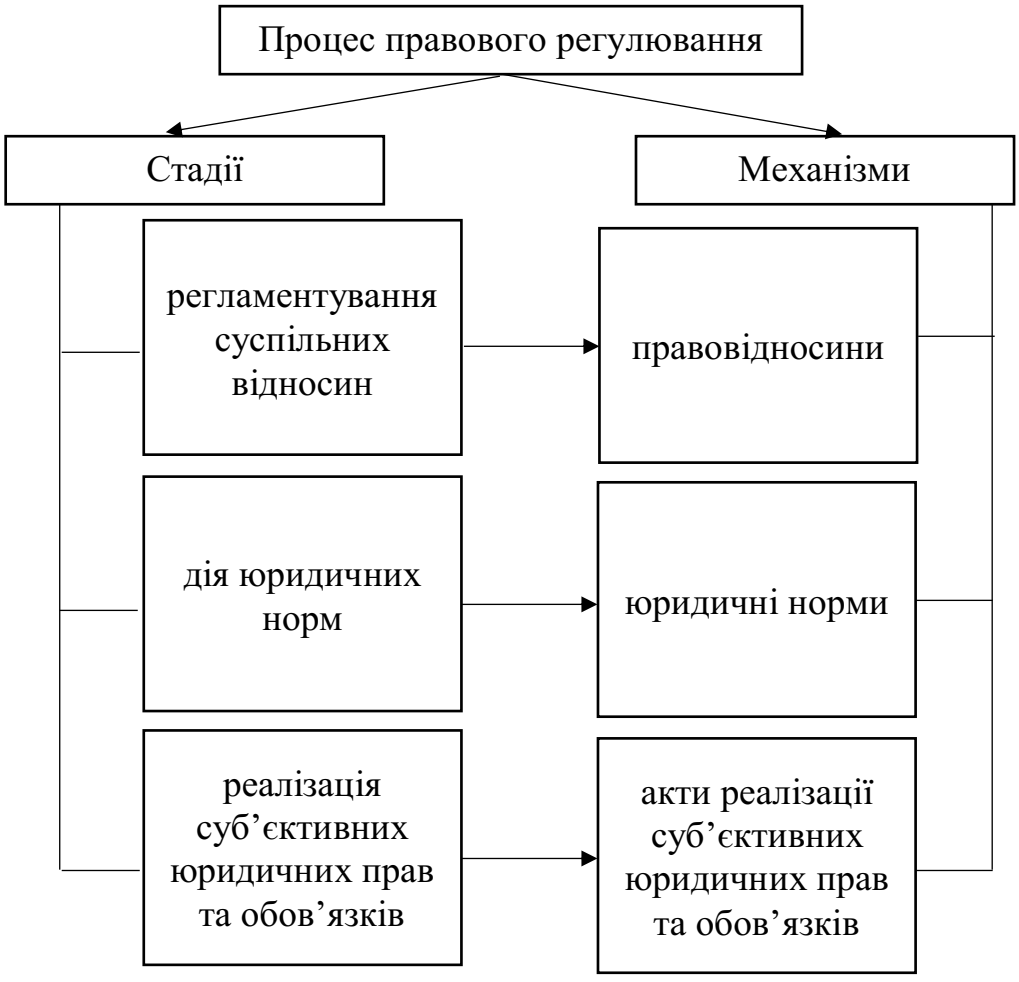

Рис. 1.5. Процес правового регулювання

Джерело: складено автором на основі [178, с.55-56]

Застосування норм права (правозастосовна діяльність), на переконання О. Скакун, це діяльність уповноважених державних органів, організацій та

посадових осіб, яка здійснюється в процедурно-процесуальному порядку і полягає у реалізації норм права шляхом винесення юридичних рішень щодо конкретних суб'єктів з конкретних питань [149, с.414].

У науковій літературі піднімається питання про необхідність розмежування категорій «правозастосування» та «правозастосовна діяльність» [197, с.54]. У такому аспекті правозастосування розуміють як владно-організаційну діяльність, покликану забезпечити можливість реалізації прав і обов'язків адресатів правових норм – громадян. Така діяльність має комплексний та творчий характер та є функцією органів влади та державного управління. Вона здійснюється процедурних і процесуальних формах, встановлених законом. Правозастосовна діяльність у свою чергу – це така цілісна юридична система дій, що забезпечує реалізацію права, засадами якої є доцільність, справедливість й обґрунтованість особливим колом суб'єктів, наділених державно-владними повноваженнями (державними органами, деякими недержавними організаціями, їхніми посадовими особами), яка відбувається у певних процесуально-процедурних формах. Це піднормативна діяльність компетентних суб'єктів з видання конкретизованих й індивідуалізованих владних приписів (індивідуальної регламентації) та забезпечення їх видання й фактичної реалізації (правозабезпечення) [197, с.54]. Правозастосовна діяльність повинна забезпечити належне застосування права.

Правозастосування – це регулювання певного виду відносин, гарантія забезпечення та охорони дії правових приписів як засобу владно-регулятивного впливу держави на суспільство [71, с.61]. Правозастосування забезпечує дію правових приписів у тих випадках, коли інші форми реалізації права є неможливими. Причому, застосування права у конкретних випадках залежить від об'єктивних і суб'єктивних обставин. В одних випадках самі суб'єкти зацікавлені в правозастосовчій діяльності і свідомо створюють умови для її виникнення. За інших обставин правозастосовна діяльність може суперечити бажанням окремих зацікавлених осіб [71, с.59]. Правозастосовна діяльність перетворює потенціальну примусову силу держави на реальну силу і забезпечує

саме існування права [71, с.62].

Застосування права за своєю суттю є встановленням особливих відносин між суб'єктами права, які регулюються в імперативній формі владним рішенням компетентного органу з приводу конкретної життєвої ситуації. Такі відносини передбачають: «1) односторонність волевиявлення органу, наділеного владними повноваженнями, хоча у низці випадків ініціатором видання акта застосування виступає не сам цей орган; 2) категоричність передбаченого цим актом веління; 3) обов'язковість владних рішень для виконавців, підкорення їх волі; 4) забезпеченість і охорона таких рішень примусовою силою держави» [71, с.60]. Тому правозастосування можна розглядати як основну форму примусового забезпечення правових норм.

За висновками О. Скакун, правозастосування є процесом наділення одних учасників правовідносин суб'єктивними правами і покладання на інших суб'єктивних юридичних обов'язків; вирішення спорів про право – про наявність або міру суб'єктивних юридичних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків; визначення міри та ступеню юридичної відповідальності правопорушника [71, с.60]. Перед суб'єктами правозастосування постають завдання співдіяти, виконувати правові норми, покласти або нести відповідальність [71, с.61]. Загалом, дослідники [73, с. 24] зазначають, що застосування права є діяльністю багатоаспектною, яка на практиці впливає на поведінку людей, оскільки містить процеси, канали і чинники реалізації прав та обов'язків.

Отже, в ситуації наявності юридичного факту, правомочності та об'єкта правового впливу починає діяти механізм правозастосування. У взаємодію вступають фізичні та юридичні особи, утворюється система взаємозв'язків і відносин, реалізуються правові норми та методи, які опосередковують правозастосування. Функціями механізму правозастосування є, по-перше, забезпечення суб'єктів суспільних відносин можливістю набувати прав та обов'язків; по-друге, дослідження юридичних фактів (умов, подій, фактів). По-третє, виникнення правовідносин. В результаті досягається головна мета – вирішується конкретна конфліктна ситуація, розглядається юридична справа,

виноситься обґрунтоване індивідуальне рішення [74, с.62].

Процес правозастосування визначається як діяльність, що передбачає певну послідовність дій. Юридична наука визнає три стадії процесу правозастосовної діяльності: 1) встановлення фактичних обставин (фактичної основи) справи; 2) вибір та аналіз норми, що підлягає застосуванню; 3) ухвалення рішення та його належне оформлення [37, с. 263].

При розгляді правозастосування як процесу можна виокремити наступні категорії: «застосування норм права» та «застосування принципів права» [197, с.55].

Саме в принципах відображаються головні властивості права, що надають йому характеру державного регулятора міри свободи і справедливості в суспільних відносинах, оскільки принципи є системоутворюючими факторами будь-якої галузі людської діяльності, оскільки слово «принцип» у буквальному перекладі з латини означає «основа», «першооснова». А тому принципи є базисом для розробки стратегії, визначення головних напрямків та векторів розвитку, відображають ключові ідеї, положення та підходи, які застосовуються при виконанні певної діяльності.

Щодо принципів права, то науковці зазначають, що їх можна розуміти як основоположні ідеї або як основні нормативні засади позитивного права, які визначають сутність та спрямованість правового регулювання 198, с.55]. Принципи права – вихідні, основоположні ідеї, засади або правила, закріплені у праві, які відображають сутність, зміст, основи, закономірності суспільного життя, спрямованість правової системи, слугують орієнтирами для створення, тлумачення і застосування правових норм. Принципи права є його основою і забезпечують його єдність, справедливість і послідовність. Вони можуть бути викладені як в нормативно-правовому акті (найчастіше законі), так і поза ним (в інших джерелах (формах) права). На цій підставі їх класифікують як принципи, що набули текстуального закріплення, та принципи, що мають змістовне закріплення.

При використанні ІТ у правовій сфері слід зважати на загальні принципи

права, які визначають природу права, окреслюють найбільш загальні закономірності та правила його розвитку [4, с.5].

Взагалі, принципи права сучасні науковці [59, с. 41; 68, с. 119; 130, с. 120; 150] розглядають як загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, керівні засади, що визначають його зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин, орієнтуючи їх учасників на встановлення соціальної згоди і порядку. Принципи права мають об'єктивний характер, оскільки зумовлені закономірностями соціального середовища, визначаються характером суспільних відносин і, в свою чергу, впливають на них. Принципи права сприяють зростанню правосвідомості суспільства, його правової культури. Регулятивний характер принципів права забезпечується завдяки їх загальності і загальнообов'язковості. Принципи права виступають ідейною основою для об'єктивного права, є концентрованим вираженням закономірностей його розвитку, сутності та соціального призначення; конкретизують установлене право, уніфікують систему правових норм. Принципи права є фундаментом правового регулювання суспільних відносин, основою злагодженості усього його механізму, орієнтиром формування та модернізації правової системи, відображають об'єктивно існуючі зв'язки між елементами правової та соціальної системи. За допомогою принципів права залагоджуються суперечності, що виникають у суспільстві, регулюються нормотворча, правозастосовна та інші форми правової діяльності. Кожен принцип зумовлений певною закономірністю, природним або соціальним законами.

Отже, головними ознаками принципів права є наступні:

- охоплюють всю правову систему та її компоненти – право, юридичні установи, юридичну практику, правосвідомість;
- виступають реальним регулятором суспільних відносин;
- підлягають офіційному тлумаченню у процесі їх застосування;
- знаходяться у відносинах підпорядкування один одному;
- є основою прав і обов'язків юридичних суб'єктів;
- мають властивості імперативності, обов'язковості;

- виступають мірою людської поведінки у специфічній сфері відносин;

- є загальнообов'язковими вимогами та важливими елементами системи права [59, с. 42].

Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права закріплені у Статуті ООН від 26.06.1945 р., Заключному Акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1.08.1975 р. та інших міжнародних документах. Загальнолюдські принципи права ґрунтуються на цінностях гуманізму, демократизму, свободи, рівності, справедливості.

На цивілізаційних принципах права будуються принципи права за сферою дії. Галузева специфіка впливає на переліки принципів, які встановлюються у різних нормативно-правових актах [59, с. 44].

Наприклад, принципи цивільного права формують основу та системність цивільно-правового регулювання, забезпечують його цілісність, внутрішню узгодженість, визначають його загальні засади та спрямованість.

Так, у статті 3 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [185] наведено перелік засад цивільного законодавства: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, установлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність і розумність. Тобто ключовими, вихідними, ідейними правоположеннями цивільного права є справедливість, добросовісність, розумність, верховенство права, гуманізм, неприпустимість зловживання правом [59, с. 41].

Загальними засадами здійснення цивільних прав і виконання обов'язків визнаються:

- здійснення цивільних прав на власний розсуд,

- можливість відмови від власного майнового права,

- заборона здійснювати права і виконувати обов'язки з порушенням прав інших осіб, із завданням шкоди довкіллю або культурній спадщині,

- обов’язковість дотримання моральних засад суспільства,

- заборона примушувати особу до вчинення дій, які не є обов’язковими для неї,

- виконання цивільних обов’язків у межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства.

Особливе місце в системі принципів цивільного права займає принцип сполучення приватних і публічних інтересів. Цей принцип передбачає виконання наступних функцій:

- інтеграція приватно- та публічно-правових засад цивільного законодавства,

- забезпечення механізму реалізації прав і свобод людини на основі соціально-правових засад,

- вираження принципів розумності і справедливості цивільно-правового регулювання,

- використання в якості критеріїв вирішення конфліктів розумності і справедливості,

- забезпечення інтересів учасників цивільних правовідносин [181, с.11-12].

Власне цивільно-правовими принципами є юридична рівність, диспозитивність і децентралізація, неприпустимість безпідставного збагачення тощо [182, с.14].

Так, юридична рівність учасників правовідносин у науковій літературі розглядається як характеристика їх взаємного становища. Тобто учасники правовідносини володіють однаковими юридичними властивостями, що означає: 1) правоздатність суб’єктів не залежить одна від одної; позитивний юридичний зв’язок виникає між ними лише у рамках конкретних правовідносин; 2) правоздатність осіб, які вступають у правові відносини, є однозмістовною (однопорядковою); 3) правоздатність для кожної конкретної особи є постійною, вона не змінюється залежно від того, в яких саме відносинах особа бере участь [5, с. 357]. Формальна рівність суб’єктів означає, що свобода одного суб’єкта права не може порушувати свободу інших; кожен може робити лише те, що

можуть робити всі інші суб'єкти права [5, с. 358]. Юридична рівність не припускає вплив одного учасника цивільних відносин на іншого, передбачає формальну самостійність та незалежність учасників цивільних відносин один від одного. Водночас юридична рівність не означає тотожності, однаковості прав або можливостей, які реально належать учасникам цивільних відносин (винятком є особисті немайнові права фізичних осіб). Вона свідчить лише про тотожність змісту однойменних прав, які належать учасникам цих правовідносин за певних умов [182, с.15].

Децентралізація і диспозитивність є принципами, які вказують на те, що цивільні відносини мають саморегулятивний характер. Диспозитивність (від лат. dispositivus, dispono – той, що розпоряджається; розташовую, владную), як цивільно-правововий принцип – це надання особам, які беруть участь у справі, можливості вільно розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами на власний розсуд: надавати або не надавати докази, свідчити або відмовитись від давання показань, подавати клопотання, скаргу тощо або відмовитись від таких дій. Цей принцип надає також право на примирення сторін у визначених законом випадках [83]. Згідно з принципом децентралізації зміст цивільних правовідносин у багатьох випадках встановлюється не централізовано (державою), а самими учасниками цих відносин. Ці учасники у межах закону на власний розсуд можуть визначати взаємні права та обов'язки, а також права інших приватних осіб.

Зважаючи на те, що сучасна правова система у багатьох випадках використовує інформаційні технології, керуючись системою принципів права (Рис. 1.6), й особливо принципами цивільного права, можна визначити принципи застосування ІТ у правовій сфері загалом.

За аналогією, принципи застосування інформаційних технологій (ІТ) – це загальні правила, керівні положення та фундаментальні концепції, які визначають, як використовувати ІТ для досягнення цілей у певній сфері. У контексті правової сфери, ці принципи спрямовані на ефективне, безпечне та раціональне впровадження технологій для підтримки юридичних процесів і

послуг.

В інформаційному суспільстві інформаційні технології стають невід'ємною частиною будь-яких суспільних відносин. Саме тому ІТ повинні стати особливою сферою правового регулювання, яка використовує норми та принципи як загального, так і особливого правозастосування.

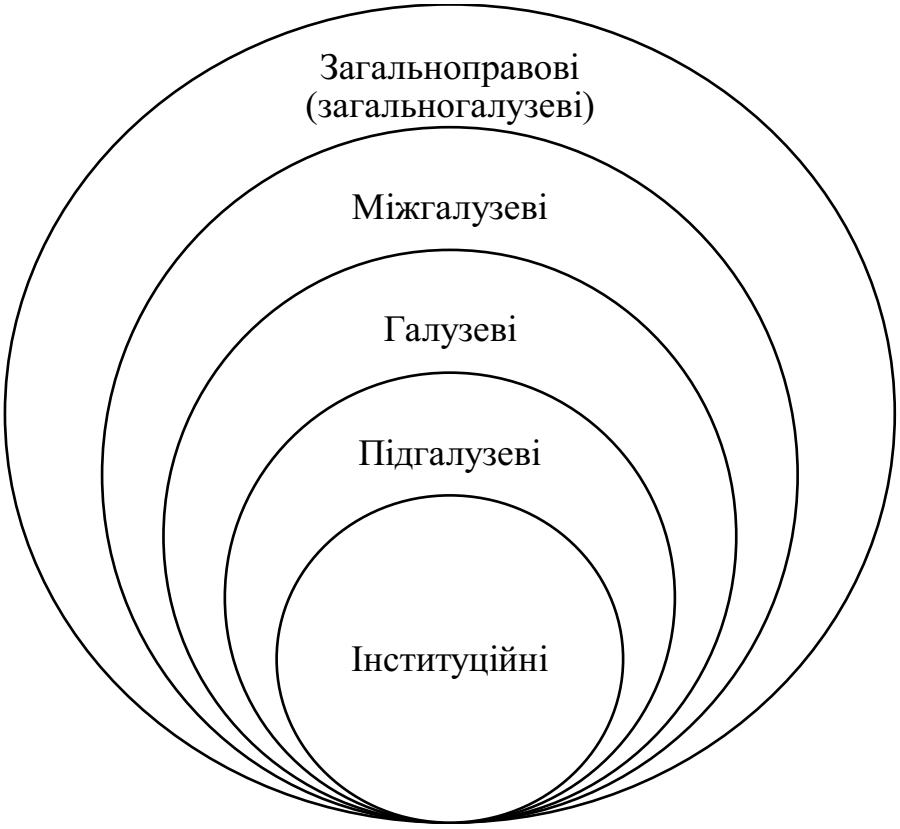

Рис. 1.6. Система принципів права

Джерело: складено автором на основі [150; 184; 197, с.55].

Сфера правового регулювання інформаційних технологій повинна врегульовувати соціальні відносини та вирішувати проблеми системної інформатизації законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судової та правоосвітньої діяльності.

Так, у правовій сфері суспільства тенденціями розвитку інформаційних технологій є: 1) удосконалення форм та методів управління системами інформаційного забезпечення; 2) централізація та інтеграція комп'ютерних банків даних; 3) впровадження новітніх комп'ютерних інформаційних

технологій для ведення кримінологічних та криміналістичних обліків; 4) розбудова та широке використання ефективних та потужних комп'ютерних мереж; 5) застосування спеціалізованих засобів захисту інформації; 6) налагодження ефективного взаємообміну кримінологічною інформацією на міждержавному рівні [196].

Д. Калюжний [47, с.222-223] розглядає принципи створення та застосування інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, у правоохоронній діяльності та поділяє їх на взаємопов'язані групи. Перша група принципів відображає організаційні засади інформаційно-технічного забезпечення діяльності правоохоронної системи та є основоположними. До них науковець відносить принципи законності; дотримання прав і свобод людини та громадянина; конфіденційності персональних даних; повноти; обґрунтованості; актуальності та достовірності відомостей. Другу групу складають методологічні принципи створення автоматизованих інформаційних систем на усіх рівнях діяльності правоохоронної системи на основі сучасних комп'ютерних технологій. Такими методологічними принципами є безперервність ведення реєстру, застосування організаційних і технічних заходів забезпечення безпеки різноманітних даних, відомостей, інформації, застосування уніфікованого формату запису при формуванні, веденні та надання відомостей з реєстру [112]. Ці принципи можна застосувати і до правового регулювання сфери ІТ.

Правозастосовна діяльність із застосуванням ІТ стане більш оперативною та доступною для громадян та бізнесу, оскільки, наприклад, можна буде відмовитись від «проведення очних слухань щодо широкого переліку справ на невеликі суми у безперечних справах» [53, с.393]. Такий підхід допоможе розширити можливості захисту законних прав та інтересів громадян та бізнесу, знизить витрати судочинства для фізичних і юридичних осіб, підвищить доступність правосуддя [53, с.394]. Використання інформаційних технологій надає змогу суттєво скоротити витрати часових, трудових та фінансово-економічних ресурсів, полегшує виконання повторюваних, рутинних процесів, без яких неможливе судочинство. Це стосується різних суб'єктів правовідносин.

Вже сьогодні використовуються системи електронного подання документів, відбувається онлайн-взаємодія сторін спору та суддів, запроваджуються відеоконференції судових процесів, відбувається автоматичне протоколювання та транскрибування судових засідань тощо [53, с.393].

Аналіз наукової літератури [53, с.393-394], нормативно-правових документів [106; 110; 112; 115; 120; 121; 128; 185], законодавчих актів [25; 27; 35; 95; 124; 125; 218; 225; 228] дозволив визначити переваги електронного правосуддя. До них належить можливість подання документів в електронній формі, позову та інших незалежно від типу судочинства, категорії справи та інстанції; можливість проведення судових засідань у режимі онлайн через систему веб-конференцій; можливість ознайомлення з матеріалами справи та доказами дистанційно в електронному вигляді. Можливий доступ і до інших оцифрованих документів: друкованих – в разі їх відсканування канцелярією суду, аудіо- та відеозаписів тощо. Інтернет надає також можливість ознайомитись з текстами рішень судів усіх рівнів і ланок. Це можна зробити на спеціальному сайті. Також за допомогою технічних засобів, цифрових технологій можна познайомитись з термінами розгляду справ та прийняття рішення. Інформатизація судової системи передбачає спрощення нормативних вимог щодо проведення онлайн-процесів; автоматизацію та роботизацію розгляду справ; використання асинхронного порядку взаємодії суду та сторін у процесі вирішення справ; запровадження прогресивних електронних сервісів, використання суддями різноманітних технологій, зокрема, технології штучного інтелекту на стадії аналізу матеріалів справ і винесенні рішень тощо [53, с.396-402]. Впровадження інформаційних технологій підвищить швидкість прийняття судових рішень, дозволить скоротити навантаження на персонал судових органів, знизить вартість процедур, підвищить рівень відкритості та прозорості судової системи. Інформатизація судової системи оптимізує процеси судочинства, зробить їх ефективними, дозволить скоротити час та трудові витрати на розгляд тієї або іншої справи.

Нові технології повинні надати користувачам кращі знання про процедури,

судові установи та відповідні ролі кожного з професіоналів правосуддя [199]. Інформатизація правоосвітньої діяльності дозволить зробити більш якісною правову освіту суспільства, модернізувати її з метою стимуляції профілактики спорів, особливо на ранніх стадіях їх виникнення. Дослідники [53, с.398] зазначають, що дуже часто порушення прав та нездатність їх відновлення відбувається саме через незнання особами доступних процедур. Тому слід зробити доступними юридичні інтернет-ресурси, на яких розглядаються поширені ситуації та їх оптимальне врегулювання. Бажано, щоб такі ресурси містили доступний для громадян алгоритм (покрокову інструкцію) дії у тій або іншій ситуації та зразки документів, необхідних для врегулювання ситуації. Це можуть бути, наприклад, зразки позовних заяв та форми для їх онлайн-заповнення. Структурування процесу розгляду спорів та її інформатизація позитивно вплине на можливості прогнозування результатів [53, с.399]. Прикладом такого ресурсу є вже існуючий проект онлайн-урегулювання спорів Cybersettle [211], який дозволяє користувачам миттєво вирішувати суперечки 24 години на добу, 7 днів на тиждень через Інтернет. Користувачі, які цього бажають, повинні отримати підтримку в цифровому середовищі правосуддя [199]. Метою правоосвітньої діяльності є формування правової культури в умовах інформаційного суспільства та захисту прав і свобод особи в умовах цифрового розвитку, а тому, на думку українських дослідників [3, с.132; 34, с. 47], потрібно законодавчо закріпити правовий принцип усвідомленої добровільної участі, який передбачає розуміння суб’єктом інформаційних відносин наслідків для інформаційної безпеки, які можуть мати як позитивний, так і негативний характер у залежності від обсягу наданих відомостей та інформації.

Загальні принципи застосування ІТ у правовій сфері визначаються інтегрованістю, гнучкістю та інформативністю самих ІТ. Вони дозволяють користувачеві працювати зі зручним інтерфейсом, користуватися максимально розвинутою системою підказок та довідок, що не потребує навичок програмування. Уніфікована форма подання, пошуку, зберігання, відновлення,

відображення та захисту даних дозволяє ефективно працювати з ними, легко маніпулювати, створювати нові бази даних. Цифровий документообіг не потребує друку проміжних результатів, полегшує та прискорює процес передачі даних, їх архівування, створення копій тощо. ІТ надають можливість спільної роботи над документами декількома користувачами одночасно, обговорювати та приймати рішення в інтерактивному режимі та в режимі реального часу.

Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи (CEPEJ) прийнято План дій CEPEJ на 2022-2025 роки (цифровізація для кращого правосуддя) [199], який наголошує на тому, що реформуючи національні правові системи з огляду на використання ними інформаційних технологій, неможна нехтувати основними правами людини. Навпаки, цифровізація повинна сприяти прозорості, гуманності правосуддя, зробити його людиноорієнтованим, об'єднуючим, транспарентним, поєднати ефективність новітніх технологій та ефективне, неупереджене судочинство.

CEPEJ ухвалила також Дорожню карту для забезпечення належного виконання «Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують» («European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment») [226]. Хартія визначає п'ять ключових принципів, якими потрібно керуватися при використанні зазначених технологій: (1) дотримання основоположних прав, (2) недискримінація, (3) якість і безпека даних, (4) прозорість, неупередженість та достовірність, (5) контроль користувачем [187].

Широко відомі принципи інформаційного права. Так, Л. Коваленко [51], досліджуючи принципи інформаційного права, виокремлює загальні, спеціальні та специфічні принципи та робить висновок, що система принципів інформаційного права є трирівневим, ієрархічним утворенням, яке включає загальноправові, міжгалузеві й галузеві принципи. Вони знаходяться у тісному взаємозв'язку та пронизують правову систему. Загальними принципами є ті, що охоплюють всю сукупність відносин в інформаційній сфері. Так, до загальних принципів інформаційного права будуть належати: право громадян на

інформацію; принцип справедливості, гуманізму та ін. Це також принципи законності; «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (Стаття 34 Конституції України), забезпечення інформаційної безпеки; рівності громадян перед законом; захисту авторських прав; комплексності відносин в інформаційній сфері [51, с.185-186]. Загальноправові принципи конкретизуються у міжгалузевих і галузевих принципах, що відображають особливості інформаційного права як певної галузі. Серед міжгалузевих принципів авторка називає принципи гласності; верховенство закону; безпосередність; презумпцію невинуватості та ін. Галузевими принципами є право вільного доступу до інформації, повноти обробки й оперативності надання інформації та ін. [51, с.188].

Спеціальними принципами, на думку дослідниці, є ті основні положення та ідеї, що визначають сутність та зміст окремих предметних сфер права, його правових інститутів, зокрема, інформаційного.

Наприклад, основними ідеями і правилами, принципами користування мережею Інтернет є принцип єдиного глобального характеру мережі; принцип точного дотримання правил користування мережею; принцип недоторканності приватної власності на інформацію і дотримання норм авторського права; принцип доступності до інформації, який включає право кожного суб'єкта мати доступ до інформаційних технологій і будь-якої необхідної для нього інформації, дозволеної для доступу [51, с.186].

Слід погодитись також з думкою Р. Калюжного, В. Шамрая, М. Швеця, що всі принципи можна поділити на вимоги, які забезпечують належну інформаційну діяльність, та положення, які спрямовані на реалізацію прав і забезпечення свобод учасників інформаційних відносин. Тобто до першої групи будуть належати законність; публічність; принцип всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи; гласність. До спрямованих на забезпечення прав і свобод учасників інформаційних відносин – принцип поваги до честі та гідності особи; охорони прав та свобод громадян в інформаційній сфері; презумпцію невинуватості [45].

Виходячи із приписів інформаційних норм, Л. Коваленко [51, с.191-192] формулює наступні принципи інформаційного права:

1. Принцип пріоритету прав особи.

2. Принцип вільного створення й поширення інформації, не обмеженої законом.

3. Принцип заборони створення й поширення інформації, яка може призвести до порушення інформаційних прав і свобод особистості, дестабілізації суспільства, загрози стабільності й цілісності держави.

4. Принцип вільного доступу (відкритості) інформації, або принцип гласності.

5. Принцип повноти опрацювання й оперативності надання інформації, що означає обов'язок будь-якого державного підприємства, установи, організації або органу місцевого самоврядування збирати, накопичувати й зберігати інформацію в повному обсязі відповідно до встановлених повноважень та компетенції, а також надавати громадянам всю інформацію у встановлений строк.

6. Принцип законності.

7. Принцип відповідальності, який означає невідворотне настання відповідальності за порушення вимог і приписів інформаційно-правових норм.

Інші принципи інформаційного права Л. Коваленко [51, с.192-193] формулює на основі юридичних особливостей і властивостей інформації. Ними є:

8. Принцип вилучення, «відчуження» інформації в її власника, заснований на юридичній властивості невід'ємності інформації (її сутності) від її власника. В цьому випадку власник передає права й обов'язки з використання цієї інформації іншим суб'єктам, а також несе відповідальність за неправомірне використання інформації (її сутності).

9. Принцип обігу інформації. Інформація, яка поширюється, перетворюється на об'єкт, що існує незалежно від її власника. Така інформація може бути поширена, включена у суспільний оборот. У відповідності до цього

принципу, постає необхідність правового регулювання відносин, що виникають, з метою захисту інтересів сторін, які беруть участь у ньому.

10. Принцип інформаційного об'єкта (інформаційної речі) або принцип двоєдності інформації та її носія.

11. Принцип поширення інформації, який означає можливість багаторазового копіювання інформації в необмеженій кількості екземплярів без зміни її сутності.

12. Принцип організаційної форми, який визначає існування інформації в чітко визначеній формі (наприклад, у формі документа).

13. Принцип екземплярності інформації передбачає, що тиражована інформація поширюється по екземплярах, облік яких принципово можливий і нерідко необхідний (наприклад, у разі державної або іншої таємниці).

Принципи застосування ІТ у правовій сфері також повинні відповідати принципам цивільного права, які, виходячи з функціонального призначення, розділяються на основні засади цивільного законодавства й основні засади здійснення цивільних прав і виконання обов'язків [181, с.11-12].

Сфера інформаційних технологій повинна керуватися й спеціальними принципами, які визначають сутність та зміст окремих правових інститутів. Так, М. Баран акцентує увагу на принципах правового регулювання інституту інформаційної безпеки [3], що у сучасних умовах видаються особливо актуальними. Зокрема, дослідник аналізує принципи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, передбачених Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [112]. Поряд з принципами законності, дотримання прав і свобод людини та громадянина, повноти, актуальності та достовірності інформації, законодавчо закріплені принципи безперервності ведення реєстру, застосування організаційних і технічних заходів забезпечення безпеки цієї інформації, застосування уніфікованого формату запису при формуванні, веденні та наданні відомостей з реєстру [112].

У зв'язку з тим, що забезпечення інформаційної безпеки є інформаційним

процесом, особливого значення набуває виділення в якості самостійного принципу, який повинен мати імперативний характер, принципу забезпечення сталого та безперебійного функціонування інформаційної інфраструктури з метою забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави [3, с.131].

Стосовно інформаційної безпеки М. Баран виділяє також принципи обґрунтованості, своєчасності та прогнозу [3]. Ці принципи дозволяють забезпечити безпеку громадянина, суспільства та держави. Керуючись принципом обґрунтованості, висновками експертів, інформація сортується, визначається доцільність встановлення обмеження доступу до конкретної інформації, обґрунтовуються ймовірні економічні та інші наслідки цього акту. Зазначається, що такі кроки є одним із заходів протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам інформаційній безпеці. Необґрунтований захист інформації порушує конституційні права громадян, перешкоджає науково-технічному прогресу, розвитку економіки, спотворює відносини у життєво важливих сферах діяльності суспільства та держави. Принцип своєчасності полягає у встановленні обмежень на поширення інформації з моменту отримання, розробки або завчасно, що робить малоймовірною можливість здійснення злочинних посягань у даній сфері [3, с.132]. Принцип прогнозу дозволяє виявити та запобігти зовнішнім і внутрішнім загрозам у інформаційній сфері. Основою для втілення цього принципу повинна бути об’єктивна, реальна оцінка об’єктів, що охороняються, а саме – інформації, інфраструктури, суб’єктів, пов’язаних зі створенням, перетворенням, споживанням інформації. Така оцінка дозволить змоделювати можливу протиправну діяльність в інформаційній сфері, попередити її, тим самим забезпечити інформаційну безпеку, знизити збитки від злочинних устремлінь супротивників, конкурентів, злочинців тощо [3, с.132; 28, с. 42-43].

Ще одним принципом у контексті забезпечення інформаційної безпеки є принцип пропорційності, який повинен визначати якість і надійність організаційно-технічних і правових механізмів, пов’язаних з ідентифікацією особи [3, с.133].

Після проведеного аналізу принципів правової сфери, доцільно зробити висновок про те, що правове регулювання ІТ повинне інтегрувати в собі принципи багатьох галузей права. До такого висновку можна дійти, оскільки інформаційне суспільство спонукає людство використовувати інформаційні технології в різних сферах життя. Тому можна стверджувати, що інформаційні технології, тобто одержання, використання, поширення та зберігання інформації, є складовою різних видів правовідносин за предметом правового регулювання (**Додаток Г**), зачіпаючи, таким чином, усі галузі права. Правове забезпечення цих відносин дозволяє визначити принципи правового регулювання сфери ІТ, не відступаючи від традиційного розуміння принципів права. На цій підставі можна виокремити загальні, спеціальні та специфічні принципи правового регулювання сфери ІТ. Для цього автором було складено перелік правових принципів, притаманних різним сферам правовідносин **(Додаток Д)**. Наступним етапом роботи стало виділення принципів, притаманних усім правовідносинам, які склали групу загальних принципів правового регулювання сфери ІТ, які визначаються інтегрованістю, гнучкістю та інформативністю самих ІТ, а також загальнолюдськими та міжнародними принципами права. Зокрема, до загальних принципів сфери правового регулювання ІТ слід віднести принципи справедливості та гуманізму, юридичної рівності, демократизму, свободи та законності у процесі інформаційних правовідносин.

У загальному розумінні інформаційні правовідносини визначаються як «врегульовані інформаційно-правовою нормою інформаційні відносини, сторони яких виступають в якості носіїв взаємних прав та обов’язків, встановлених та гарантованих інформаційно-правовою нормою» [156, с.31]. Аналіз наукової літератури [52, с.4; 76, с.67; 147, с.98; 172, с.234] дозволив сформулювати власне визначення інформаційних правовідносин. Отже, інформаційні правовідносини – це відносини, які виникають у суспільстві під час отримання, створення, використання та поширення інформації, регулюються нормами публічного та приватного права, учасники яких володіють відповідними юридичними правами та обов’язками та регулюються приписами

інформаційної діяльності. При цьому автор дисертації вважає, що такі правовідносини можуть виникати у різних галузях права.

Елементами інформаційних відносин є об'єкт, суб'єкт і зміст. Перелік суб'єктів інформаційних відносин знаходимо у ст. 4 Закону України «Про інформацію» [115]. Ними є фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян та суб'єкти владних повноважень.

Стаття 10 Закону України «Про інформацію» [115] зазначає, що за змістом інформація поділяється на такі види: «інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; критична технологічна інформація; інші види інформації» [115]. Д. Маріц зауважує, що залежно від потреб учасників інформаційних відносин інформація може бути товаром, джерелом для прийняття рішень та отримання знань, засобом сповіщення або звітності (податкова, бухгалтерська, статистична звітність тощо), засобом реалізації прав та свобод особи (право на інформацію, право на життя, право на житло, право на медичне обслуговування, право на працю і т.і.) тощо [76, с.66]. Тобто в процесі створення, зберігання, поширення та використання інформація може виконувати різноманітні функції, виступати інструментом, механізмом та засобом у різних життєвих ситуаціях, які регулюються правом взагалі. За допомогою інформації досягаються та реалізуються певні цілі у різних галузях господарства: отримання прибутку, залучення інвесторів, клієнтів тощо.

Зміст інформаційних відносин залежить від функціонально-правової сфери застосування, у якій ці відносини відбуваються. Так, О. Селезньова [146, с.22], аналізуючи інформаційні відносини, зазначає, що такі відносини виникають між суб'єктами права у зв'язку зі створенням, володінням, поширенням, користуванням, зберіганням, доступом, охороною, знищенням інформації та регулюються нормами законодавства. Вони можуть виникати на різних рівнях – у процесі діяльності органів державної влади і місцевого

самоврядування, мати різну мету – реалізація та захист інформаційних прав і свобод юридичних та фізичних осіб, надання послуг інформаційного характеру, задоволення інформаційних потреб [31]. Такі правовідносини виникають в умовах формування ринку інформаційних технологій, проблем із забезпечення інформаційної безпеки, при здійсненні «електронного бізнесу». Електронний бізнес – це бізнес, який використовує цифрові технології для ефективнішої взаємодії з клієнтами, партнерами та державою. Наприклад, задовольняє потребу суспільства у товарах та послугах через організацію інтернет-магазинів; активно спілкується з клієнтами за допомогою сайтів та чатів, що покращує якість обслуговування, товарів, робить можливим інтерактивний зв'язок. До електронного бізнесу можна віднести також онлайн-банкінги та електронні платежі, без яких важко уявити сучасне життя. Через електронні платформи, CRM-системи тощо бізнес співпрацює з партнерами, що пришвидшує підписання угод, встановлення контактів, обмін ідеями тощо. Особливим та специфічним видом інформаційних відносин є відносини, що формуються суто в інтернет-середовищі (е-відносини). Тобто зміст інформаційних правовідносин складає сукупність прав та обов'язків учасників, а також способи їх реалізації. Зокрема, способами реалізації прав і обов'язків учасників інформаційних правовідносин є такі основні правомочності: «1) право на отримання інформації; 2) право на доступ до публічної інформації; 3) право вимагати від зобов'язаної особи надати інформацію чи вимагати утримання від її надання; 4) право звертатись за захистом порушених прав» [76, с.67].

Існує також думка, що потрібно розрізняти безпосередні та відносно-визначені інформаційні правовідносини [157, с. 45-46]. Безпосередні інформаційні правовідносини виникають щодо створення інформації, визначення права власності на неї (з надання права володіння, користування та розпорядження), її обігу (передача іншим суб'єктам, обробка, аналіз, переробка, споживання) та захисту. В таких правовідносинах інформація може набувати різноманітних форм (документ, відеозапис, книга, сценарій) на виступає основним самостійним об'єктом. Такі відносини мають охоронний характер,

націлений на попередження дій, що порушують чи зазіхають на інформаційні права суб'єктів. Відносно-визначені інформаційні правовідносини є частиною цивільних або адміністративних правових відносин. В таких відносинах інформація є факультативним (додатковим) об'єктом правовідносин, що існує паралельно з основним неінформаційним об'єктом. Прикладом можуть бути відносини у сфері охорони здоров'я між лікарем та пацієнтом.

Основні принципи інформаційних відносин визначає Закон України «Про інформацію» (Ст.2) [115]. Ними є «гарантованість права на інформацію, відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією, достовірність і повнота інформації, свобода вираження поглядів і переконань, правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя» [115].

Спеціальні принципи правового регулювання сфери ІТ визначаються, по-перше, особливостями суб'єктів правовідносин та, по-друге, особливостями інформації, яка при цьому використовується. Так, щодо індивідуальних суб'єктів правовідносин такими принципами будуть, наприклад: гарантія недоторканості особистого життя людини; конфіденційність персональних даних; принцип вільного виразу думок, поглядів і переконань; принцип вільного створення й поширення будь-якої інформації, не обмеженої законом; заборона створення й поширення інформації, яка може призвести до порушення інформаційних прав і свобод особистості, дестабілізації суспільства, порушення стабільності й цілісності держави; захист авторських прав; право громадян на інформацію, свобода доступу до неї; презумпція невинуватості; дотримання норм авторського права. Принципи правового регулювання сфери ІТ щодо інформації відображають критерії відповідності потребам користувачів. Тобто такими принципами будуть: репрезентативність інформації, її адекватність, повнота, точність та достовірність; доступність та актуальність інформації.

Специфічні принципи правового регулювання сфери ІТ випливають з особливостей ІТ та їх значення для правової сфери суспільства.

1. Принцип автоматизації дозволяє виконувати рутинні та повторювані

завдання без участі людини: генерувати шаблони документів, розсилати повідомлення, здійснювати аналіз численних та/або багатосторінкових договорів, угод і інших документів в автоматичному режимі. Процеси автоматизації допоможуть виявити випадки невідповідності нормативно-правовій базі, встановити проблемні моменти тощо.

Прикладами таких програмних продуктів є проекти LawGeex [234], Kira Systems [207], Leverton. Платформа LawGeex для автоматизації перевірки контрактів використовує запатентовану технологію штучного інтелекту, яка допомагає перевіряти та редлайнувати юридичні документи. LawGeex дозволяє аналізувати договори постачання, купівлі-продажу, угоди про нерозголошення, ліцензії на програмне забезпечення [53, с.406-407]. Lawgeex використовує контекстуальний інтелект для розуміння юридичних умов, точного аналізу контрактів, покращення переговорів і прискорення затвердження. Kira Systems автоматично виділяє та витягує важливі положення та допомагає упорядковувати дані для аналізу.

2. Принцип оптимізації – вдосконалення робочих процесів для підвищення їхньої ефективності, наприклад, впровадження систем управління справами для зручного контролю над процесами, технологія блокчейну.

3. Принцип доступності зробить легким доступ до правової інформації та послуг для всіх користувачів, незалежно від їхнього місцезнаходження чи технічних знань.

4. Принципи прозорості, неупередженості та справедливості забезпечать відкритість правових процесів і рішень для громадськості.

5. Безпекові принципи – це захист даних від несанкціонованого доступу, зловживання або втрати за допомогою технологій шифрування, брандмауерів та інших засобів кібербезпеки. Він стосується обробки судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі. Дані, які використовуються алгоритмами, повинні надходити тільки з сертифікованих джерел інформації та не підлягають зміні.

6. Принцип конфіденційності: захист персональних даних та інших

конфіденційних відомостей відповідно до законодавства та етичних норм. Цей принцип має на меті забезпечення прав і законних інтересів особи, суспільства та держави, попередження виникнення інформаційних ризиків в інформаційних процесах [3, с.131]. М. Ковалів зазначає, що верифікація осіб може здійснюватися за допомогою суміжних сервісів, якими є офіційні сайти судів, Єдиний державний веб-портал електронних послуг, іншими способами. Захист комунікацій може бути забезпечений шляхом використання шифрування, що перебувають у вільному доступі для сторін спорів через відповідні сертифіковані стандартні програмні засоби, наприклад, криптографічні [53, с.403]. Особливу увагу при використанні конфіденційних та персональних даних особи державного та приватного сектору, залучені до розробки алгоритму, мають звертати на методи обробки інформації, які не повинні породжувати дискримінацію між окремими особами чи групами осіб.

7. Принцип мобільності дозволяє отримувати доступ до інформації та послуг з будь-якого місця та в будь-який час за допомогою різноманітних пристроїв.

8. Принцип гнучкості передбачає здатність швидко адаптуватися, пристосовуватися до змін у технологіях та викликах ринку.

9. Аналітичний принцип робить можливим використання технологій для аналізу великих обсягів даних з метою виявлення закономірностей, прогнозування та прийняття обґрунтованих рішень. Правовий аналіз, пошук прецедентів, прогнозування результатів судових справ здійснюється із залученням штучного інтелекту. Прикладами таких програмних рішень є проект Premonition і сервіс Caselook [53, с.406-407]. При цьому розробники програм повинні інтегрувати принцип «етичний з моменту розробки» (ethical-by-design) у всі етапи створення програмного забезпечення з метою недопущення прямого або опосередкованого порушення Європейської конвенції про захист прав людини [57], Конвенції про захист персональних даних [56] тощо.

10. Принцип інтерактивності та взаємодії створює умови для ефективної комунікації між усіма учасниками правових відносин за допомогою електронних

платформ та систем управління справами. Для надання консультацій використовуються, зокрема, чат-боти. Впровадження та реалізація нових технологічних рішень повинна передбачати ініціювання публічного обговорення При впровадженні нових систем варто проводити публічні обговорення з метою підвищення обізнаності громадськості та довіри до рішень, які будуть прийматися по-новому.

Додатково до цього принципу повинен застосовуватися принцип «під контролем користувача» (under user control). Тобто учасник судового процесу повинен бути проінформований зрозумілою мовою про всі процесуальні аспекти та про можливості й функції штучного інтелекту відповідно до статті 6 ЄКПЛ [57].

11. Принцип стандартизації та інтеграції дозволяють встановити єдині стандарти для обміну даними та роботи з інформацією, об'єднуючи різні системи та бази даних для забезпечення безперервного потоку інформації та сумісності різних ІТ-рішень.

Отже, принципами застосування ІТ у правовій сфері є зафіксовані в конституційних, міжнародних, інформаційних та інших нормах права імперативні вимоги, що виражають сутність, завдання, побудову та напрями подальшого розвитку інформаційних технологій як особливої сфери правового регулювання.

Ці принципи забезпечують ефективне впровадження ІТ в правовій сфері, що сприяє підвищенню продуктивності, точності, безпеки та доступності правових послуг.

1.3. Нормативно-правове регулювання у сфері інформаційних технологій

Цифрові, інформаційні технології створюють нову реальність, нові правовідносини, які потребують правового регулювання. ІТ-відносин у сучасному суспільстві є загальновизнаним фактом, а тому виникає необхідність у відповідному правовому регулюванні.

Інформаційне суспільство характеризується зростанням використання інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, насамперед мережі «Інтернет», яка продовжує активно розвиватися.

Об'єднання персональних комп'ютерів у локальні та міжнародні мережі розпочалось на початку 1990-х років. Саме тоді було створено глобальну інформаційну мережу «Інтернет». Кількість її користувачів зростає революційними темпами: на самому початку 1990 років вона не перевищувала 70 тис. осіб, у 1993 році у світі користувачами Інтернету були вже 10 млн. осіб, у 2006 році цей показник перевищив 1 млрд., у 2011 році налічувалося вже 2 млрд. осіб. На початок 2021 року кількість інтернет-користувачів по всьому світу складало 4,66 млрд осіб. Це 59,5% від населення планети [156]. За даними висновками звіту Global Digital 2023, сьогодні у світі налічується 5,16 млрд. користувачів інтернету. Це означає, що 64,4% світового населення мають доступ до інтернету [213]. Понад 66 відсотків усіх людей на Землі зараз користуються Інтернетом, а за останніми даними загальна кількість користувачів у всьому світі становить 5,35 мільярда . За останні 12 місяців кількість користувачів Інтернету зросла на 1,8 відсотка завдяки 97 мільйонам нових користувачів з початку 2023 року [214]. Зростання кількості користувачів Інтернету можна прослідкувати за Рис. 1.7. Тому можна стверджувати, що інформаційні технології стали невід'ємною частиною життя людства.

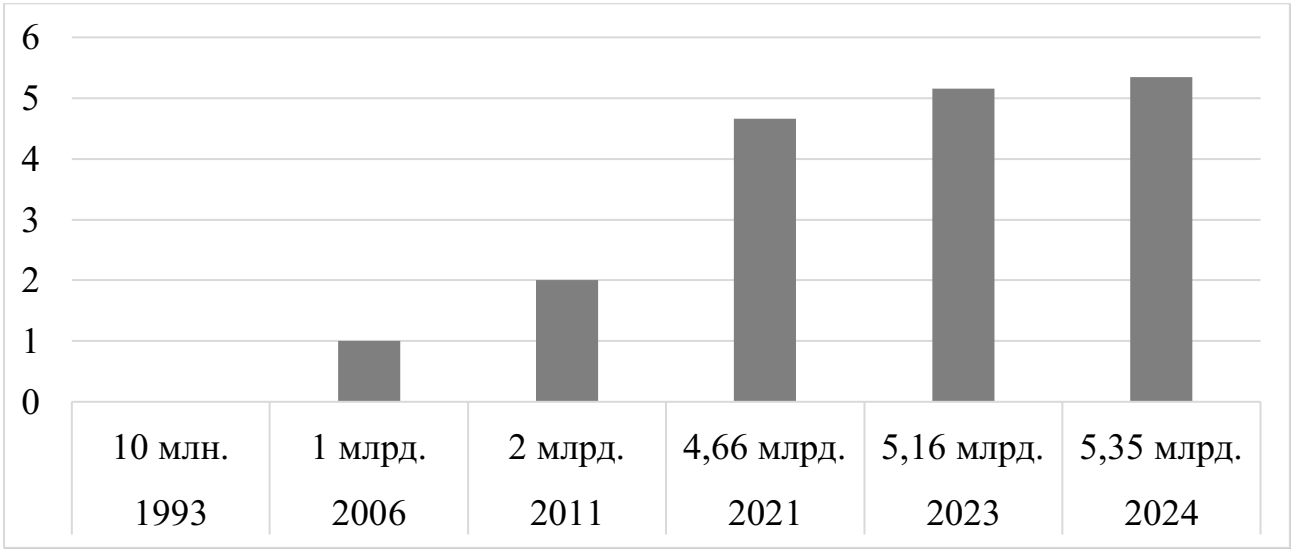

Рис. 1.7. Кількість користувачів Інтернету

Джерело: складено автором на основі проведених досліджень

Зважаючи на статистичні дані та завдання, що стоять перед автором даного дисертаційного дослідження, видається необхідним виокремити основні властивості (характеристики) мережі Інтернет:

По-перше, такою характеристикою може бути фрагментарність інформації, яка надходить, переробляється та перетворюється. Таку ознаку мережі Інтернет можна пояснити її специфікою, оскільки надається доступ до безлічі інформаційних ресурсів, які розташовані по всьому світові. Електронний вигляд інформації залежить від мети її подання, від уподобань комунікатора, від інших чинників, які впливають на її форму – текст, графічне зображення, аудіовізуальний твір тощо. В результаті користувач отримує інформацію, яка складається з окремих фрагментів, розташованих у різних місцях та які мають різну форму подання. За бажанням цю інформацію можна проаналізувати, структурувати та перетворити на єдине ціле. І тоді це буде зовсім інший інформаційний продукт.

Другою характеристикою мережі буде її багатофункціональність. Цифрові технології надають змогу представити в двійковій системі числення всі форми вираження – текст, звук і зображення. World Wide Web, будучи ключовою складовою мережі Інтернет, за допомогою графічного інтерфейсу і протоколів гіпертексту забезпечує наявність усіх цих форм вираження в мережі «Інтернет». У результаті цілі, для яких нині використовують мережу «Інтернет», становлять повний спектр людської активності: дослідження, освіта, соціальні зв’язки, політика, право, розваги та комерція.

В якості третьої характеристики варто виділити глобальність Інтернету. На сьогодні інтернет має глобальні масштаби, тобто доступ до мережі можливий з абсолютної більшості країн світу, інформація може поширюватися через різні країни та юрисдикції, поки не досягне місця призначення. Тому можна стверджувати, що інтернет функціонує «в мультизаконодавчому середовищі», яке на сучасному етапі не є досконалим, оскільки до теперішнього часу існує лише кілька прикладів національних законодавчих актів, спеціально

орієнтованих на мережу Інтернет, і жодного міжнародного юридичного інструменту, спеціально розробленого для регулювання мережі «Інтернет».

По-четверте, рисою мережі Інтернет є посередницький характер передачі інформації та непідконтрольність. Розміщення інформації в мережі Інтернет, доступ до неї, а також внутрішньо-мережевий обмін інформацією здійснюється за участю спеціалізованих організацій – постачальників Інтернет-послуг (провайдерів), які і є технічними посередниками у передачі даних та інформації. За потреби, є можливість встановити постачальника Інтернет-послуг або прослідкувати отримання інформації за допомогою послуг певного провайдера. При цьому сама мережа «Інтернет» є сукупністю інформаційних ресурсів та не контролюється конкретними особами, державою, або міжнародною організацією. Проте, є можливість встановити факт поширення чи отримання інформації, особливо тієї, яка має загрозливий характер, несе небезпеку, певним провайдером, або за його допомогою.

По-п’яте, анонімність. Технічно всі дії з інформацією в мережі Інтернет, її розміщення або отримання, можуть бути анонімними з боку конкретного користувача мережі.

Зазначені специфічні особливості мережі «Інтернет» вимагають чіткого формулювання правил функціонування мережі, оскільки підвищуються рівні загрози для безпеки держав, окремих організацій, стратегічно важливих об’єктів. Науковці зазначають, що при формулюванні таких правил потрібно буде врахувати безліч різних інтересів різноманітних світових спільнот. А розроблення правил щодо одного певного інтересу або функції не повинно вплинути негативним чином і не повинно перетнутися з іншими інтересами або функціями. Це висуває особливі вимоги до правового регулювання сфери ІТ, зважаючи на «мультизаконодавчу та багатофункціональну природу мережі «Інтернет».

Ще на початку 2000-х рр. американський юрист Роберт Дж. Амброги писав: «Інтернет породив свою власну сферу права, яка є сумішшю теорії і практики, взятих з різних сфер, – з інтелектуальної власності, громадянських

свобод, деліктного, кримінального, майнового, телекомунікаційного, міжнародного, торгового, комерційного та колізійного права» [202, с.139]. Тому є підстави виділяти окрему правову сферу – сферу ІТ-права.

У зарубіжній юриспруденції «ІТ-право» зародилось як «Інтернет-право», яке, в свою чергу, виглядало як сукупність правових норм та інститутів, що належать до різних галузей права і регулюють відносини, які так чи інакше пов'язані з Інтернетом [43, с.13]. Ці правові норми та інститути є досить різноспрямованими та невпорядкованими. У зарубіжній науковій літературі поряд з терміном «Інтернет-право» спочатку використовувалися і терміни «Кіберправо» (Cyber Law), «Право кіберпростору» (Cyberspace Law), «Веб-право» (Web Law), «Комп'ютерне право» (Computer Law) [235; 246; 251], а останнім часом часто застосовують термін «Цифрове право» (Digital law) [243].

Виділяючи терміни «ІТ-право», «право інформаційних технологій», науковці виходять з того, що мова йде про новий самостійний напрям юридичної науки [165, с.42]. Однак, деякі вчені право інформаційних технологій розглядають в якості невід'ємної частини інформаційного права або навіть ототожнюють з останнім. У публікаціях останніх 10-15 років прослідковується тенденція до використання терміну «право інформаційних технологій» або «ІТ-право» [165, с.43], що свідчить про те, що все ж таки зароджується нова правова галузь. Прихильниками визнання права інформаційних технологій як комплексної галузі права виступають Т. Бачинський, Г. Виноградова, Н. Канафін, О. Сімсон та інші [165, с.43].

«ІТ-право – не штучний феномен, – зазначає О. Сімсон, – а закономірний результат розвитку економічних відносин, котрі виникають, змінюються та припиняються в сфері інформаційних технологій» [148, с. 183], тому виділення ІТ-права (як сукупності правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері інформаційних технологій) в окрему галузь права виглядає доволі обґрунтованим [148, с. 183]. Тим паче, що одні і ті самі проблеми досліджуються у роботах з інформаційного та ІТ-права, з тією лише різницею, що у виданнях XX століття застосовується назва «інформаційне право», а у публікаціях XXI –

«право інформаційних технологій» або «ІТ-право». Таким чином, вживання терміну «ІТ-право» є більш сучасним [148].

Таку ж позицію займає Р. Калюжний, який пише, що «інформаційне право можна визначити як пограничну галузь між публічним і приватним правом. Серед складних, ієрархічних багатопорядкових підсистем, що формують українську правову систему, інформаційне право становить комплексну міжгалузеву науку в загальній системі національного права. Через предмет суспільних відносин інформаційне право має зв'язок з іншими галузевими та міжгалузевими інститутами права, тобто відбувається агрегація інститутів з інформаційним правом» [46, с. 6].

Право інформаційних технологій Г. Виноградова визначає як «галузь права, яка становить систему спеціальних правових норм, що виникають в інформаційній сфері (тобто у сфері збирання, зберігання, використання та поширення інформації)» [14, с. 14]. Є. Харитонов та О. Харитонова розглядають ІТ-право як концепт, тобто як сукупність уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, що виникають у зв'язку з правовим впорядкуванням суспільних відносин, пов'язаних зі створенням та використанням ІТ [174, с. 24].

Тому можна погодитись, що право інформаційних технологій – це комплексна галузь права. Прихильники такої думки зазначають, що норми, що складають її предмет, одночасно залишаються у своїх галузях права, таких як конституційне, трудове, цивільне, фінансове, адміністративне та ін.

Так, наприклад, закріплення в Конституції України право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (Ст. 34) [58] є нормою права інформаційних технологій, оскільки регулює відносини з пошуку, отримання, використання та розповсюдження інформації. В той же час ця норма є нормою конституційного права, оскільки закріплює одне з найважливіших конституційних прав особистості [165, с.44].

На сучасному етапі право інформаційних технологій представлене як сукупність актів законодавства, що «регулюють ІТ-відносини, які з певною

мірою умовності може іменуватися «ІТ-законодавством» [165, с.44]. Утім, автор поділяє думку К. Калаченкової [43], яка зазначає, що не можна ототожнювати ІТ-право з інформаційним правом та вважати ідентичними їх предмети правового регулювання. Сферою правого регулювання інформаційного права виступають правовідносини, об'єктом яких є інформація в будь-якому вигляді (усна, письмова тощо). Інформаційне право регулює відносини, пов'язані з реалізацією конституційного права людини на інформацію і свободу інформації, відносини у сфері ЗМІ та інформаційні права їх учасників, цивільні відносини охорони та захисту особистих немайнових інформаційних прав фізичних та юридичних осіб, відносини у сфері паперової інформації (архіви та бібліотеки), загальні питання правових режимів інформації, захисту прайвесі та персональних даних [148]. Ці групи відносин, на думку дослідниці, не мають специфіки інформаційних технологій, а відповідно, не можуть бути предметом ІТ-права. Слідом за К. Калаченковою [43] та О. Сімсон [148] автор дисертації вважає, що інформаційне право є більш широкою категорією у порівнянні з ІТ-правом.

З іншого боку, якщо будь-які відносини будуються на інформації, отриманій за допомогою інформаційних технологій (наприклад, сторінка ЗМІ у FaceBook), то правове регулювання повинно здійснюватись відповідно до ІТ-права. Також слід зазначити, що об'єкти ІТ-права є відчужуваними, тобто суб'єкти мають цифрові права передачі їх від однієї особи до іншої. Основною ж особливістю об'єктів ІТ-права є те, що матеріалізація цифрових прав в інформаційній системі відбувається за допомогою електронних засобів. Отже, цифрові права не можна віднести до нових об'єктів цивільного або інформаційного права, тому що фактично вони лише засвідчують права на вже відомі нам об'єкти [43, с.15].

Предметом правового регулювання ІТ-права, як слушно зазначає С. Чаплян, є комплекс правовідносин щодо створення, зберігання, передачі та захисту інформації в електронному вигляді, обробка якої відбувається з використанням інформаційних технологій у глобальних та локальних

інформаційних системах. Це правовідносини, які стосуються розробки і розповсюдження апаратного і програмного забезпечення, новітніх інформаційних технологій, баз даних, ведення Інтернет-бізнесу, укладення і виконання смарт-контрактів, проведення онлайн-розрахунків тощо. Норми ІТ-права мають змішаний приватно-публічний характер, зумовлений тим, що у цій сфері переважає приватна ініціатива та договірне регулювання правовідносин. Відповідно, певна частина норм має диспозитивний характер, тобто залежить від позиції та інтересів учасників цих правовідносин. Водночас значна частина приписів встановлює беззастережні правила поведінки, що свідчить про наявність паралельно імперативних засад регулювання. Таким чином, ІТ-право поєднує диспозитивний та імперативний методи правового регулювання [188].

Також слід відмітити, що розширення віртуального простору і поява технологій доповненої реальності потенційно припускають, що ІТ-право не обмежується відносинами тільки в мережі Інтернет, але і поширюється на суміжні відносини, які тією чи іншою мірою перетинаються з віртуальними [43, с.16].

Аналіз наукових підходів до визначення ІТ-права дає можливість стверджувати, що предметом регулювання ІТ-права повинні бути суспільні відносини у сфері інформаційних та цифрових технологій. Отже, відносини в ІТ-сфері мають свої особливості, що зумовлюються спеціальним середовищем, а саме Digital-суспільством, інформаційним за своєю суттю, з переважанням спеціальних технологічних знань.

ІТ-право, таким чином, це комплексна галузь права, нерозривно пов’язана з іншими галузями права, передусім з цивільним, господарським та адміністративним.

З позицій об’єктивного підходу до тлумачення ІТ-права – це комплекс правових норм, які регулюють правовідносини у сфері інформаційних технологій. З позицій суб’єктивного підходу, ІТ-право – комплекс прав та обов’язків суб’єктів цих відносин. Джерелами ІТ-права є як міжнародні договори, за допомогою яких відбувається формування та закріплення норм ІТ-

права, так і внутрішні законодавчі акти України [188].

Предметом ІТ-права можна вважати всі правовідносини, які виникають у сфері ІТ, різної галузевої приналежності. В такому розумінні коло джерел ІТ-права буде дуже широким [98, с.93]. До сфери дії «ІТ-права» зазвичай включають норми цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, митного, податкового права тощо. Так, адміністративне законодавство буде підставою для визначення, наприклад, компетенції органів державної влади з приводу формування і використання інформаційних ресурсів, організації електронного урядування. Податкове законодавство буде визначати порядок оподаткування у сфері ІТ. Кримінальне законодавства та законодавство про адміністративні правопорушення застосовується в частині створення системи кібернетичної безпеки та відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. Законодавство про працю визначає порядок регулювання трудових відносин в ІТ-сфері. Отже, аналіз наукової літератури, дозволяє говорити про міжгалузевий характер правового регулювання відносин у сфері ІТ [98; 175].

Зважаючи на те, що відносини у сфері інформаційних технологій регулюються нормами міжнародного права, нормами національного законодавства, а також корпоративними нормами віртуального простору (правила FaceBook, Google, Інтернет-сайтів тощо), постає завдання проаналізувати такі норми права та визначити орієнтири для встановлення кола норм, які можуть бути віднесені до сфери ІТ-права.

Основоположним актом є Конституція України [58], яка закріплює низку прав і свобод людини та громадянина, що визначають її правовий статус в інформаційному середовищі, у тому числі у сфері використання інформаційних технологій. Основи регулювання таких відносин закладено у статтях 31, 32, 34, 41 Основного Закону України.

Можна погодитись з думкою Д. Позової, яка, аналізуючи систему джерел правового регулювання інформаційно-технологічних відносин, або ІТ-права, зазначає, що до спеціального законодавства варто внести дві групи нормативних

актів: 1) ті, що регулюють суто інформаційно-технологічні відносини, тобто повністю присвячені регулюванню проблем інформатизації, розвитку інформаційного суспільства, створення і застосування інформаційних систем, їх мереж, інших інформаційних технологій; 2) ті, стосуються відносин, пов'язаних з функціонуванням та використанням ІТ [98, с.94].

Положення нормативних актів першої групи стосуються як суто інформаційних, так і інформаційно-технологічних відносин, тобто до неї слід віднести наступні:

— Закон України «Про інформацію» [115];

— Закон України «Про науково-технічну інформацію» [118];

— Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [119];

— Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [112];

— Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [116];

— Закон України «Про Національну програму інформатизації» [120];

— Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [121] тощо.

Законодавство не є сталим та змінюється відповідно до викликів часу. Так, Закон України «Про телекомунікації» [127] втратив чинність, оскільки було прийнято більш сучасний Закон України «Про електронні комунікації» [110].

Друга група законодавчих актів містить окремі норми, які регулюють відносини, пов'язані з функціонуванням та використанням ІТ. До них належать здебільшого кодифіковані акти.

Основним кодифікованим актом у такому аспекті є Цивільний кодекс України [185]. Особливе значення для регулювання сфери ІТ мають положення книги IV «Право інтелектуальної власності» та глави 75 розділу III «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності», якими визначено об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності, їх права, основні засади охорони та захисту прав інтелектуальної власності, цивільно-правові

договори, які опосередковують використання об’єктів права інтелектуальної власності та розпорядження майновими правами на ці об’єкти. Крім того, для урегулювання відносин, які виникають при створенні та діяльності компаній у галузі ІТ або здійсненні відповідної діяльності на індивідуальній основі, застосовуються положення розділу ІІ «Особи» книги першої ЦК України. До відносин у сфері ІТ також можуть застосовуватися положення глави 62 «Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт», глави 63 «Послуги. Загальні положення», глави 82 «Відшкодування шкоди». Главу 13 ЦК доповнено Статтею 179, яка чітко визначає поняття «цифрової речі», якою є «віртуальні активи, цифровий контент та інші блага» [185].

З-поміж інших законодавчих актів, які застосовуються у сфері ІТ, можна назвати діючі закони, такі як Закон України «Про авторське право і суміжні права» [105]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» [107]; Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [122]; Закон України «Про медіа» [117]; Закон України «Про доступ до публічної інформації» [109]; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [112], та ін. Продовжується робота над Законом України «Про віртуальні активи» [106], який і досі не набрав чинності.

До підзаконних нормативно-правових актів у сфері регулювання ІТ належать, зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 р. № 795 «Про реалізацію першого етапу експериментального проекту щодо запровадження Єдиної державної електронної системи дозвільних документів» [124]; Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 764 «Деякі питання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг» [27]; Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137 «Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» [95] та ін. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р було схвалено «Концепцію розвитку

цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» [126], в якій зазначається, що цифровізація – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. У цьому документі також сформульовано основні принципи цифровізації України, серед яких: 1) цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянинові рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій; 2) цифровізація повинна бути спрямована на створення переваг у різноманітних сферах повсякденного життя; 3) цифровізація повинна орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до Європейського Союзу, виходу на європейський і світовий ринок; 4) стандартизація є основою цифровізації, одним із головних чинників її успішної реалізації; 5) цифровізація повинна супроводжуватися підвищенням рівня довіри і безпеки, оскільки «інформаційна безпека, кібербезпека, , недоторканність особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцнення та захист довіри у кіберпросторі є, зокрема, передумовами одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками» [126].

Частиною національного законодавства України, відповідно до вимог ст. 9 Конституції України [58], є «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Такими договорами, які регулюють сферу ІТ, є, наприклад: Convention on Cybercrime (Budapest Convention) [208] – Будапештська конвенція про кіберзлочинність, яка є міжнародним договором, спрямованим на боротьбу з кіберзлочинністю через гармонізацію національних законодавств і підвищення співпраці; WIPO Copyright Treaty (WCT) [258] та WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT) [259] – Договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності, які регулюють авторські права і права виконавців та виробників фонограм в цифрову епоху; та ін.

Основними міжнародними документами, які нормалізують сферу

інформаційних технологій (IT) є, наприклад, GDPR (General Data Protection Regulation) [230] – нормативно-правовий акт, загальний регламент ЄС про захист даних, який встановлює чіткі вимоги до забезпечення конфіденційності фізичних осіб, збереження їх права на приватність, визначаючи правила щодо того, як їхні персональні дані можуть збиратися, оброблятися та зберігатися.

Правові рамки для функціонування та розвитку IT-сфери в ЄС створюють й інші нормативні акти: ePrivacy Directive (Directive 2002/58/EC) [224] – директива про конфіденційність та електронні комунікації, яка регулює обробку персональних даних та захист конфіденційності в секторі електронних комунікацій; Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union [218] – директива про безпеку мережевих та інформаційних систем, яка встановлює вимоги до безпеки мережевих та інформаційних систем операторів основних послуг та постачальників цифрових послуг; Digital Services Act (DSA) [216] – закон про цифрові послуги, який регулює відповідальність онлайн-платформ за незаконний контент, забезпечуючи безпеку користувачів в Інтернеті; Digital Markets Act (DMA) [215] – закон про цифрові ринки, який спрямований на запобігання антиконкурентній поведінці великих онлайн-платформ; eIDAS Regulation (Regulation (EU) No 910/2014) [223] – регламент про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку, який встановлює правові рамки для електронної ідентифікації та довірчих послуг; тощо. Ці та інші документи створюють правові рамки для функціонування та розвитку IT-сфери в ЄС, забезпечуючи захист прав користувачів, безпеку мережевих систем та чесну конкуренцію на цифрових ринках. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, European Union (EU) [220] – директива про авторське право в цифровому єдиному ринку, яка оновлює правила авторського права, враховуючи цифрове середовище. Cybersecurity Act (Regulation (EU) 2019/881) [209] – регламент про кібербезпеку, який встановлює Європейське агентство з

кібербезпеки (ENISA) та впроваджує європейську схему сертифікації кібербезпеки для ІКТ продуктів, послуг та процесів. Directive on Security of Network and Information Systems (NIS2 Directive) [221] – оновлена директива про безпеку мережевих та інформаційних систем, яка розширює вимоги до кібербезпеки для більш широкого кола суб'єктів. Дотримання Україною цих нормативних вимог тим більше актуальне в умовах доєднання країни до Європейського Союзу. Норми ІТ-права повинні відповідати цим документам, загальним для європейської спільноти.

З огляду на глобальний характер Інтернету та особливості його функціонування, виникає об'єктивна необхідність гармонізації міжнародного й національного правового регулювання у сфері ІТ-права. Таке регулювання здійснюється засобами «м'якого права» у вигляді підготовки різноманітних рекомендацій, резолюцій та декларацій, що видаються міжнародними організаціями (Міжнародний союз електрозв'язку, Всесвітня організація інтелектуальної власності, ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи, Інтернет корпорація з присвоєння імен та номерів та ін.). Хоча такі документи не є юридично обов'язковими, їх впровадження та дотримання державами зумовлене довірою до авторитету суб'єктів, які їх приймають, але вони впливають на законотворчий процес на національному рівні, виступаючи провідним орієнтиром.

Зокрема, до таких документів належать прийняті на 32-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО «Рекомендації щодо розвитку та використання багатомовності та загального доступу до кіберпростору» [247], «Декларація про свободу комунікацій в Інтернеті», прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 28 травня 2003 р. [25]; Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті», прийнята Організацією Об'єднаних Націй 12.12.2003 р. [96] та ін. Про скорочення «цифрової прірви» та забезпечення гармонійного, справедливого і рівноправного розвитку для всіх, а також формуванню комплексного інформаційного суспільства проголошується в Декларації ЮНКТАД XI (2004) (ЮНКТАД – Конференція ООН з питань торгівлі та розвитку, англ. United Nations Conference on Trade and Development

(UNCTAD)) [26].

Дослідники зазначають, що напрямок ІТ-права перебуває в процесі розвитку [48]. Але, аналізуючи напрями міжнародно-правового регулювання, можна виокремити декілька напрямів у цій сфері.

Можна погодитись з висновками вітчизняного дослідника А. Пазюка [90, с. 68], який пропонує класифікацію міжнародно-правового регулювання в інформаційній сфері. Зокрема, він виокремлює міжнародно-правове регулювання інформаційного контенту, тобто змісту інформації, яка поширюється. Міжнародно-правове регулювання являє собою комплекс способів ведення інформаційної діяльності, що регулює заборону, дозвіл, надає приписи щодо інформації, якою користуються суб'єкти міжнародного права. Ці способи або норми дозволяють звести до мінімуму поширення неправдивої та перекрученої інформації, а також агресивної пропаганди. Вони, зокрема, визначають, що: 1) фундаментальною основою демократичного суспільства залишається забезпечення свободи інформації з контролем над незаконною інформацією, встановлення обмеження на її поширення, 2) повинні існувати правовий режим, правові норми захисту персональних даних та їх транскордонної передачі, 3) інформаційний обмін між народами не повинен заперечувати культурного розмаїття, а, навпаки, працює на збереження культурної спадщини [90, с. 69].

Міжнародно-правове регулювання інформаційної і комунікаційної діяльності спрямовує увагу на використання засобів електрозв'язку, функціонування глобальних інформаційно-комунікаційних мереж і систем, міжнародних центрів даних тощо. Постає проблема уніфікації технічних умов і стандартів передачі інформації.

Регулювання потребують і проблеми, пов'язані з розвитком та функціонуванням Інтернету, а також з різною діяльністю в цій інформаційно-комунікаційній мережі.

Актуальним на сьогодні залишається питання міжнародної інформаційної безпеки, особливо з огляду на гібридні засоби ведення війни країною-агресором.

Ще одним напрямом міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин можна назвати питання відповідальності суб'єктів міжнародного права за міжнародні інформаційні правопорушення.

Отже, виділення IT-права (як сукупності правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері інформаційних технологій) в окрему галузь є цілком обґрунтованим, оскільки існує специфіка та характерні спільні ознаки відносин в IT-сфері, а також широкий спектр об'єктів, які стають предметами цих відносин [188]. Такими предметами виступають інформаційні послуги та їх результати, продукти духовної творчості, цінні папери, договори, офіційні документи, честь, гідність, безпека людини, речі, предмети та інші цінності. Правовідносини, які виникають в IT-сфері, повинні регулюватися саме IT-правом. Digital Law охоплює питання електронних платежів, електронних і мобільних грошей, електронного банкінгу, захисту прав споживачів на платіжних ринках, штучного інтелекту, аналітики великих даних, конкурентних відносин в епоху великих даних, блокчейна, криптовалюти, смарт-контрактів, цифрової ідентифікації і аутентифікації, конфіденційності, перетину законодавства про конкуренцію та інтелектуальної власності, пошукових систем, цифровізації інтелектуальної власності, електронних доказів, міжнародної торгівлі та цифрової торгівлі, електронних послуг, Інтернет-платформ, цифрових товарів, управління контрактами, національної безпеки, глобальних потоків даних, договірних відносин і умов контрактів, незаконного привласнення інтелектуальної власності, захисту комерційної таємниці, авторських і суміжних прав, прав на товарні знаки, доменних імен та IP-адрес, патентних прав, ліцензування, переговорів і укладення договорів в електронній формі, кіберспорту, програмного забезпечення, азартних ігор в мережі Інтернет, геномів, телемедицини та даних про здоров'я, баз даних і контенту, розподілу ризиків, управління та обслуговування мережі, дифамації, кібербулінгу, кримінальної відповідальності за кіберзлочини, онлайн-сервісів, агрегаторів, онлайн-арбітражу та посередництва, податків тощо [252].

Висновки до Розділу 1.

Аналіз наукової літератури дозволив підкреслити багатозначність поняття «інформаційні технології», всі визначення якого можна поділити на групи. Перша група пов'язує технології з процесом виробництва, друга – асоціює його з науково-технічним знанням, третя – підкреслює зв'язок технології з розробкою та використанням інформації у суспільстві.

Різноманітні аспекти поняття роблять можливим визначати технологію в якості об'єкта інформаційного та цивільного права.

Зазначено, що інформаційні технології проходять у своєму розвитку ряд етапів, серед яких виокремлюють: етап машинних ресурсів, етап програмування, етап нових інформаційних технологій, етап високих інформаційних технологій. Кожен з етапів має свої особливості, мету та завдання, які відображають можливості технологій для задоволення потреб людини.

Наведено критерії класифікації нових та новітніх інформаційних технологій, якими є: спосіб реалізації в АІС; ступінь охоплення завдань управління; клас технологічних операцій; тип користувальницького інтерфейсу; спосіб побудови комп'ютерної мережі; міра централізації технологічного процесу; предметна сфера. Узагальнено риси нових інформаційних технологій та стверджується, що кожна інформаційна технологія відповідає конкретній предметній області, орієнтована на комплекс завдань, що стоять перед нею. Тобто інформаційні технології – це одночасно і сукупність методів, виробничих процесів, програмно-технічних засобів, і процес. Їх призначення та застосування дозволяють виділити групи інформаційних технологій у різноманітних сферах суспільного життя. Зокрема, вони стали одним із елементів загальної правової системи, окремим об'єктом правового регулювання.

Зазначено, що застосування інформаційних технологій у правовій системі визначається принципами права, які дозволяють впроваджувати технології з метою ефективної, безпечної та раціональної підтримки юридичних процесів і послуг. Зроблено висновок про те, що ІТ повинні стати особливою сферою правового регулювання, яка використовує норми та принципи як загального, так

і особливого правозастосування, інтегрувати в собі принципи багатьох галузей права. Аналіз наукової літератури дозволив виокремити загальні, спеціальні та специфічні принципи правового регулювання сфери ІТ. Спочатку було складено перелік правових принципів, притаманних різним сферам правовідносин. Потім було виділено принципи, притаманні усім правовідносинам, які склали групу загальних принципів правового регулювання сфери ІТ, які визначаються інтегрованістю, гнучкістю та інформативністю самих ІТ, а також загальнолюдськими та міжнародними принципами права. Зокрема, до загальних принципів сфери правового регулювання ІТ віднесено принципи справедливості та гуманізму, юридичної рівності, демократизму, свободи та законності у процесі інформаційних правовідносин. Спеціальні принципи правового регулювання сфери ІТ визначаються особливостями суб'єктів правовідносин та особливостями інформації, яка при цьому використовується. Специфічні принципи правового регулювання сфери ІТ акцентують увагу на значенні ІТ для правової сфери суспільства. Ці принципи забезпечують ефективне впровадження ІТ в правовій сфері, що сприяє підвищенню продуктивності, точності, безпеки та доступності правових послуг.

Проаналізовано чинне нормативно-правове забезпечення сфери інформаційних технологій та визначено, що предмети інформаційного права та ІТ-права не є ідентичними, а тому ототожнювати ІТ-право з інформаційним правом немає підстав. Сферою правого регулювання інформаційного права виступають правовідносини, об'єктом яких є інформація в будь-якому вигляді (усна, письмова тощо), а сферою ІТ-права є правовідносини, що забезпечують функціонування та використання ІТ. Запропоновано завершити конституювання окремої галузі права – ІТ-право.

РОЗДІЛ ІІ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності

У першому розділі було з'ясовано, що право інформаційних технологій – це комплексна галузь права, яка являє собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері інформаційних технологій. Вона тісно пов'язана з іншими галузями права: адміністративним, господарським, а також з цивільним правом. При цьому інформаційні технології виступають окремим об'єктом правового регулювання.

Об'єкт правового регулювання, або об'єкт права – матеріальні й нематеріальні блага, стосовно яких виникають правовідносини.

У Статті 177 Цивільного кодексу України [185] зазначається, що «1. Об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. 2. Об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них».

Дослідники [9; 13; 17; 65] наголошують на необхідності виділення окремої групи «цифрових прав», з власним об'єктом. До цифрових прав варто віднести: право на доступ до електронних пристроїв та телекомунікаційних мереж (Інтернет), право на захист персональних даних, право на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), право на анонімність, право на забуття, право на вільну передачу та поширення інформації, право на свободу та особисту безпеку онлайн, право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії та ін.

Тобто цифровими правами будуть такі, здійснення та захист яких пов’язані з використанням цифрових технологій, або об’єкт яких має суттєву онлайн-складову. Цифрові права можна визначити як систему норм і правил поведінки, яка закріплює права і свободи людини щодо належного доступу і використання електронних пристроїв, можливості створення, використання і публікацію цифрових творів, доступ і використання комп’ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема, мережі Інтернет [21; 254, с.9]. У вітчизняній літературі такі права зазвичай називають інформаційними, цифровими, віртуальними, в англомовній літературі пишуть про цифрові права (digital rights) [206, с. 223], інтернет-права (Internet rights) [239, с. 10], використовуючи ці терміни як синоніми. Регулюванням цифрових прав повинна займатись окрема комплексна галузь права – право інформаційних технологій, предметом якого стане «сукупність норм права, що регулюють відносини у віртуальному просторі та містять приписи, що відносяться до інформаційної діяльності в Інтернеті в цілому» [68, с.74] та встановлюють норми і правила використання інформаційних технологій у сучасному житті.

Об’єкти ІТ-права мають характеристики об’єктів права, тобто цифрові права засвідчують права на вже відомі об’єкти [43, с.15]. Вони є відчужуваними, тобто можуть передаватися від однієї особи до іншої. Матеріалізація цифрових прав відбувається за допомогою електронних засобів в інформаційній системі.

Цифрові права можна вважати суб’єктивними, оскільки вони претендують на офіційне визнання нормами цивільного права та/ або актами саморегулювання цивільних відносин. Ними володіє фізична або юридична особа. Суб’єктивні права розуміють також як міру юридично можливої поведінки особи, а тому цифрові права підпадають під це визначення. Суб’єктивне цивільне право завжди є правом на певну цінність – матеріальну або духовну [84]. Воно виникає, змінюється або припиняється за наявності певних обставин (юридичних фактів) та може бути передане іншій особі [85]. Суб’єктивне право конкретне та реалізується через конкретні правомочності стосовно цілком певних благ [84; 85], а саме: 1) можливість поводитися певним чином (право «на власні дії»). Наприклад, власник

має змогу здійснювати своє право власності, не вдаючись до допомоги інших осіб. Цифрове право надає можливість доступу до інформації, свободи вираження тощо; 2) можливість вимагати певної поведінки від інших осіб (право «на чужі дії»). Наприклад, власник має право вимагати, щоб інші особи не перешкоджали йому в здійсненні повноважень володіння, користування, розпорядження його майном. Це стосується і цифрового права, тобто кожен може розраховувати на конфіденційність обробки персональних даних, або отримує можливість брати участь у цифровому житті суспільства, користуватися електронними державними послугами, висловлювати власні думки при громадських обговореннях в Інтернеті; 3) можливість отримати захист порушеного права за допомогою суду, державних органів тощо. Порушення цифрових прав може призвести до юридичної відповідальності.

Юридична відповідальність – це передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру [144]. Юридична відповідальність – багатоаспектне правове явище, що ґрунтується на певних нормативних приписах, має регулятивний та/або охоронний характер і знаходить своє вираження або в дотриманні певних правових правил поведінки щодо їх непорушення (тобто обмеження дій особи задля певного блага), або в застосуванні до правопорушника відповідного виду примусу (тобто настання для особи закріплених у законодавстві негативних наслідків за скоєне правопорушення) [38, с.177].

Юридична відповідальність є одним із ефективних соціально-правових засобів забезпечення впорядкованості та захищеності суспільних відносин, який є не суто юридичним явищем і має соціальне коріння [97, с.29]. Аналіз природи юридичної відповідальності неможливий без філософського розуміння категорії «відповідальність». Як зазначає «Філософський енциклопедичний словник» [173, с.87], відповідальність є філософсько-соціологічним поняттям, яке «характеризує міру відповідності поведінки особи, групи, прошарку, держави наявним вимогам, діючим суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам; співвідношення обов’язку і міри його виконання суб’єктом». Відповідальність

виникає на основі соціальних норм і реалізується через певні форми контролю, а також через усвідомлення суб'єктами духовно-практичної діяльності своєї суспільної ролі. Відповідальність – явище багатогранне та має власну структуру. Найважливішими складниками відповідальності є: «усвідомлення необхідності діяти у відповідності з суспільними вимогами і нормами як соціальними цінностями; усвідомлення своєї безпосередньої ролі через наявність внутрішніх переконань, совісті, особистих інтересів і цілей; передбачення наслідків вибору, рішень і дій; критичність і постійний контроль за своїми діями, врахування їх наслідків для інших людей; прагнення особи до самореалізації в об'єктивному світі; самозвіт і самооцінка; суб'єктивна готовність відповідати за свої дії» [173, с.87]. Головною кінцевою метою соціальної відповідальності є усунення неузгодженості, дезорганізації, анархії та свавілля в суспільному житті, «зняття» суперечностей та конфліктів [97, с.30], забезпечення соціальної злагоди та справедливості і, як результат, цілісності і міцності суспільства як системи [33, с. 93-94]. Загалом, юридична відповідальність – це реакція на неправомірну поведінку, що порушує права й інтереси інших осіб, а застосування юридичної відповідальності є одним зі способів захисту не тільки вже порушених прав та інтересів, а й ще не порушених: саме існування інституту юридичної відповідальності незалежно від настання підстави для її застосування вже є станом захищеності [144].

Юридична відповідальність нерозривно пов'язана із певними негативними (обтяжливими) наслідками, що настають для особи, яка притягається до такої відповідальності. Виражаються такі наслідки у покладанні на особу додаткових обов'язків, виконання нею яких забезпечується силою державного впливу (аж до примусу) [97, с.30]. Щоб гарантувати виваженість, адекватність і доцільність юридичної відповідальності, забезпечити відповідність її застосування загальновизнаним принципам і соціальним цінностям, необхідно запровадити якісний та змістовний механізм правового регулювання юридичної відповідальності.

Зазначимо, що більшість дослідників [63; 82; 102; 150; 189; 194]

погоджуються з твердженням про те, що механізм правового регулювання є складною системою, яка включає в себе комплекс правових засобів і форм, що перебувають у зв'язку і взаємодії; суб'єктів, котрі здійснюють правове регулювання чи правову діяльність; юридично значимі результати їхньої діяльності. При цьому, правові засоби – це правові явища, що відображаються в інструментах (установленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей [89, с.42]. В якості правових засобів виступають норми та принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, акти реалізації прав тощо [89, с.42]. В якості суб'єктів цивільного права виступають фізичні та юридичні особи («учасники цивільних відносин» [185, Ст.2]), а також «суб'єкти публічного права», а саме: «держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші» [185, Ст.2]. Юридично значимими результатами діяльності суб'єктів виступає «правозастосування», зокрема, рішення, які фіксуються в актах застосування права, а саме: індивідуальні правозастосовчі рішення; нормативні правозастосовчі акти (наприклад, розпорядження або постанови уряду); рішення щодо надання прав (наприклад, видача ліцензій, дозволів); рішення щодо зобов'язань (наприклад, рішення про сплату штрафів, виконання певних дій); санкційні рішення (наприклад, вироки судів, рішення про конфіскацію майна); рішення щодо правового статусу (наприклад, рішення про визнання особи недієздатною) та ін.

Механізм правового регулювання – це спосіб функціонування єдиної системи правового регулювання, який розкривається через взаємозв'язки між її складовими елементами. На переконання К. Волинки, механізм правового регулювання являє собою діяльність, «роботу» складових елементів системи правового регулювання, спрямовану на досягнення суспільно корисного результату, що виявляється у втіленні правових норм у життя [16, с. 183].

Механізм правового регулювання – це певна ідеальна модель, створена в результаті спрощення, огрубіння процесу регулювання, відволікання від якихось

другорядних, несуттєвих моментів. Мета цієї моделі – з певним ступенем наочності представити у єдності і взаємодії всі правові засоби [97, с. 31] (Рис.2.1).

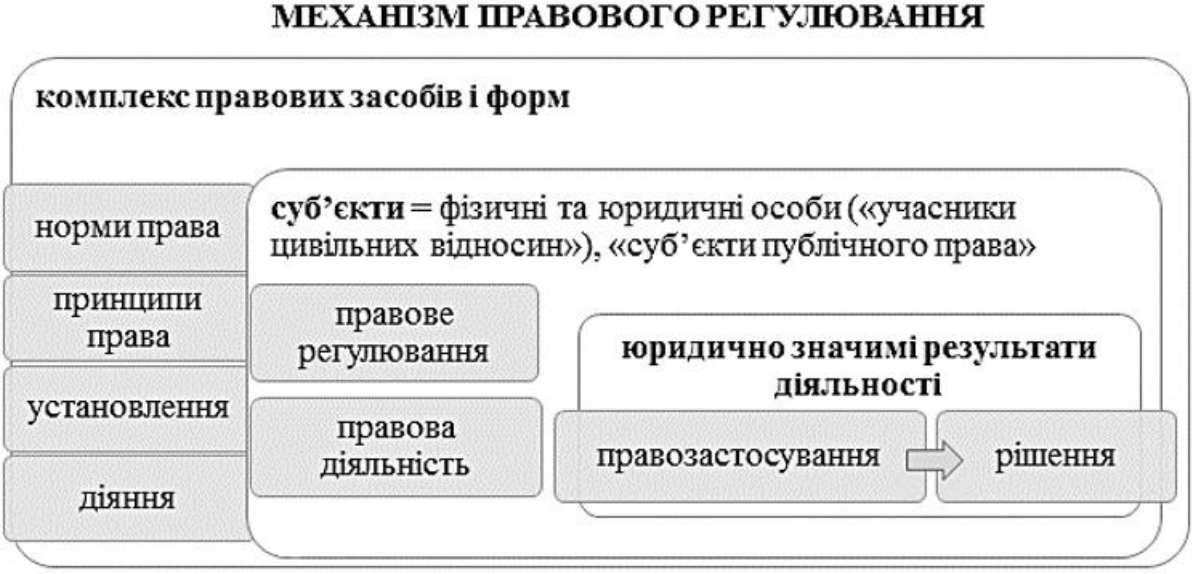

Рис. 2.1. Механізм правового регулювання як система

Джерело: складено автором на основі [63; 102; 150; 189; 194]

Таким чином, механізм правового регулювання – це упорядкована система правових інститутів, на основі яких формується юридична модель чи типова схема правових відносин, яка у подальшому використовується для врегулювання конкретних правовідносин. Її елементи можуть проявлятися за умови надання їм чіткої та стабільної правової форми – певного загального чи спеціального інституту права [194], яким є, зокрема, ІТ-право. Одним із елементів механізму правового регулювання виступає відповідальність. Вона належить до «юридично значимих результатів діяльності» і є певним рішенням щодо скоєного учасником правових відносин правопорушення.

Якщо брати до уваги думку відомих правознавців Романа та Олександра Шишки [194], які виокремлюють підсистеми механізму правового регулювання, то графічно його можна представити наступним чином (Рис. 2.2):

механізм реалізації	механізм охорони	механізм захисту
• створення умов для реалізації прав і свобод людини: комплекс правових засобів і форм	• утвердження правомірної поведінки: профілактика правопорушень	• відновлення порушених прав, притягнення до відповідальності

Рис. 2.2. Підсистеми механізму правового регулювання

Джерело: складено автором на основі [194]

Звичайно, кожна підсистема має власне функціональне призначення, але у сукупності складають цілісний механізм правового регулювання, класичне визначення якого належить О. Скакун: «Механізм правового регулювання – процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку («належне» у праві стає «сущим», тобто норми права перетворюються на правомірну поведінку й іншу правову діяльність суб'єктів права)» [150].

Погоджуючись з тим, що механізм правового регулювання є процесом, потрібно розглянути його стадії, яким відповідають свої механізми дії (Рис.2.3).

Кількість і зміст стадій залежить від задіяних структурних елементів та послідовності їх залучення до правового регулювання.

У цивільному праві одностайності щодо визначення механізму цивільно-правового регулювання сучасними українськими «цивілістами», зазначає В. Чернега, немає, оскільки як правило, дослідники визначають його «залежно від предмета провадженних цивільно-правових досліджень» [189, с.195]. Але всі вони погоджуються з думкою про те, що «правове регулювання» є загальнотеоретичною правовою категорією, що застосовується для аналізу суттєвих ознак правового регулювання цивільних відносин. Так, В. Мазур [72] у своїй роботі доводить, що

Рис. 2.3. Механізм правового регулювання як процес

Джерело: складено автором на основі [150; 194]

Примітка: а) обов'язкові стадії – постійно задіяні в процесі правового регулювання б) факультативні стадії – виникають час від часу, коли виникає потреба регулювання окремих суспільних відносин*

правове регулювання цивільних відносин є різновидом соціального регулювання

та передбачає регулятивний вплив права на особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, має переважно диспозитивний характер, реалізується державою через уповноважені нею органи, а також громадянським суспільством із санкції держави з конкретно визначеною метою за допомогою системи спеціальних юридичних засобів (норм права, юридичних фактів, правовідносин тощо) відповідно до існуючих умов розвитку суспільства і потреб цивільного обороту [72, с.109-110].

Таким чином, загальні уявлення про механізм правового регулювання можна екстраполювати на цивільні правовідносини та, слідуючи поглядам науковців [194; 45, с.144], визначити механізм правового регулювання цивільних відносин як систему правових засобів, організованих у певній послідовності та спрямованих на їх впорядкування, регулювання, закріплення, розвиток і вдосконалення, що передбачено нормами права конструкції істотних для цивільного права правових інститутів. Для цивільного права істотними правовими інститутами є предмет, метод, засади цивільного законодавства, підстави їх виникнення, правове становище учасників, правовий режим об’єктів, місце та час здійснення прав і виконання обов’язків [182; 194].

Аналіз юридичної літератури [62; 150; 164] дозволяє зробити висновок про те, що різновидом юридичної відповідальності є цивільно-правова відповідальність, юридичною підставою для якої є, зокрема, Цивільний процесуальний кодекс [186], Цивільний кодекс [185] та інші нормативні документи. Регулювання цивільних відносин здійснюється на підставі основоположних принципів права. Предметом цивільно-правового регулювання є особисті немайнові та майнові відносини. Методом цивільного права є комплекс способів, засобів та прийомів, за допомогою яких право здатне впливати на особисті немайнові та майнові правовідносини. Засади цивільного права, тобто фундаментальні ідеї, згідно з якими здійснюється регулювання відносин, що становлять предмет цивільного права, визначаються статтею 3 Цивільного кодексу України [185]. Ними є: «1) неприпустимість свавільного втручання у сферу

особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність та розумність». Підставами їх виникнення є певні дії учасників цивільних правовідносин, а саме: «1) договори та інші правочини; 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; 4) інші юридичні факти» [185, Ст.11]. Правове становище учасників цивільних відносин засноване на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, де воля одного з них не залежить від волі іншого. Правовий режим об'єкта цивільного правовідношення визначається тим, що право, в юридичному сенсі, «впливає» на матеріальні та нематеріальні блага (об'єкти цивільних прав) через поведінку суб'єктів, встановлюючи особливий порядок взаємовідносин суб'єктів, які наділяються сукупністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Обсяг та характер таких прав та обов'язків суб'єктів, визначається в залежності від особливостей об'єкта цивільного правовідношення, взаємоположення суб'єктів, видом та особливостями цивільних відносин, що виникають з приводу певного об'єкта [180]. Початок або межу існування цивільних прав закон зумовлює часом.

Отже, спираючись на вищевикладене, можемо охарактеризувати механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності як складний процес, в ході якого регламентуються найбільш важливі її аспекти. Більше того, погоджуючись з думкою Є. Подорожнього, можна зазначити, що саме завдяки правовому регулюванню цивільно-правова відповідальність набуває правової визначеності у вигляді сукупності однорідних, пов'язаних предметом регулювання, норм права. Тобто, через механізм правового регулювання цивільно-правова відповідальність отримує юридичну інституалізацію [97, с. 31].

Про те, що цивільно-правова відповідальність є різновидом загальної юридичної відповідальності свідчать притаманні їй ознаки останньої, тобто негативні наслідки для правопорушника, суспільний осуд, державний примус [18,

с. 134]. Негативні наслідки для правопорушника – це зменшення певної частини його майна. Суспільний осуд є негативною реакцією держави та суспільства на правопорушення. Державний примус виявляється в тому, що міри відповідальності встановлюються згідно законодавства у правових нормах, реалізація яких забезпечується силою держави [55, с.160].

Механізм регулювання цивільно-правових відносин певною мірою є ідеальною моделлю, яка вказує на те, що на стадії застосування норм права, у випадку порушення цивільних прав, виникає потреба в юридичній цивільно-правовій відповідальності, яка настає за вчинення цивільного правопорушення.

До таких правопорушень належать невиконання договірного зобов'язання майнового характеру у встановлений строк або його виконання неналежним чином; заподіяння позадоговірної шкоди здоров'ю або майну особи, цивільно-правовий проступок. З огляду на диджиталізацію суспільного життя та виділення IT-права у окрему сферу, цивільна відповідальність може бути застосована і при порушенні так званих цифрових прав.

В цивільному законодавстві України відсутня норма-дефініція, яка закріплює визначення поняття «цивільно-правова відповідальність». Це пояснюється тим, що більшість норм цивільного права спрямована на позитивне регулювання особистих немайнових та майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні і майновій самостійності їх учасників. Нормальний розвиток цивільних відносин характеризується добросовісним здійсненням їх учасниками своїх суб'єктивних прав та виконанням цивільних обов'язків. Тому сучасна наукова література розуміє «цивільно-правову відповідальність» як абстрактну наукову категорію, на якій засновані різні конструкції та інститути цивільного законодавства [55, с.159]. У правовій науці та практиці «цивільно-правова відповідальність» тлумачиться як встановлені законом юридичні наслідки за невиконання або неналежне виконання особою обов'язків, зобов'язань, що стосуються суб'єктивних цивільних прав іншої сторони. Цивільно-правова відповідальність є наслідком цивільного правопорушення, тобто має ретроспективний характер.

Юридичною підставою цивільно-правової відповідальності є закон або договір, а фактичною – вчинення цивільного правопорушення. Підстави цивільно-правової відповідальності та її теоретичне обґрунтування докладно аналізує у своїх роботах М. Парасюк [91; 92]. Вчений вважає, що підставу цивільно-правової відповідальності доцільно визначати як «вчинення діяння, яке містить склад цивільного правопорушення» [91, с.125]. Правопорушенням потрібно вважати «сукупність таких елементів: протиправне діяння, шкода, причинний зв'язок між протиправним діянням та шкідливим наслідками, а також вина правопорушника» [60; 91, с.125]. На думку М. Самбор [145], правопорушенням слід вважати правовідношення, в якому реалізується «суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність) особи, яка знаходить свій вираз у заборонних нормах у відносинах загальнодозволеного типу правового регулювання, або у недотриманні прямо передбачених у законі типів та правил поведінки у відносинах спеціально дозволеного типу правового регулювання, внаслідок яких суб'єктам заподіюється шкода, а норми права передбачають застосування до таких осіб відповідних видів юридичної відповідальності» [145, с.42].

Для притягнення правопорушника до цивільної відповідальності доцільно установити в його діянні склад, тобто наявність протиправного діяння, шкоди, причинного зв'язку між протиправним діянням та шкодою, а також вини. Для того, щоб констатувати підставу для притягнення до цивільної відповідальності, необхідна наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення. Будь-які винятки не допускаються [91, с.125].

Першою об'єктивною підставою для настання цивільно-правової відповідальності є *протиправне діяння*, що розуміється як дія чи бездіяльність. Діяння передбачає вольове ставлення суб'єкта до нього та його наслідків, воно має мету та є усвідомленим. Бездіяльність передбачає невчинення конкретного, передбаченого нормою права діяння, яке зобов'язаний суб'єкт у даній ситуації мав змогу вчинити [91, с.125]. Бездіяльність визнається протиправною лише у тому разі, коли вона допущена особою, яка повинна була і могла діяти. «Повинна була» – юридичний критерій, який передбачає юридичний обов'язок вчиняти конкретні

дії, який може випливати з вимог закону, підзаконного нормативно-правового акту, з попередніх дій правопорушника, із професійних чи службових обов'язків, з родинних зв'язків, з договірних зобов'язань [91, с.125].

Цивільно-правова відповідальність настає за спричинення шкоди фізичній, юридичній особі або державі будь-якою особою, визнаною цивільним законодавством суб'єктом цивільних правовідносин. Притягнення до цивільно-правової відповідальності здійснюється судами або адміністративно-державними органами. Шкода – це ті негативні зміни, які призводять до зменшення благ, що охороняються цивільним правом. Вона має бути компенсована в контексті цивільно-правової відповідальності та може бути завдана лише протиправним діянням. Шкода виступає як мета, а протиправна поведінка – як засіб для її досягнення. Тому шкоду можна розглядати як результат, негативний наслідок протиправної поведінки, протиправного діяння. Шкода – це результат порушення майнових і особистих немайнових прав потерпілого. Вона може бути завдана особі або майну. Тому варто виділяти майнову та моральну шкоду. Грошовим вираженням майнової шкоди є збитки, визначення яким дає ЦК України. Тож збитки – це: «1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)» [185, Ст.22]. Моральна шкода, як вона визначається ЦК України [185, Ст.23], полягає: «1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи».

Третім елементом складу цивільного правопорушення є *причинний зв'язок між протиправним діянням та шкодою, яка ним заподіяна.* У літературі

виділяються вимоги, яким має відповідати причинний зв'язок як елемент цивільного правопорушення. По-перше, причинний зв'язок повинен мати таку часову послідовність, коли протиправна поведінка передує завданій шкоді. По-друге, причина має породжувати наслідок, тобто причинний зв'язок має бути прямим, а не навпаки. По-третє, причина та наслідок мають бути юридично значущими, тобто здатними породжувати цивільні права й обов'язки в суб'єктів відповідного правовідношення [36, с. 229].

Четвертим елементом цивільного правопорушення є вина, яка, відповідно до ст. 614 Цивільного кодексу України [185], є підставою для відповідальності за порушення зобов'язання. У ЦК України відсутнє поняття «вина», лише вказується на дві її форми: умисел і необережність. Однак, вина буде встановлюватися в тому разі, якщо особа не вжила достатніх заходів щодо належного виконання зобов'язання. Однак, цивільне право передбачає випадки, коли відповідальність настає без наявності вини: а) за договором (у разі якщо збитки, заподіяні однією стороною іншій, відшкодовані безпосередньо нею чи третьою стороною – поручителем); б) за законом (у разі об'єктивно протиправного діяння, наприклад, батьки або усиновителі чи опікуни несуть відповідальність за шкоду, заподіяну їх малолітніми дітьми – особами до 14 років) [150].

Існують такі основні позиції щодо визначення поняття цивільно-правової відповідальності: 1) цивільно-правова відповідальність як певний обов'язок правопорушника перетерпіти негативні наслідки. Відповідальність виражається у заміні невиконаного обов'язку новим, чи у приєднанні щодо невиконаного обов'язку додаткового обов'язку, або у позбавленні права, з якого випливає порушений обов'язок; 2) цивільно-правова відповідальність як «охоронне правовідношення», тобто це не лише обов'язок особи зазнати у майбутньому певних втрат, а правовідношення, зміст якого складають взаємні права та обов'язки правопорушника і органу державної влади; 3) цивільно-правова відповідальність як санкція (захід державного примусу) [87, с. 27-28].

Сутність цивільно-правової відповідальності полягає у визнанні цивільно-правового статусу фізичних і юридичних осіб, встановленні, закріпленні та

оформленні динаміки майнових та особистих немайнових відносин, договірних і позадоговірних зобов'язань. При цьому учасники цивільних правовідносин наділяються правовими якостями та можливістю самостійно обирати правові засоби для задоволення своїх потреб і охорони законом інтересів. Цивільно-правова відповідальність застосовується для узгодження різноманітних майнових інтересів у суспільстві, забезпечення виконання бажаних і обмеження вчинення небажаних дій.

Головною метою цивільно-правової відповідальності є відшкодування завданих збитків конкретним фізичним або юридичним особам. Особливість цивільно-правової відповідальності полягає у її добровільному виконанні правопорушником, без застосування засобів примусу. Державний примус поширюється лише на конфліктні ситуації між учасниками цивільних правовідносин [150].

Цивільно-правова відповідальність – це один із способів захисту цивільних прав та інтересів. Саме цьому присвячено Ст. 15-23 Цивільного кодексу України [185]. Зокрема ЦК України в якості заходів відповідальності передбачає «відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди» [185, Ст.22], «шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі» [185, Ст.22], «відшкодування моральної шкоди» [185, Ст.23].

Засобами цивільно-правової відповідальності є відшкодування майнових втрат, збитків, скасування незаконних угод, штраф, пеня та інші. При цьому, засоби цивільної відповідальності покликані створити правопорушнику матеріальні незручності шляхом позбавлення чи зменшення його майнових благ [24, с.143], при цьому відбувається забезпечення поновлення первісного стану для потерпілої особи [138, с.36]. Особливим засобом цивільно-правової відповідальності є компенсація моральної шкоди. Тому можна говорити про майновий і компенсаційний (правопоновлювальний) характер цивільно-правової відповідальності. Компенсаторність цивільно-правових санкцій проявляється в тому, що цивільно-правова відповідальність переслідує мету відновити майнове та особисте становище потерпілої від правопорушення особи, а при неможливості –

компенсувати втрати, що виникли із-за такого порушення [150; 182].

Основним принципом цивільно-правової відповідальності є принцип повного відшкодування заподіяної шкоди, згідно якого «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [185, Ст.1166].

Отже, цивільно-правовій відповідальності властиві такі специфічні особливості:

1) спрямованість на майнову сферу правопорушника, або її майновий характер;

2) відсутність публічно-правового характеру: це відповідальність рівних суб'єктів один перед одним;

3) автономія волі її суб'єктів;

4) компенсаційна спрямованість.

Цивільне законодавство України розрізняє різновиди відповідальності **(Додаток Е)** за певними критеріями. Так, за підставами виникнення прав й обов'язків відповідальність поділяється на договірну й позадоговірну [55, с.160]. Основна відмінність договірної відповідальності від недоговірної полягає в тому, що її форми та розміри можуть визначатися як законом, так і безпосередньо в договорі (наприклад, неустойка у вигляді штрафу чи пені, визначеної законом, може бути збільшена або зменшена сторонами в договорі), а недоговірна відповідальність визначається тільки законом [78, с.36]. Договірною є відповідальність, що виникає внаслідок укладеного договору. Суб'єктом договірної відповідальності є певна особа, що перебуває із потерпілою особою у договірних відносинах. Засобами такої відповідальності є відшкодування збитків, сплата неустойки, втрата сплаченого завдатку чи позбавлення суб'єктивного права за невиконання чи неналежне виконання взятого зобов'язання [55, с.160]. Недоговірною або позадоговірною (деліктною) є відповідальність, яка настає при вчиненні протиправних дій однією особою до іншої при відсутності між ними

договору. Суб'єктом недоговірної відповідальності може бути будь-яка особа, що порушила право потерпілого, перебуваючи із ним у абсолютних відносинах. Така відповідальність виражається у формі відшкодування завданих збитків [55, с.160]. Положення про деліктну відповідальність в українському цивільному праві загалом відповідають європейським нормам деліктної відповідальності (Принципам європейського деліктного права) [244].

Залежно від кількості суб'єктів, що беруть участь у виконанні зобов'язання цивільно-правова відповідальність буває:

– дольовою або частковою, де кожен із учасників несе відповідальність в межах своєї частки;

– солідарною, що настає тільки у випадках, встановлених договором чи законом. Наприклад, кредитор має право вимагати виконання зобов'язання від усіх боржників;

– субсидіарною чи додатковою, яка настає у випадках недостатності майна основного боржника, встановленого в судовому порядку, та не може перевищувати обсяг повної відповідальності.

В залежності від обсягу відповідальності наукова література розрізняє:

– повну відповідальність, що полягає у відшкодуванні, тобто компенсації завданої правопорушенням шкоди, у рівному розмірі;

– обмежену, що передбачає встановлення меж щодо розміру збитків, які підлягають відшкодуванню;

– кратною або підвищеною, що передбачає сплату збитків в більшому розмірі, аніж розмір завданої шкоди [55, с.162].

Зважаючи на те, що правове регулювання – це діяльність системи правових інститутів, загальних або спеціальних, можна стверджувати, що кожний з них виконує в суспільстві власні функції. Так, основні напрями впливу на поведінку учасників цивільних відносин закладено у функції цивільно-правової відповідальності (Рис. 2.4), які мають певну специфіку, зумовлену метою застосування цивільно-правової відповідальності.

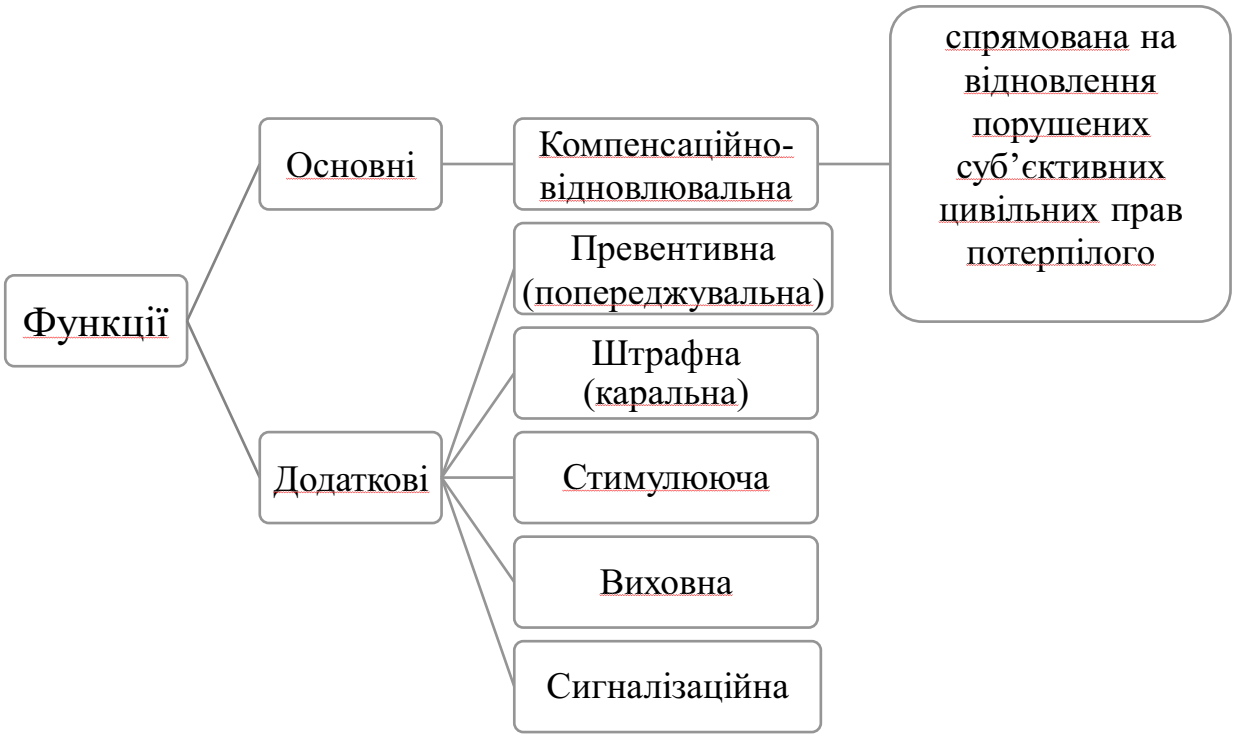

Рис. 2.4. Функції цивільно-правової відповідальності

Джерело: складено автором на основі [49, с.289; 62, с.129]

Основною функцією цивільно-правової відповідальності є компенсаційно-відновлювальна функція, вона виражає сутність цивільно-правової відповідальності, а тому є основною. Інші визначені функції на рис. 2.4. мають значення додаткових.

Зазначимо, що відповідальність є важливим, але не єдиним інструментом цивільного права, яка забезпечує охорону приватних правовідносин – належне здійснення суб'єктивних цивільних прав та виконання цивільних обов'язків, а в разі завдання шкоди – максимально ефективне відновлення становища особи, права якої порушено. Тому цивільно-правова відповідальність завжди розглядається вченими у взаємозв'язку і співвідношенні із заходами захисту цивільних прав, наслідками порушення зобов'язань, способами забезпечення виконання зобов'язань цивільно-правовими санкціями, заходами примусу, деліктними зобов'язаннями, акцесорними (додатковими) зобов'язаннями [164, с.43].

Все вищезазначене дозволило автору дисертаційного дослідження представити механізм цивільно-правової відповідальності (Рис. 2.5.) та модель

механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності (Рис. 2.6.).

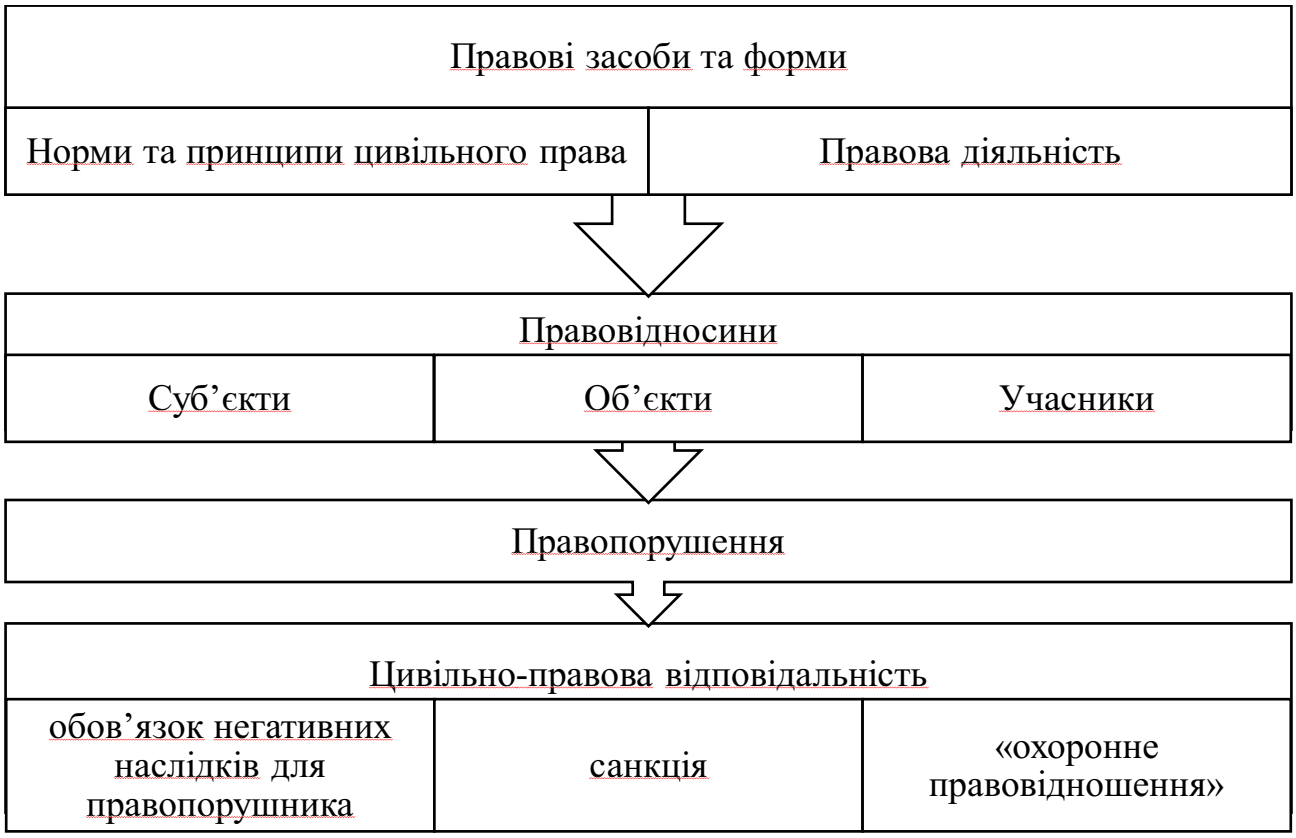

Рис. 2.5. Механізм цивільно-правової відповідальності

Джерело: складено автором на основі [164, с.43]

Отже, завдяки правовому регулюванню цивільно-правова відповідальність набуває вигляду організаційно-правового механізму її реалізації, який включає визначення:

а) підстав настання юридичної відповідальності;

б) суб'єктів юридичної відповідальності;

в) видів і міри негативних наслідків, обтяжень, що їх зазнає для себе суб'єкт, якого притягають до юридичної відповідальності;

г) юридичного порядку (процедури) притягнення до відповідальності;

д) юридичного порядку (процедури) та державних гарантій виконання суб'єктом обов'язків, які покладаються на нього.

Призначення механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності полягає у забезпеченні необхідного рівня ефективності її функціонування та виконання свого соціального призначення, як засобу

ствердження режиму законності та підтримки правового порядку в суспільстві і державі, захисту прав і законних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів. А також – встановлення жорстких правових рамок функціонування даного юридичного інституту, що досягається шляхом чіткого визначення його організаційно-правових та процедурно-процесуальних засад [97, с.31].

Отже, механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності можна визначити як систему, тобто множину, сукупність елементів, розташованих у певній послідовності та взаємопов'язаних між собою, через що вони виступають як єдине ціле, цілісне утворення, правових засобів, форм і методів. Причому, кожен елемент правового регулювання відповідальності посідає своє місце у структурі цього механізму, має власне функціональне призначення, доповнює, розвиває, сприяє реалізації іншого, утворюючи цілісну систему. Функціонально-цільове призначення механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності полягає в тому, що він застосовується до конкретних проблемних життєвих ситуацій, юридичних фактів. Передбачається, що такий механізм забезпечить поетапне, послідовне та злагоджене застосування правових засобів, форм і методів для розв'язання відповідних проблем. Механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності не є автономним утворенням. Він постійно взаємодіє з іншими державно-правовими механізмами і системами, розвивається і змінюється з урахуванням об'єктивно існуючих потреб, умов і обставин суспільного розвитку та правової системи.

І, найголовніше: механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності є частиною загального механізму правового регулювання, оскільки він забезпечує режим законності та стан правового порядку у відповідній сфері суспільного життя; його основою є загальноправові принципи; виконує специфічні завдання та функції; починає діяти виключно через волевиявлення певного суб'єкту права.

Таким чином, викладене вище доводить, що цивільно-правова відповідальність є елементом механізму правового регулювання цивільних відносин.

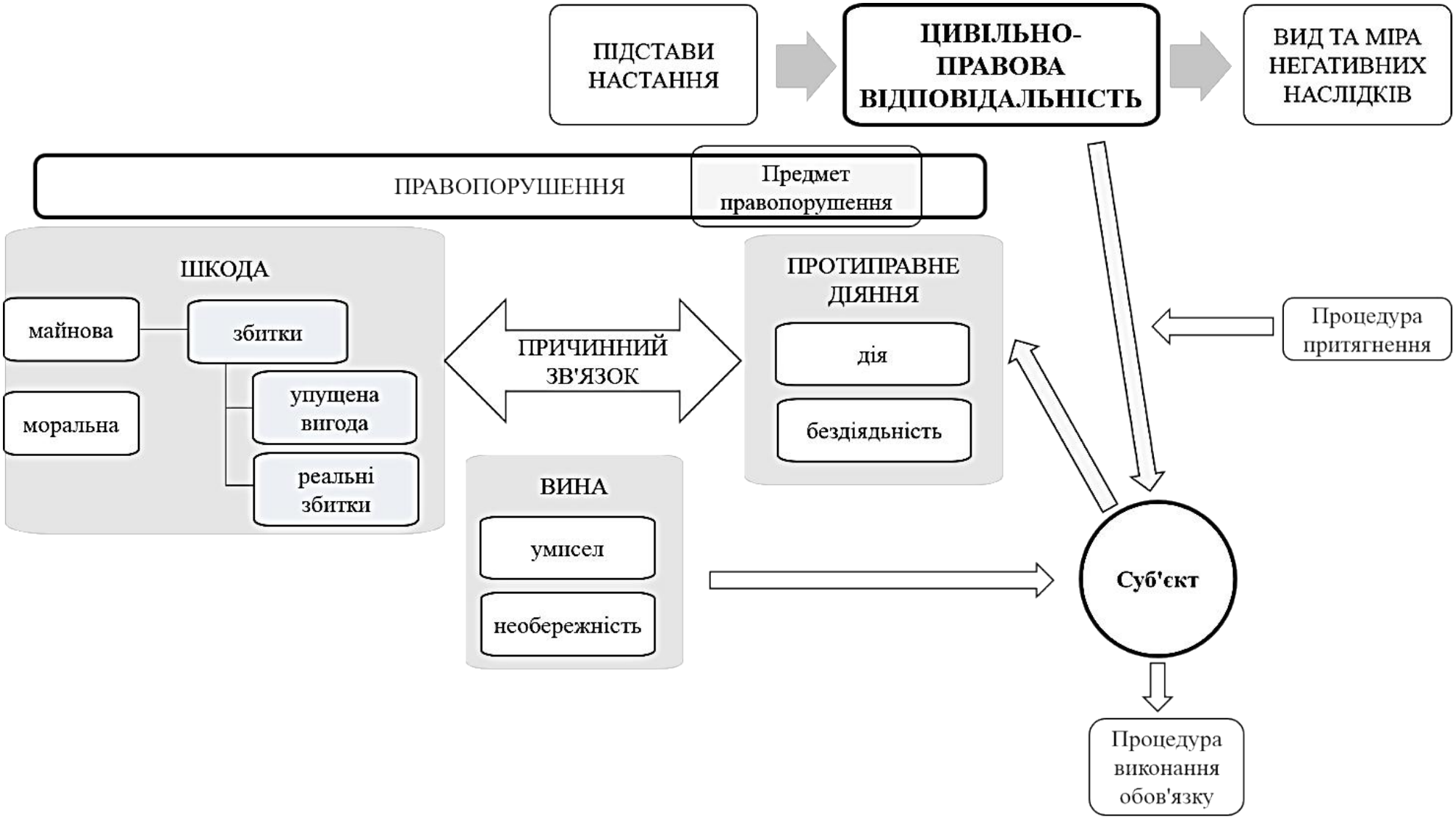

Рис. 2.6. Модель механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності

Джерело: розроблено автором на основі власних досліджень

2.2. Цивільно-правова відповідальність за незаконні дії у сфері інформаційних технологій

Інформаційне суспільство не зупиняється в своєму розвитку. Практично кожного дня з'являються нові технологічні можливості для покращення людського життя. Розвиток технологій збору, обробки, накопичення та поширення інформації, організації процесу комунікацій стали стимулом до появи та поширення нових форм організації бізнесу і окремих бізнес-процесів. Віртуальні компанії, мережеві організації, транснаціональні корпорації та транснаціональні банки у своїй діяльності ґрунтуються на ефективній організації інформаційних взаємодій, створенні та накопиченні знань, баз даних, обміні знаннями, які дають змогу досягати переваг у галузі інновацій, що забезпечує високий рівень конкурентоспроможності [53, с.309]. Цифрові технології формують нові відносини у вигляді соціальних цифрових мереж, технологічних цифрових платформ, цифрових сервісів, створюють нову віртуальну реальність. Але вдосконалення інформаційних технологій призводить не лише до задоволення різноманітних потреб громадян, ефективного зростання економіки, появі нових сфер життєдіяльності, але й викликає до життя такі негативні явища, як несанкціонований доступ до інформації, незадовільний цифровий контент, кібератаки тощо, що спричиняє значну матеріальну і моральну шкоду фізичним та юридичним особам. З одного боку, цифрові технології можуть покращити ефективність різноманітних процедур та процесів, з іншого – вони створюють загрози щодо приватності та безпеки особистих даних, а також підвищують ризик кіберзлочинності [229].

Дослідники, наприклад, М. Парасюк, Н. Федосенко, Н. Левицька та багато інших, роблять висновок про те, що завдяки новим цифровим технологіям формується нове середовище цивільно-правового регулювання, яке являє собою технологічний фундамент для цивільно-правового регулювання цифрових прав, цифрового цивільного обороту, цифрових об'єктів, формування нових цивільних правовідносин [93, с.203]. Наприклад, Н. Левицька вважає, що суспільні відносини,

які виникають у цифровому середовищі, їх особливі властивості необхідно враховувати у нормативно-правовому регулюванні [64, с.168]. Вчені [64; 75; 93; 171] одностайні у тому, що правова система, щоб відповідати сучасним вимогам інформаційного суспільства, повинна адаптуватися до новітніх технологій. Постає необхідність подальшого теоретичного обґрунтування та цивільно-правового регулювання суспільних відносин, які безпосередньо виникають і реалізуються у цифровому середовищі. Інформація та технології вже присутні в кожній галузі, вони стають спільним знаменником і здатні визначати єдину логіку права. Цифровізація, цифрова трансформація традиційних суспільних відносин зумовлює формування нового законодавства, нового підходу до понять, а також породжує нові узгоджені, несуперечливі правові норми та правові інститути, нові права та обов'язки [64, с.166].

Можна погодитись з думкою Н.А. Федосенко, яка відзначає, що матеріальна значимість цифрових технологій зумовлює їх безальтернативне використання у майновому цивільному обороті та формує економічну цінність цифрових активів та цифрових прав [171, с. 73]. З огляду на це, основною метою нормативного регулювання є формування нового регуляторного середовища, що забезпечує сприятливий правовий режим для виникнення та розвитку сучасних технологій.

Чинні правові норми не забезпечують повною мірою системного підходу до формування цифрового права, права ІТ, призводять до фрагментарності регулювання. Норми «класичних» правових конструкцій, вважає Н. Левицька, повною мірою не можна застосовувати до нових відносин, що вимагає перегляду чинних правових режимів [64, с.167]. Розробка моделі правового регулювання використання цифрових технологій дозволить дотримуватись балансу між збереженням фундаментальних суспільних та правових цінностей та розвитком нових технологій [19, с.18].

З розвитком інформаційних технологій виникають нові об'єкти, які раніше не існували, але знайшли своє відображення в суспільних відносинах. Такі нові об'єкти вимагають з'ясування їхньої природи та встановлення можливостей правового регулювання відносин, які породжуються появою цих об'єктів.

Звичайно, вже напрацьовані деякі норми правового регулювання таких правовідносин. До певних «нових об'єктів» можуть бути застосовані чинні правові норми. Але автор дисертації наполягає на створенні цілісного комплексного правового забезпечення цивільно-правових відносин у сфері інформаційних технологій, оскільки погоджується з думкою Н. Левицької та інших фахівців з цивілістики, що саме унікальний характер та властивості нових цифрових об'єктів потребує корінного коригування наявного законодавства та розробки нового правового регулювання, а сам процес цифровізації каталізує стирання меж між традиційними галузями права.

Одним із завдань даного дисертаційного дослідження став аналіз можливих правопорушень у сфері ІТ.

Вважаємо, що сфера ІТ-права висуне власні вимоги до нормативного трактування традиційних для права категорій «правопорушення», «суб'єкт правовідносин», «відповідальність» тощо. У цивільному праві суб'єктом цивільно-правової відповідальності виступає суб'єкт цивільних правовідносин. Цього достатньо для того, щоб бути суб'єктом цивільно-правової відповідальності. У цивільному праві суб'єкт правопорушення обумовлюється наявністю таких елементів, як протиправна поведінка та шкода. Для настання цивільної відповідальності більше значення має шкода, ніж те, хто її спричинив [91, с.125].

Протиправна поведінка, або правопорушення, у цивільному праві визначається як сукупність елементів: протиправне діяння, шкода, причинний зв'язок між протиправним діянням та шкідливим наслідками, а також вина правопорушника» [91, с.125]. Протиправне діяння суперечить нормам права, тобто порушує право в об'єктивному значенні, а отже, і суб'єктивне право [91, с.125].

Водночас, на думку О. Баранова, всі приватні правовідносини, пов'язані з інтернетом, поділяються на дві групи: 1) ті, що пов'язані безпосередньо зі створенням та обслуговуванням інтернет-мережі (телекомунікаційної мережі) як сукупності технічних та програмних засобів, призначених для їх подальшого використання; 2) ті, що пов'язані з використанням мережі Інтернет, інтернет-технологій та кінцевих пристроїв для реалізації різноманітних видів діяльності. До

першої групи, наприклад, належать правовідносини з обслуговування комп'ютерів, офісної техніки, створення та обслуговування локальних комп'ютерних мереж. Тому очевидно, що в цьому разі мають місце майнові, зокрема зобов'язальні, правовідносини з надання послуг або виконання робіт. Володіння та користування створеною сукупністю технічних засобів може відбуватись у межах зобов'язальних правовідносин (наприклад, орендних) або речових (наприклад, на праві власності). Розробка алгоритмів, комп'ютерних програм – це правовідносини інтелектуальної власності, правовідносини з розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності тощо [2, с.145]. До другої групи, наприклад, належать комерційна діяльність, дистанційна освіта, телемедицина, інтернет-банкінг, електронні послуги, електронний документообіг тощо. Очевидно, що в цьому разі також мають місце майнові правовідносини, зокрема підприємницькі, з надання послуг (освітніх, юридичних тощо), інформації, прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, інших прав [152, с.72]. Аналіз кожної з указаних груп дозволяє з'ясувати, які саме правовідносини наповнюють кожну з них, та оцінити, наскільки вони є новими для сучасного цивільного права України [152].

Автор дисертації пропонує класифікувати правопорушення у сфері ІТ на підставі об'єктів, які можуть стати предметом правопорушення, оскільки об'єктом правовідносин є те, з приводу чого суб'єкти вступають у відносини, тобто все те, що є предметом або результатом діяльності учасників цивільного обігу [49; 74; 183, с.231]. Об'єктами цивільних правовідносин є майно, послуги, робота, результати творчої діяльності, особисті немайнові блага (ім'я, право на зображення, честь, гідність, життя) (Рис. 2.7).

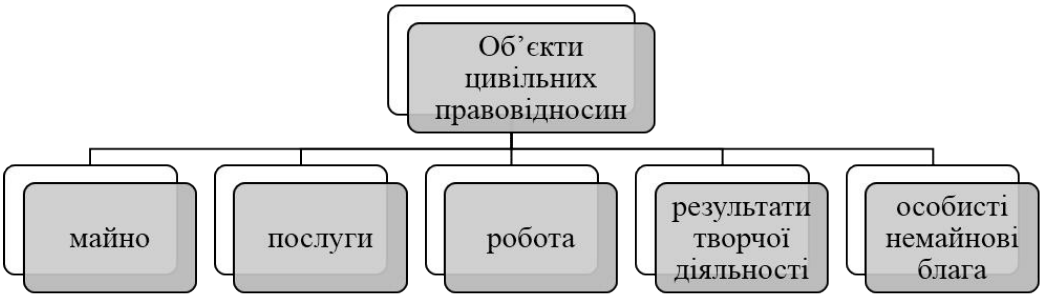

Рис. 2.7. Об'єкти цивільних правовідносин

Джерело: складено автором на основі [49; 74]

Так, предметом правопорушення у сфері ІТ є об’єкти цифрових технологій, які можуть виступати «майном», «послугами», «роботою», є результатами інтелектуальної творчої діяльності, особистими немайновими благами.

До дослідження об’єктів цифрових технологій існують технократичний, комплексно-правовий та спеціально-правовий підходи [81; 82]. Технократичний підхід застосовують дослідники, які поєднують технічні та юридичні аспекти цифрових технологій. Комплексно-правовий підхід передбачає дослідження об’єктів цифрових технологій у комплексі, включаючи окремі публічно-правові, приватно-правові та цивільно-правові аспекти. Спеціально-правовий досліджує правові проблеми об’єктів цифрових технологій крізь призму спеціальних інститутів, підгалузей, галузей права чи законодавства та має декілька напрямів [81, с.23]. Об’єкти цифрових технологій у науковій літературі досліджені недостатньо, а тому використовується широкий спектр термінів, які їх позначають. Родове поняття «об’єкти цифрових технологій» також мають «синонімічні» назви, як то: «віртуальні активи», «віртуальні блага», «цифрові речі». Всі вони є віртуальними об’єктами, під якими пропонується розуміти елементи віртуального простору, що не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів з використанням інформаційних технологій [80, с.70]. Категорію «віртуальні активи» частіше використовують у економічній чи господарсько-правовій термінології. У цивільному праві більш коректним вважається вживання терміну «віртуальні блага», оскільки ЦК України визначає об’єктами цивільного права «матеріальні та нематеріальні блага» [185, Ст.177]. Цифрові речі ЦК України [186, Ст.179] визначає як «благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність». «Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага» [185, Ст.179].

Об’єкти цифрових технологій можуть бути позначені терміном «цифрова річ», оскільки мають низку специфічних характеристик. До цифрових речей належать віртуальні активи, цифровий контент, облікові записи в он-лайні, гроші

та цінні папери, які існують винятково в цифровій формі. Об'єкти цифрових технологій є нематеріальними, але зберігаються на матеріальних носіях, які можуть змінюватись. Окрім цього об'єкти цифрових технологій можуть також змінювати місце свого перебування – завдяки мережі Інтернет, якому доступні усі країни та континенти. Є. Мічурін пропонує напрацювати спеціальні підходи до об'єктів цифрових технологій та називає їх «квазіречами» [81, с.26]. Право користування таким об'єктом надається за допомогою автентифікації та верифікації (авторизації) завдяки логіну, паролю, іншим засобам ідентифікації, передбаченим електронною системою доступу до об'єкта цифрових технологій. Таким чином надається доступ до віртуального блага.

Автор дисертаційного дослідження погоджується з думкою Є. Мічуріна про те, що об'єкти цифрових технологій потребують окремого правового регулювання та саме тому пропонує виокремити та законодавчо закріпити нову галузь права – право інформаційних технологій.

До об'єктів цифрових технологій належать криптовалюта, інтернет-сайти як майнові комплекси, об'єкти комп'ютерних ігор, цифровий підпис, IT-активи, доменне ім'я тощо [80, с.70; 81, с.27]. Зокрема, Н. Левицька вважає, що об'єктами у цифровому полі можуть бути об'єкти, створювані комп'ютерними програмами в результаті математичних обчислень (алгоритмів), цифрові записи, віртуальне майно, «цифрові двійники», технологічні платформи (соціальні мережі, промисловий Інтернет, месенджери, онлайн торгові майданчики, інформаційні ресурси та ін.), «хмарні» комп'ютерні обчислення, доменні імена, засоби індивідуалізації цифрових пристроїв (IP-адреси, акаунти та особисті дані в соціальних мережах) та багато інших. [64, с.167-168].

Є. Мічурін до об'єктів цифрових технологій відносить також елементи індивідуалізації в соціальній мережі, дисковий простір (файлове сховище), електронні послуги (хостинг тощо), цифровий підпис, комп'ютерні файли, онлайн-ігри, віртуальні речі (зброя або одяг у комп'ютерних іграх, онлайн жетони віртуальних казино) тощо [80, с.70]. У літературі зазначається, що сьогодні пересічний інтернет-користувач де-факто має такі цифрові активи (блага), як

скринька електронної пошти, персональна сторінка в соціальній мережі, акаунт у магазині мобільних додатків чи навіть профіль у самому додатку (віртуальній грі чи у сервісі прослуховування музики). В багатьох також є керовані ними канали, спільноти чи публічні сторінки, доступ до яких має лише користувач, інтернет-гаманці чи індивідуальні інтерфейси платіжних систем. В окремих джерелах згадуються такі об'єкти, як електронні книги у контексті віртуальних благ [80, с.70].

Отже, об'єкти цивільних правовідносин у ІТ сфері можна представити у вигляді схеми (**Додаток З**), яка допоможе визначити «сферу» цивільних правовідносин, до якої «належить» той або інший об'єкт. Зауважимо, що специфіка об'єктів цифрових технологій не дозволяє віднести кожен з них до певної «сфери» правовідносин. Легко помітити, що один і той же об'єкт може належати до різних груп об'єктів цивільних правовідносин. Так, комп'ютерні програми можуть бути «майном» для того, хто є їх власником та розробником. В такому разі їх можна продавати, купувати, дарувати, обмінювати тощо. Якщо розглядати комп'ютерні програми як «роботу», то вступають в силу договірні цивільні відносини. Мається на увазі розробка та обслуговування комп'ютерних програм, створення за їх допомогою нових цифрових речей. Комп'ютерні програми можуть бути також «послугами», які забезпечують діяльність певних сфер суспільства (освіта, медицина, е-демократія тощо). Комп'ютерні програми – це і результати інтелектуальної творчої діяльності, на які буде поширюватися право інтелектуальної власності та авторського права. Всі ці нюанси необхідно врахувати при розробці законодавства, яке буде регулювати сферу інформаційних технологій.

Зокрема, у цивільному законодавстві потрібно врахувати особливості правового регулювання обороту віртуальних об'єктів у цифровому просторі без використання законних платіжних засобів як одиниць розрахунку та безпосередньої взаємодії контрагентів як сторін зобов'язання; проблеми правового регулювання установчих документів юридичних осіб в умовах цифрової економіки та розвитку наднаціональної інтеграції; перспективи правового регулювання діяльності та складу публічних реєстрів юридичних осіб, нерухомості; звернути

увагу на нові вимоги до змісту та форми цифрової оферти і акцепту [64, с.168].

Об’єкти цифрових технологій можна купувати та продавати (з урахуванням особливостей об’єктів цифрових технологій), тому на підставі ст. 6 ЦК України [185] можна укладати й безоплатні договори стосовно об’єктів цифрових технологій.

Від властивостей об’єкта залежить механізм правового регулювання тих чи інших цивільних відносин, можливість чи неможливість укладення певних правочинів, вибір способів захисту порушених прав тощо [2].

Раніше йшлося про те, що у Цивільному кодексі України [185, Ст.177] зазначено, що «об’єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі». В ідеалі цифрові права повинні бути предметом ІТ-права, але «доречно виходити з того, що більшість таких відносин за своєю правовою природою є цивільними (майновими та особистими немайновими), складаються із приводу різних об’єктів цивільних прав (результатів інтелектуальної творчої діяльності, робіт та послуг у сфері ІТ тощо) та будуються на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності їх учасників» [98, с.94]. Переважна більшість суспільних відносин, які формуються, розвиваються та реалізуються в Інтернеті, або використовують інформаційні технології включаються до предмету цивільно-правового регулювання [98, с.94], а тому логічним виглядає, що за порушення цифрових прав повинна наступати цивільно-правова відповідальність.

У дослідженні вже було розглянуто різновиди загальної цивільно-правової відповідальності. За аналогією цивільно-правову відповідальність у сфері ІТ за підставами виникнення прав й обов’язків можна поділити на договірну й позадоговірну.

Договірні відносини у сфері ІТ регулюються чинним національним та міжнародним законодавством. На цій підставі договори, укладені у цій сфері, науковці умовно поділяють на дві групи. Перша група стосується договорів на замовлення субпідрядних послуг, виконання робіт і послуг, трудових договорів тощо. Друга група договорів регулює розпорядження майновими правами

інтелектуальної власності. Прикладами можуть бути ліцензійні угоди, агентські угоди щодо створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, угоди про виключну передачу об'єктів інтелектуальної власності, а також ті, що регулюють питання конфіденційності комерційної таємниці як виду конфіденційної інформації [40]. На практиці договори, укладені в сфері ІТ, дуже часто мають ознаки змішаних договорів і тому, як правило, вже містять заборону на розголошення інформації в результаті виконання договору сторонами, які його уклали [158, с.139].

Враховуючи різноманітність договорів, які укладаються у сфері ІТ та відсутність системного законодавчого підходу регулювання цієї проблеми, науковці самостійно поділяють такі договори на три групи:

1) Фактичні договори, які визначають характер правовідносин між сторонами. В силу такого договору сторони мають права на продукцію, надані послуги тощо. У більшості випадків це ліцензійні угоди, угоди про створення та передачу прав на програмне забезпечення, угоди купівлі-продажу товарів, а також угоди про надання різноманітних послуг у сфері інформаційних технологій [61];

2) Публічні оферти, що являють собою особливу категорію документів юридичного значення, що встановлюють основні права та обов'язки власників веб-сайтів та їх користувачів [61]; Оферта – це пропозиція укласти той чи інший договір. Відповідно, публічна оферта – це пропозиція укласти договір необмеженій кількості осіб. Такими договорами користуються власники веб-сайтів, які пропонують необмеженому колу осіб дотримуватись певних правил користування цифровим контентом. Тобто визначаються права та обов'язки обох сторін договору (сайт – користувач). Прикладом такого роду документу можуть бути, наприклад, «Правила користування сайтом УНІАН» (**Додаток Ж**). Такі документи дозволяють захистити власника веб-сайту, визначити законодавство, яке регулює такі відносини, отримати згоду від користувачів на певні дії, встановити межі відповідальності.

3) Технічні договори, які безпосередньо не впливають на процес придбання прав та/або надання послуг, але регулюють відповідні правові відносини між

сторонами контракту. Наприклад, угоди про конфіденційність, угоди про «неконкуренцію» тощо [61].

Договори є тим правочином, який забезпечує цивільний обіг благ, в тому числі віртуальних. Класифікація договорів за правовою метою, як їх розуміє ЦКУ [185]: договори про перехід майна у власність, у користування, про надання послуг, про виконання робіт тощо – можуть стати підставою для класифікації цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ, зважаючи на те, що цифрові об'єкти як віртуальні блага можуть бути оборотозданими.

Договори з приводу цифрових речей умовно можна поділити на класичні для цивільного права та смарт-контракти, зазначає Є. Мічурін [82, с.117]. Класичними договорами щодо цифрових речей є договори про перехід права власності, права користування, надання послуг, виконання робіт. Смарт-контракти (смарт-правочини, смарт-договори) відбуваються у мережі Інтернет завдяки технології блокчейн, яка дозволяє використовувати розподілені реєстри цифрових транзакцій, що супроводжує виконання зобов'язань у автоматичному режимі.

Деліктна (позадоговірна) відповідальність охоплює відповідальність за винну людську поведінку та за інші види делікту, які спричинені речами або тваринами [77, с.34]. Такою відповідальністю буде, наприклад, відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом (ШІ), яку нестимуть фізичні або юридичні особи. Позадоговірною шкодою є також поширення у мережі недостовірної інформації про особу, використання на веб-сайті фотографій, правами на які власник сайту не володіє, та ін. [68, с.74]. Деліктна відповідальність настане й у випадку завдання шкоди або створенні загрози інформаційним інтересам особи, суспільства або держави. О. Тихомиров вважає, що це «фактично може виразитись як у конкретних матеріальних збитках так і в численних проявах загально відчутних нематеріальних втрат – підриві авторитету та ділової репутації окремих суб'єктів або держави в цілому, формуванні неадекватної громадської думки та дезорієнтації населення, створенні суспільної паніки, дискредитації владних структур та їхніх рішень тощо [161, с.42-43]. Делікти у сфері ІТ – це і протиправні діяння у «кібернетичному просторі», в якому проходять процеси перетворення

(створення, зберігання, обміну, обробки та знищення) інформації [159, с. 218]. Так, порушення процесів обробки інформації в комп'ютерних системах здійснене комп'ютерним вірусом, лише на перший погляд важко пов'язати з конкретною винною особою. Проте завжди є зловмисник, який створює і поширює такий вірус комп'ютерною системою чи мережею [161, с.42]. Тобто ініціювання шкідливих інформаційних процесів, управління ними і є тим правопорушенням, яке тягне за собою цивільно-правову відповідальність.

У правовідносинах, пов'язаних зі сферою ІТ, суб'єктами виступають юридичні або фізичні особи за допомогою цифрових ідентифікаторів (квазісуб'єктів), включаючи комп'ютерні коди, IP-адреси, персональний ідентифікатор (ID номер), умовні позначення (nick-name тощо.), а також цифрові істоти (штучний інтелект у різних формах, цифрові двійники тощо.) [39]. Всі суб'єкти інтернет-відносин (розробники мереж, фахівці, провайдери, клієнти та ін.) – це власники або носії певних прав та обов'язків у віртуальному просторі. Суб'єктами тут можуть виступати, як юридичні особи (провайдери, які мають ліцензії на надання онлайнових послуг, так і ті провайдери, які купують інтернеттрафік у операторів, які мають ліцензію), так і фізичні особи. Всі вони повинні відповідати вимогам міжнародного та національного законодавства в частині правоздатності, дієздатності, деліктоздатності. Отже, основними суб'єктами правовідносин у сфері ІТ будуть користувачі; оператори зв'язку; сервіс-провайдери, які забезпечують доступ до Мережі; хост-провайдери, що мають за плату дисковий простір на своєму сервері клієнтам, а також інші базові послуги Інтернету; розробники транскордонних інформаційних мереж та мережевих технологій; інші технічні спеціалісти [66, с.147]. Учасниками «цифрових відносин», які надають за запитом відомості цифрових баз даних, цифрових та електронних реєстрів або здійснюють збір даних, можуть бути державні органи [39], які у таких випадках уособлюють державу та виступають у ролі суб'єктів. Відносини у сфері ІТ, де держава виступає суб'єктом, найчастіше виникають у зв'язку з вчиненням злочинних дій, а також з наданням державою адміністративних послуг інформаційного характеру. Відносини щодо надання державою

адміністративних послуг інформаційного характеру належать до сфери електронного урядування, сутність якого полягає у використанні органами влади інформаційних технологій, зокрема Інтернет-технологій, за допомогою яких «здійснюється інформування суспільства, надання послуг та нормативно-правове регулювання суспільних відносин» [10, с.238]. Але електронне урядування не є предметом даного дисертаційного дослідження.

Нетиповим учасником відносин може бути цифрова істота-робот. У резолюції Європейського Парламенту на основі розробленого Комітетом з правових питань документа – рекомендації «Норми цивільного права з робототехніки» [227] вказано на необхідність визначення особливого правового статусу для роботів у довгостроковій перспективі таким чином, щоб хоча б найбільш складні автономні роботи могли бути наділені статусом електронних осіб, які несуть відповідальність за свої дії та можуть приймати незалежні рішення чи іншим чином незалежно взаємодіяти з третіми особами [39].

Отже, підставою для настання цивільно-правової відповідальності є правопорушення, предметом якого виступає об'єкт цивільних правовідносин у сфері ІТ. Обов'язковим «компонентом» таких правовідносин є суб'єкт, квазісуб'єкт, або носій штучного інтелекту. Українське законодавство також має прогалину у визначенні таких суб'єктів та потребує вдосконалення. З усього вищесказаного можна зробити висновок про те, що правопорушення в ІТ-сфері охоплюють усі протиправні діяння, предметом яких є цифрові об'єкти та які тягнуть за собою настання юридичної відповідальності, зокрема, цивільно-правової. Такі правопорушення виявляються у посяганні на певний порядок, певні правовідносини, серед яких можна виокремити наступні:

– по-перше, щодо формування й використання інформаційних ресурсів на основі створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, поширення й надання інформації;

– по-друге, щодо створення й застосування інформаційних технологій та засобів їхнього забезпечення;

– по-третє, щодо захисту інформації та цифрових прав суб'єктів таких

правовідносин;

– по-четверте, за способом їх вчинення – з використанням інформаційних технологій, систем, засобів.

Як правило, правопорушення, що здійснюються в інтернеті, не вимагають особливих зусиль та витрат. Суб'єкту достатньо мати доступ до ПК, певне програмне забезпечення та доступ до мережі. В інтернеті існують спеціальні форуми, закриті чати в месенджерах, які надають доступ до програмного забезпечення (програмних продуктів), які можуть завдати шкоди, нанести збитки іншим користувачам мережі. Такими правопорушеннями можуть стати викрадення номеру кредитної або платіжної карти, доступ до конфіденційної інформації з метою завдання шкоди (фішинг), електронні крадіжки, хакерські атаки на комп'ютерні системи тощо. Для здійснення таких правопорушень може застосовуватись метод соціального інжинірингу, під яким розуміють несанкціонований доступ до інформації або систем зберігання інформації без використання технічних засобів. Метою цього методу є отримання доступу до захищених систем, отримання паролів, даних, тощо. Злочинці використовують спеціальну тактику впливу на людину, щоб отримати інформацію про організацію або її інформаційні системи. Загалом протиправне використання інформаційних технологій становить сьогодні особливу суспільну загрозу, оскільки може надавати правопорушенням рис латентності (прихованості), анонімності, стрімкості, транскордонності, масштабності наслідків, що полегшує досягнення злочинних цілей й ускладнює протидію їм [164, с.12].

Проте необмеженість, багатогранність та динамічність сфери ІТ, глибоке проникнення інформаційних технологій у суспільне життя постійно надають нові можливості, способи й знаряддя для вчинення різноманітних правопорушень (не тільки проступків, а й злочинів), серед яких уже відомі «традиційні» правопорушення. Причому, якщо останні у своїх звичних формах не несли значної суспільної небезпеки, то з використанням інформаційних технологій вони можуть набути катастрофічних для суспільства масштабів [164]. Однак злочини у ІТ-сфері не є предметом даного дисертаційного дослідження.

Отже, протиправне діяння, або правопорушення, у сфері ІТ – це дія або бездіяльність деліктоздатної особи щодо віртуальних благ.

Віртуальні блага з'явилися із розвитком інформаційних технологій. Значна кількість цифрових благ створюються інтелектуальною, творчою працею людини [54]. Такі об'єкти не мають чіткої уречевленої форми, утім складають цілком реальну матеріальну цінність, є оборотоздатними у цивільному обігу: продаються, даруються, обмінюються на майно, товари, послуги тощо [80, с.67-68]. Їх цінність залишається незмінною навіть за умови зміни матеріального носія. Віртуальні блага можуть знаходитися у розподільній інформаційній системі чи поза нею на серверах, локальних комп'ютерах, що можуть мати вихід у Інтернет чи не мати такого, окремих носіях, як флеш пам'ять, жорсткий диск комп'ютера тощо [80, с.69]. К. Некіт [86, с. 41] стверджує, що за своїми властивостями цифрові блага наближаються за ознаками до речей матеріального світу, тому на них може бути поширений режим власності, оскільки віртуальні об'єкти мають економічну цінність [22, с.54]. Низка цифрових благ мають цінність лише в межах е-середовища і без нього не існують. Таким є, наприклад, доменне ім'я (domane name) – ім'я, яке використовується для адресації комп'ютерів їх власниками та Інтернет-ресурсів за допомогою звернення до глобальної системи доменних імен, інші блага [195, с.52]. Деякі вчені вказують на віртуальні блага з «подвійною» правовою природою: блага, що мають цінність як у межах е-середовища, так і поза його межами [195, с.52]. Так, електрона книга є віртуальним благом та об'єктом права інтелектуальної власності – літературним твором, утім має цінність й поза віртуальним простором через виведення її на паперовий носій.

До віртуальних благ належать елементи індивідуалізації в соціальній мережі, акаунти доступу, доменні імена, дисковий простір (файлове сховище), електронні послуги (хостинг тощо), цифровий підпис, комп'ютерні файли, онлайн-ігри, віртуальні речі (зброя або одяг у комп'ютерних іграх, онлайн жетони віртуальних казино) тощо [80, с.70]. В подальшому перелік віртуальних благ буде розширюватися з розвитком ІТ-технологій та їхнім подальшим більш широким впровадженням у повсякденне життя.

Передання віртуальних благ і закріплення цього факту має значення для того, щоб задовільнити вимоги цивільного обороту. Останній визначає зміну належності благ одній особі та перехід їх до іншої особи. Відтак, правоволоділець віртуального блага вправі на власний розсуд визначати долю оборотоздатних благ, які йому належать, зокрема, через передання їх іншим особам. Передання віртуальних благ відбувається в електронному вигляді з однієї електронної адреси, або з одного електронного носія на інший. Надання доступу до користування віртуальним благом теж може вважатися його переданням (як варіант, тимчасовим) [80, с.70]. Віртуальні блага передаються на підставі правочинів та інших юридичних фактів, встановлених у законі.

До ознак віртуальних благ, як об'єктів цивільного права, належать наступні.

1. Віртуальні активи є продуктом ІТ-технологій, які можуть бути пов'язані та не пов'язані із Інтернет. З мережею Інтернет тісно пов'язані такі об'єкти, як веб-сайт, акаунт тощо. Утім, наприклад, штучний інтелект, що вмонтований у механічний пристрій (робот), може діяти цілком автономно для вирішення покладених на нього завдань незалежно від комунікації з мережею Інтернет.

2. Віртуальні блага є нематеріальними, не мають чіткої уречевленої форми, можуть без втрати властивостей швидко змінювати матеріальні носії. Так, веб-сайти, криптовалюта, інші віртуальні об'єкти у вигляді електронного (цифрового) коду можуть бути переведені з одного серверу на іншій, бути записаними на інший електронний носій, здатний до їхнього збереження.

3. Належність віртуальних благ як об'єктів цивільного права певній особі визначається через абсолютні права.

С. Сліпченко вдало відобразив сутність абсолютних цивільних правовідносин. Він зазначив, що модель абсолютних правовідносин будується за принципом: а) для управомочених осіб – встановлюються межі можливої (дозволеної) поведінки щодо свого блага; б) для зобов'язаних осіб – встановлюються межі необхідної (належної) поведінки щодо об'єкта управомоченої особи. При цьому межі дозволеної поведінки передбачають можливість монопольного вчинення у своїх інтересах дій (юридичних або

фактичних) по відношенню до свого об’єкта та можливість звернення вимог до всіх інших про утримання від дій, що порушують абсолютне право або перешкоджають його здійсненню [152, с.352].

Наявність абсолютного права щодо віртуального блага дозволяє визначити наступне: а) кому саме належить таке благо, можливість вважати таке благо своїм з тим, щоб інші особи поводились до цього блага як до чужого, такого що їм не належить; б) що вправі робити з приводу блага вповноважена особа і від чого вона має утриматися згідно до обмежень, встановлених у законі; в) обов’язок усіх інших осіб, ніж вповноважена особа, утриматися від дій, що порушують абсолютне право на віртуальне благо.

4. Віртуальні блага можуть бути: а) віддільними від особи або б) тісно пов’язаними із особою. Віртуальні блага, віддільні від особи, не мають тісного зв’язку з особою, здатні бути об’єктом відповідних зобов’язань та є оборотоздатними: можуть продаватися, даруватися, обмінюватися на майно, товари, послуги тощо. Прикладом може бути криптовалюта, або інші цифрові активи. До віртуальних благ, тісно пов’язаних з особою, належить цифровий підпис, що є засобом ідентифікації особи; інтернет-репутація тощо. Якщо у подальшому будуть розроблені ID-засоби віртуальної ідентифікації особи у цифровому середовищі, ці блага наложитимуть до вказаної групи. Такі віртуальні блага є невідчужуваними [80, с.71].

Правопорушення у сфері ІТ підпадає під визначення протиправного діяння, яке тягне за собою завдання шкоди майнового або морального характеру. Саме вони є підставою для настання цивільно-правової відповідальності. Так, відшкодування збитків та моральної (немайнової) шкоди [185, Ст.16, 22, 23] зазначаються серед переліку універсальних способів захисту цивільних прав та інтересів. Ці ж способи названі й серед правових наслідків порушення зобов’язання [185, Ст.611], тобто їх визначено як різновиди цивільно-правових санкцій у договірних відносинах. У той самий час відшкодування моральної шкоди є однією з двох основних форм позадоговірної відповідальності [185, Ст.1167], а відшкодування збитків є також одним із двох (поряд із відшкодуванням у натурі)

можливих способів відшкодування майнової шкоди у деліктних зобов'язаннях [185, Ст.1192]. Також у законодавстві України передбачено, наприклад, відшкодування шкоди за порушення авторських прав в мережі Інтернет; відшкодування шкоди пов'язаних з неправомірним використанням товарних знаків та доменних імен; відшкодування шкоди за розміщення недостовірної інформації на сайті (захист ділової репутації), звинуваченням в «спам», звинуваченням в порушеннях чинного законодавства про зв'язки; відшкодування шкоди завдану покупцям інтернет-магазинів; відшкодування шкоди у зобов'язаннях, що виникають з порушення договорів тощо [155, с.241-242; 190, с.134]. Зокрема, у законодавстві України в сфері інтелектуальної власності пропонуються способи цивільно-правового захисту авторського права. До таких способів, приміром, можна віднести вимогу визнання та поновлення своїх прав, у тому числі заборона дії, що порушує авторське право чи створює загрозу його порушення; звернення до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право чи створюють загрозу його порушення; подання позову про відшкодування моральної (немайнової) шкоди; подання позову про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права, або виплату компенсацій [133, с.249; 190, с.135]. Для адекватного відшкодування (компенсації) досить важливим є встановлення категорій осіб, яким нанесено немайнову шкоду. Виходячи з роз'яснення наданого Верховним судом України щодо практики відшкодування немайнової шкоди [125], можна встановити таке:

– моральну шкоду як втрату немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних незаконними діями або бездіяльністю суб'єктів правопорушення, можуть зазнавати як фізичні так і юридичні особи;

– немайнову шкоду як втрату немайнового характеру, що наступила у зв'язку з приниженням ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням

дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до діяльності потерпілого можуть зазнавати лише юридичні особи [163].

Правопорушення у сфері ІТ тягне за собою цивільно-правову відповідальність, яка буде наставати в результаті порушення так званих «цифрових» прав. Цифрові права (digital rights) визначаються науковцями як «нова самостійна група прав людини, що безпосередньо пов'язана із використанням цифрових технологій за допомогою додаткових електронних пристроїв та здійснюються у мережі Інтернет» [198, с.103], або у кіберпросторі, віртуальному середовищі. У сучасній науковій літературі [9; 13; 17; 65; 198] виділяють такі основні права людини в цифровій сфері, як право на доступ до Інтернету та електронних пристроїв, право на приватність та захист персональних даних, свобода вираження поглядів (право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію), право на особисту безпеку онлайн, тощо. Постає проблема виокремлення цифрових прав у окрему групу та визначення цивільно-правової відповідальності за їх порушення.

Як зазначає О. Тихомиров [162], цивільно-правова відповідальність за правопорушення в ІТ-сфері має свою специфіку, яка зумовлена рядом законодавчо закріплених положень. Зокрема, як зазначено у Ст.302 Цивільного кодексу України, «Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» [185]. Крім того, законом закріплене право вільного доступу до різноманітної інформації і розпорядження нею [185, Ст.302, 285, 293, 116, 911, 1136; 120, Ст.4]. Законодавство України визначає також ряд обов'язків учасників цивільних правовідносин. Це, наприклад, обов'язок фізичної особи, яка поширює інформацію, переконатися в її достовірності [185, Ст.302], обов'язок продавця надавати покупцеві інформацію про товар [185, Ст.700]; обов'язок підрядника передати інформацію замовникові [185, Ст.861]; обов'язок правоволодільця передавати користувачеві технічну та комерційну документацію і надавати іншу інформацію, необхідну для здійснення прав, наданих йому за договором комерційної концесії, а також інформувати користувача та його працівників з питань, пов'язаних із здійсненням цих прав [185, Ст.1120]. Юридична

особа також користується правом на інформацію [185, Ст.94]. Порушення цих прав та невиконання обов'язків учасниками цивільних правовідносин потягне за собою цивільно-правову відповідальність.

Цивільно-правова відповідальність передбачена і за порушення конфіденційності певної інформації. Зокрема, Ст. 94 ЦК України передбачає право на недоторканність ділової репутації юридичної особи, на таємницю кореспонденції [185]. Учасники господарського товариства зобов'язані не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства [185, Ст.117]. Фізична особа має право «на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» [185, Ст.270, 306], таємницю про стан здоров'я [185, Ст.286], збереження у таємниці обставин свого особистого життя [185, Ст.301]. Конфіденційною є також інформація про комерційну таємницю [185, Ст.505, 506], банківська таємниця [185, Ст.1076], таємниця заповіту [185, Ст.1255].

Право на «свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості» [185, Ст.270] реалізується шляхом наповнення фізичною особою цифрового контенту. І цивільно-правова відповідальність буде наступати тут за неякісний, неправдивий контент, або такий, що заборонений законом.

Протиправні діяння у сфері ІТ, які порушують певні цифрові права особи, мають фактичний вираз, а саме:

– незаконне збирання, зберігання, оброблення, знищення, відтворення, поширення інформації;

– приховування, неповідомлення інформації;

– несвоєчасне надання інформації;

– викривлення, надання або поширення завідомо недостовірної (необ'єктивної) інформації;

– поширення інформації соціально шкідливого змісту;

– неправомірний доступ до інформації;

– розголошення інформації з обмеженим доступом;

– створення, використання, поширення шкідливого програмного

забезпечення;

– незаконний доступ, використання систем оброблення, зберігання, передавання інформації;

– несанкціоноване втручання, перешкоджання роботі інформаційно-телекомунікаційних систем та їхніх складових [164, с.13-14].

Отже, правовим критерієм виділення «цифрових» правопорушень виступає присутність наступних ознак у їхньому складі. По-перше, об'єктом правопорушення повинне бути віртуальне благо, цифрова річ, або цифрова технологія. По-друге, таке правопорушення здійснюється у віртуальному просторі з використанням інформаційних технологій і засобів.

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити видові групи правопорушень у сфері ІТ, за які настає цивільно-правова відповідальність. Такими видами правопорушень є:

– правопорушення проти інформації, інформаційних ресурсів (конфіденційність, цілісність, доступність);

– правопорушення проти віртуального простору, пов'язані з належним наданням відповідної інформації, недопущенням поширення небезпечної (шкідливої) інформації та використанням технологій деструктивного інформаційно-психологічного впливу;

– правопорушення проти ІТ-інфраструктури (інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерів, серверів, їхнього програмного забезпечення тощо);

– правопорушення проти цифрових прав.

Така класифікація має загальнотеоретичний характер, що дозволяє у разі необхідності здійснювати класифікацію цивільно-правової відповідальності на основі вже відомих ознак, зокрема:

- за об'єктами цивільних правовідносин у ІТ сфері;

- за суб'єктами цивільних правовідносин у ІТ сфері;

- за видом цивільних правовідносин (майнові, немайнові; договірні, недоговірні);

- за правами, які порушено тощо.

Взагалі, цивільно-правову відповідальність у сфері ІТ можна визначити як вид юридичної відповідальності, що застосовується до суб'єктів правовідносин у галузі інформаційних технологій за порушення договірних або позадоговірних зобов'язань, які призвели до заподіяння шкоди іншим особам. Вона охоплює правові механізми та заходи, спрямовані на відновлення порушених прав та відшкодування збитків, завданих у результаті неправомірних дій або бездіяльності. Потрібно зауважити, що законодавче врегулювання правових відносин в ІТ-сфері, яка характеризується швидким розвитком і постійними змінами, є недостатнім, а також зазначити різноманітність правовідносин, які виникають у цій сфері. Тому цивільно-правову відповідальність у сфері ІТ будемо розглядати за аналогією з загальною цивільно-правовою відповідальністю.

Цивільно-правова відповідальність у сфері ІТ відносин – це вид юридичної відповідальності, яка полягає в накладанні на порушника негативних наслідків у вигляді зобов'язання відшкодування чи компенсації матеріальної чи моральної шкоди з метою поновлення цифрових прав особи. Така відповідальність має ретроспективний характер та може бути реалізованою не лише засобами державного примусу. Тобто компенсація заподіяної шкоди внаслідок порушення цифрових прав – може бути цілком добровільною. Окрім того, вона не обмежується лише майновим відшкодуванням моральної або матеріальної шкоди, а може мати форму спростування, наприклад, недостовірної інформації.

На основі усього викладеного, можна визначити основні риси цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ:

1. Настає за правопорушення, тобто протиправне діяння, яке тягне за собою завдання шкоди майнового або морального характеру, виражається в порушенні цифрових прав та невиконанні чи неналежному виконанні певних обов'язків.

2. Автономія волі суб'єктів. На відміну від інших галузей права, в цивільному праві ініціатива щодо притягнення до відповідальності, а також обґрунтування її обсягів покладається на постраждалу сторону, а не на державу. Право на захист особа реалізує на свій розсуд (принцип диспозитивності), маючи можливість як

прийняти на себе всі наслідки порушення своїх прав, так і розпочати відносини відповідальності шляхом: 1) заявленої вимоги (претензії) до правопорушника, з метою досудового відшкодування або компенсації; 2) позову до правопорушника через суд.

3. Відновлювально-компенсаційна спрямованість. Цивільно-правова відповідальність виконує всі функції притаманні інституту юридичної відповідальності, проте її пріоритетним завданням є повернення становища потерпілого до того, яким воно було на момент вчинення правопорушення, а у разі неможливості – компенсація потерпілому втрат, спричинених правопорушенням, передусім у майновій формі. Однак усунення порушень цифрових прав поряд з компенсаційними майновими засобами вимагає додаткових механізмів немайнового поновлення особистих немайнових прав в межах відносин цивільно-правової відповідальності. Наприклад, ЦК України передбачає спростування недостовірної інформації [185, Ст.277], а також та заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права [185, Ст.278].

4. Відповідальність рівних суб’єктів один перед одним. Цивільно-правова відповідальність визначається нормами приватного права – це відповідальність правопорушника перед потерпілим, а не перед державою. Відповідно, дії правопорушника, зумовлені обов’язками відповідальності, повинні відновити або компенсувати порушене право потерпілого.

Як бачимо, цивільно-правовій відповідальності за правопорушення в сфері ІТ притаманні загальні риси інституту цивільно-правової відповідальності, які набувають певної своєрідності, зумовленої специфікою об’єкту та суб’єкту правовідносин.

Основна мета цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ – захист прав та інтересів учасників правовідносин, стимулювання дотримання правових норм та сприяння розвитку правових механізмів у сфері інформаційних технологій.

2.3. Віртуальні активи та цифровий контент як об’єкти цивільного права

Нині правова система трансформується під впливом глобалізації, що означає швидкий та різноманітний процес переходу від традиційних методів функціонування держави, суспільства та громадян до новітнього цифрового середовища, де ключову роль відіграють інформація, інформаційні технології, цифрові платформи, віртуальні активи та інші сучасні цифрові феномени.

Невід’ємною частиною повсякденного життя і бізнесу стали новітні форми власності, як то віртуальні активи і цифровий контент, які у сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифрової економіки потребують правового регулювання, оскільки створюють нові виклики для законодавства і правової науки. Цифрові технології є частиною інформаційних технологій, що зосереджені на роботі з цифровими даними та процесами цифровізації.

Вплив цифрових технологій на цивільне право стає дедалі більш помітним через бурхливий розвиток інновацій у різних сферах суспільного життя. Він охоплює кілька важливих аспектів, кожен з яких має свої особливості та виклики. Такий вплив визначає нові об’єкти цивільних прав, які стають предметом цивільних правовідносин. Зокрема, об’єктами цивільного права виступають віртуальні активи – криптовалюти, токени, NFT, які можуть стати предметом купівлі-продажу, дарування, спадкування тощо. Об’єктом права може виступати й цифровий контент – медіафайли, програми, електронні книги, зокрема, як об’єкт авторських прав.

Визначені «віртуальні активи» та «цифровий контент» мають нематеріальну природу, можуть існувати одночасно в кількох копіях і бути розповсюдженими в різних юрисдикціях, а тому вимагають спеціального правового регулювання.

Традиційні правові норми більше не відповідають природі цифрових технологій та потребують переосмислення, переоцінки та переформатування, приведення їх у відповідність до цифрових форм, що викликає появу електронних договорів та смарт-контрактів. Електронні договори не лише набувають цифрової

форми, але й надають можливість укладення угод онлайн з використанням електронних підписів. Смарт-контракти є автоматизованими угодами, що виконуються за допомогою технології блокчейн без посередників.

Такі інновації спрощують процес укладання договорів і зменшують ризик шахрайства, але створюють нові юридичні виклики, наприклад, щодо визнання таких угод в судах і правового регулювання виконання умов контрактів.

Завдяки сучасним технологіям змінились також підходи до питання цифровізації доказів у цивільних правовідносинах. Так, до електронних доказів належать електронна переписка, аудіо- та відеозаписи, цифрові документи, які використовуються в судових процесах. Інструментами верифікації правомірності документів та підтвердження сторін у цивільних угодах є цифрові підписи та сертифікати, сформовані спеціальними сертифікаційними центрами.

Використання таких електронних доказів вимагає створення особливих процедур для визначення їхньої автентичності, окремих баз даних для належного зберігання, оскільки, зважаючи на характеристики мережі Інтернет, зазначені у Розділі І даного дослідження, є загроза фальсифікації цих доказів, порушення авторського права громадян тощо.

Саме тому цивільне право постійно зіштовхується з новими викликами, щодо захисту прав у цифровому середовищі. До таких порушень можна віднести:

1. Порушення авторських прав через нелегальне копіювання, поширення та використання цифрового контенту.

2. Порушення захисту персональних даних. Наприклад, для регламентації такого роду відносин на рівні законодавства ЄС пропонується «Загальний регламент про захист даних» (GDPR) [35], який пропонує введення нових вимог для компаній і організацій, що збирають і обробляють персональні дані.

3. Кіберзлочинність – зломи акаунтів, шахрайство та інші правопорушення, що вимагають спеціальних механізмів юридичного захисту.

Цифрові технології також сприяють автоматизації процесів у правозастосуванні та судових системах. Це і онлайн-платформи для подання позовів, які створено задля спрощення доступу до судових процесів через

електронні системи подання позовних заяв. Останнім часом у сфері права широко використовується так званий штучний інтелект, що допомагає застосовувати різноманітні алгоритми для автоматичного аналізу законодавства, винесення рішень або підготовки рекомендацій для юристів.

Цифрові технології мають глибокий вплив на цивільне право, стимулюючи появу нових правових об'єктів, змінюючи форми угод і доказів, а також ставлячи перед правовою системою нові виклики щодо захисту прав та юрисдикційного регулювання. Такий процес вимагає адаптації правових норм і розробки нових підходів до захисту прав в цифровому середовищі.

Було прийнято Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023 р. №3320-IX, відповідно до якого ЦКУ було доповнено новою статтею 179-1 «Поняття цифрової речі». Відповідно, у цій статті наводиться визначення цифрової речі: «…це благо, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність» [108].

Ці нещодавні зміни до ЦКУ визначають всі цифрові речі, як об'єкти цивільних прав. До цифрових речей належать: віртуальні активи; цифровий контент; інші блага, в розумінні заданого визначення.

Завданням цього дослідження є проведення детального аналізу вищезазначених понять. Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи» [106], віртуальні активи визначаються як нематеріальні блага, що є об'єктом цивільних прав, мають вартість, та виражені сукупністю даних в електронній формі. Самі ж віртуальні активи в свою чергу поділяються на дві групи: забезпечений віртуальний актив – актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав, та незабезпечений віртуальний актив, що відповідно не посвідчує жодних майнових чи немайнових прав. Це окремий і специфічний сегмент цифрових речей. Наприклад, фактично NFT та криптовалюта належать саме до віртуальних активів. Віртуальні активи як об'єкт цивільного права – це досить нове й динамічне поняття, особливо з розвитком криптовалют та інших цифрових активів.

Тому віртуальні активи та цифровий контент – відносно нові поняття цивільного права – потребують особливої уваги та ретельного вивчення. Відсутність чіткого правового статусу віртуальних активів і цифрового контенту викликає численні проблеми у сфері правовідносин. Це стосується як захисту прав власників цифрових речей, так і регулювання їхнього обігу на ринку. Законодавче визнання цих активів як об'єктів цивільного права сприятиме створенню більш прозорих і зрозумілих правил гри, що в свою чергу підвищить рівень довіри до ринку цифрових активів.

Віртуальні активи стали невід'ємною частиною нашого світу за останні п'ять років. Вони створюють нові ринки, з ними здійснюються транзакції, в них інвестують та використовують для інвестування в інші активи.

Оскільки кількість учасників правовідносин у цій сфері постійно зростає, а також враховуючи значний обсяг реального капіталу, пов'язаного з віртуальними активами, законодавче регулювання цієї галузі в Україні є надзвичайно важливим.

Водночас, важливо провести науково-теоретичний аналіз саме таких понять як «віртуальні активи» та «цифровий контент», а також висловити свою, авторську пропозицію, що полягає у формулюванні певного підходу, реалізація якого створить сприятливе правове середовище для розвитку цифрової економіки, забезпечить права та інтереси всіх учасників ринку, а також сприятиме сталому розвитку в цій динамічній сфері.

«Віртуальний актив, зазначається у Законі України «Про віртуальні активи» [106], – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі». Як правило, під віртуальними активами розуміють криптовалюту.

Вперше термін «віртуальні активи», було вжито у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та визначалося як «…цифрове вираження вартості, яке можна торгувати або переказувати в цифровому форматі і яке може використовуватись для платіжних або інвестиційних цілей» [111].

У 2022 році Президентом України був підписаний Закон України «Про віртуальні активи» №2074-IX. Зазначимо, що цей Закон був прийнятий Верховною Радою України ще 8 вересня 2021 року, однак Президент України наклав на нього вето. Таке рішення було мотивоване недоцільністю створення нового органу, що здійснюватиме регулювання обігу віртуальних активів, та пропозицією віднести відповідні питання до компетенції Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [106].

Закон України «Про віртуальні активи» спрямований на встановлення правових засад для регулювання віртуальних активів як нового класу об'єктів цивільних прав. Основною метою цього Закону є впорядкування ринку віртуальних активів, створення умов для їхньої легалізації та інтеграції в економічну систему України, а також забезпечення захисту прав власників і користувачів віртуальних активів.

Згідно з Законом України «Про віртуальні активи», віртуальні активи класифікуються за двома типами:

1. Забезпечені віртуальні активи – активи, які підтверджені певним матеріальним чи нематеріальним майном.

2. Незабезпечені віртуальні активи – активи, що не мають забезпечення іншим майном, але мають вартість і можуть використовуватися для здійснення фінансових операцій [106].

Закон України «Про віртуальні активи» базується на міжнародних рекомендаціях та стандартах, зокрема, на Рекомендаціях Міжнародної групи з протидії відмиванню коштів (FATF). Україна зобов'язана виконувати вимоги FATF, включаючи заходи боротьби з фінансуванням тероризму та відмиванням грошей у сфері віртуальних активів.

Закон України «Про віртуальні активи» надає чіткий правовий статус власникам віртуальних активів, визнаючи їх право на володіння, користування та розпорядження активами. Зокрема забезпечує правовий захист від неправомірного втручання в права власників та користувачів віртуальних активів. Потрібно відзначити також важливість питання оподаткування віртуальних активів. У Законі

України «Про віртуальні активи» зазначено, що необхідні зміни до Податкового кодексу України для врегулювання питання оподаткування операцій з віртуальними активами. Це може стосуватися податку на прибуток від операцій із віртуальними активами або інших податкових зобов'язань, що виникають у результаті їх обігу.

Закон України «Про віртуальні активи» був прийнятий у 2022 році, однак станом на 2024 рік він так і не набрав чинності. Це створює правову невизначеність на ринку віртуальних активів в Україні, оскільки учасники ринку не можуть офіційно працювати в межах правового поля. Попри передбачену норму про внесення змін до Податкового кодексу України, на сьогодні не існує конкретних правил щодо оподаткування віртуальних активів. Це ускладнює діяльність для учасників ринку, які не мають чітких вказівок щодо податкових зобов'язань. Зміни до ПКУ вирішили не відкладати і вже у березні 2022 року голова Комітету ВРУ з питань цифрової трансформації вирішив зареєструвати Проєкт Закону № 7150 від 13.03.2022 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами». Проєкт був відносно невеличким – зміни до 16 статей та деякі основні моменти: оподаткування по 5 % як прибутку від операцій з віртуальних активів, так і прибутку постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, та звільнення операцій з віртуальних активів від податку на додану вартість та податку на репатріацію.

Безумовно, внесення змін в Податковий кодекс України – це досить складний процес, а тому, на перший погляд, такі прості і зрозумілі правила були потрібними, однак проєкт не зміг потрапити навіть у перше читання. І це зумовлено деякими об'єктивними причинами: по-перше, реєстрація проєкту потрапила на період початку повномасштабного вторгнення, і хоча тоді ВРУ випускала зміни до ПКУ, що стосувались інших Законів, але всі вони були направлені на встановлення правил оподаткування під час дії воєнного стану. По-друге, не зважаючи на активну роботу Міністерства цифрової трансформації України відносно оцінки у якості єдиної перепони, яка заважає крипторинку, платити податки від операцій з віртуальних активів України, лише відсутність змін до ПКУ «все по 5 %», запуск

ринку віртуальних активів під час дії воєнного стану в дійсності викликав значні перестороги з боку НБУ, що на початок 2022 року після повномасштабного вторгнення й так дуже намагався усіма способами зберегти монетарну стабільність.

22 березня 2024 року, Міжнародним валютним фондом було оприлюднено Оновлену програму щодо України в рамках механізму розширеного фінансування, в якій МВФ передбачив і зміни законодавства щодо віртуальних активів.

Зокрема, на думку МВФ, чинна законодавча база для віртуальних активів може створювати ризики для цінової стабільності та ефективності монетарної трансмісії. А тому, до кінця грудня 2024 року передбачено, що Національний банк України (НБУ) та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) за технічної допомоги МВФ та після консультацій із його співробітниками, повинні підготувати оновлений варіант Закону, що стосується регулювання ринку віртуальних активів, щоб гармонізувати його із передовими міжнародними стандартами. Запропонований законопроєкт має враховувати цілі економічного розвитку та забезпечувати пом'якшення ризиків для цінової та фінансової стабільності України. Закон України «Про віртуальні активи» №2074-IX від 17 лютого 2022 року було переглянуто у листопаді 2024 року, але він і досі не набрав чинності.

Варто зауважити, що базове визначення поняття віртуальних активів також викликало багато запитань в контексті правозастосування.

Так, відповідно до частини 1 статті 4 Закон України «Про віртуальні активи» №2074-IX від 17 лютого 2022 року віртуальні активи є нематеріальними благами, особливості обороту яких визначаються Цивільним кодексом України (ЦКУ) та цим Законом [106].

Проте, у Главі 15 Цивільного кодексу України [185] передбачено наступні різновиди нематеріальних благ: результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація та особисті немайнові блага, до яких належать зокрема, здоров'я, життя, честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості.

Однак, правове регулювання кожного з вищеперерахованих різновидів нематеріальних благ дуже різниться. Наприклад, особисті немайнові блага не можуть бути відчужені, а щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності – можуть бути відчужені лише виключні майнові права. І в цьому контексті було абсолютно не зрозуміло, до якого саме із різновидів немайнових благ належать віртуальні активи. На практиці це могло б зумовлювати деякі непорозуміння, наприклад, як саме мають вчинятись правочини щодо віртуальних активів, і який режим захисту цивільних прав на них поширюються, тощо.

Окрім того, такий підхід також створював проблеми і для бухгалтерського обліку в межах національного законодавства, оскільки, по суті, вимагав, аби всі види віртуальних активів обліковувались, як нематеріальні активи із необмеженим строком використання.

Іншим законодавчим актом, що стосується питання регулювання цифрового середовища в Україні є Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» [128]. Цей закон має ключове значення для правового регулювання відносин, пов’язаних з наданням та використанням цифрових послуг і цифрового контенту, що є особливо актуальним в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. Його аналіз у рамках наукового дослідження дозволить оцінити, наскільки ефективно законодавчі механізми забезпечують правову визначеність і захист учасників цих правовідносин.

Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» є нормативним актом, який регулює відносини, пов’язані зі створенням, використанням та наданням цифрового контенту і цифрових послуг, а також поширюється на відносини з розробки відповідно до специфікації споживача, надання цифрового контенту на матеріальних носіях для його зберігання, відносин, що передбачають передачу цифрового контенту та/або послуги поряд із персональними даними споживачів. Він визначає права та обов’язки учасників таких правовідносин, встановлює вимоги до якості цифрового контенту, а також врегульовує питання відповідальності за неналежне надання цифрових послуг. Закон спрямований на забезпечення прав споживачів у цифровому середовищі, що є важливим етапом на

шляху до гармонізації українського законодавства з нормами Європейського Союзу у сфері цифрових технологій.

Натомість у Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги» визначено, що цифровий контент – це дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги. Різновиди цифрового контенту представлено на Рис. 2.8.

Рис. 2.8. Різновиди цифрового контенту

Джерело: створено автором на основі власних досліджень

Як видно з Рис. 2.8, класифікувати цифровий контент можна за різними ознаками: за формою подання, за правовим режимом, за сферами застосування.

Так, за формою подання виокремлюють текстовий, графічний, аудіо та відеоконтент, анімаційний, програмний та інтерактивний. Текстовий цифровий контент може містити статті, електронні книги, повідомлення тощо. Графічний контент – це зображення, ілюстрації, інфографіка. Аудіо контент – підкасти, музичні файли, аудіокниги. До відеоконтенту належать фільми, відеоролики,

трансляції. Такий контентом зокрема наповнений ютуб. Особливу групу контенту складає програмний, до якого належать комп'ютерні програми, додатки, ігри, які доступні для широкого кола користувачів. Мультимедіа та 3D-анімація - приклади анімаційного контенту. Особливу групу цифрового контенту складають онлайн-інструменти, симуляції, навчальні тренажери, які можна позначити терміном «інтерактивний контент».

За правовим режимом контент може бути персоналізованим, коли конкретному користувачеві надається доступ до певного контенту. Формами доступу можуть бути ліцензії або підписка на певний період. Причому такий доступ може надаватися як на платній, так і на безоплатній основі. Цифровий контент може перебувати також у вільному (open-source) або у обмеженому доступі.

За сферами застосування цифровий контент дуже різноманітний. Сучасне інформаційне суспільство використовує новітні інформаційні технології в освіті та науці, в економіці, культурі тощо. Звичайно, кожна з цих сфер має власне правове регулювання, принципи та механізми юридичної взаємодії.

Цифровий контент використовується також у сфері державного управління, коли створюються петиції, надаються певні електронні послуги, тощо.

В даному контексті цифрова послуга визначається як послуга, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги.

Не зважаючи на значну схожість, законодавець все ж розділяє ці поняття. Особливістю цифрового контенту та послуг є те, що до таких об'єктів встановлюються особливі умови їх надання, критерії відповідності й санкції за порушення договірних відносин.

Незважаючи на це, важливо усвідомлювати взаємозв'язок між цифровим контентом і послугами та об'єктами авторського права. Згідно з положеннями частини 1 статті 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [105],

авторське право та право власності на матеріальний чи електронний (цифровий) об’єкт, в якому реалізовано (зафіксовано) твір, є незалежними одне від одного. Відчуження матеріального чи електронного (цифрового) об’єкта, що містить твір, не передбачає передачі (відчуження) майнових прав на сам твір, і навпаки. Прикладом може бути придбання електронної книги, за яку споживач сплатив та може користуватися. Але це не означає, що до нього перейшли авторські права на цю книгу. Тому її неможна поширювати у мережі без попереднього дозволу автора, видавця або правовласника. Такий порядок поширюється щодо програмного забезпечення, ігор та інших цифрових продуктів, де ці твори, програми виступають не як об’єкти авторського права, а як цифрові речі.

Крім того, якщо річ (книга або фільм) існує лише у цифровій формі і не продається на фізичних носіях, поділитися таким контентом буде значно складніше. В окремих випадках споживач можете зазнати обмежень не лише в поширенні таких цифрових продуктів, а й у доступі до них. Наприклад, якщо компанія-виробник зазнає фінансових труднощів або опиниться під санкційними обмеженнями. Санкційні обмеження також позбавлять права користування певним цифровим продуктом, цифровою річчю. Яскравим прикладом є ситуація з компанією Sony, яка «відібрала» доступ до відеоігор у російських користувачів шляхом примусового повернення коштів з блокуванням доступу, при цьому кошти поверталися на PS Store, до якого користувачі, відповідно, не мали доступу.

Цікавим аспектом правового регулювання є контент, що створюється безпосередньо споживачем. Виконавець зобов’язаний уникати використання будь-якого контенту, окрім персональних даних, який надається або створюється споживачем у процесі використання цифрового контенту та/або цифрових послуг, за винятком окремих випадків. Це передбачає, що споживач має можливість створювати свій власний цифровий контент, використовуючи інструменти, надані виконавцем. Наприклад, користувач може створити зображення, відеоролик, художній твір, відеогру або додаток і має право отримати ці об’єкти безкоштовно та без обмежень.

Загалом, увесь цифровий контент, створюваний сьогодні, повинен стати

об’єктом правового регулювання, оскільки він може бути предметом юридичного спору та може спричинити настання правової відповідальності.

Зокрема, потрібно врегулювати питання щодо цифрового контенту, який використовується у соціальній сфері. Це і медійні продукти, і новини, і блоги, NGO-проєкти, краудсорсинг тощо.

Відкритим залишається й питання щодо використання штучного інтелекту. Якщо розглядати штучний інтелект як цифрову послугу, постає питання: як оцінювати зображення, генероване за запитом користувача? Чи є це створенням цифрового контенту споживачем за допомогою цифрової послуги, чи ж це зображення є частиною цифрової послуги, що надається споживачу, і його подальше використання може бути обмежене, наприклад, заборонено комерційне використання? Загалом, регулювання питань, пов’язаних зі штучним інтелектом, викликає значні дискусії, особливо стосовно захисту прав інтелектуальної власності. Тому важливо спиратися на умови відповідних ліцензійних угод і договорів із користувачами, які можуть визначати специфічні правила використання.

Тобто перед фахівцями з права постають нові невирішені питання щодо врегулювання правових відносин, які стосуються створення, використання, поширення, обмеження цифрового контенту, визначення правових наслідків таких діянь та настання відповідальності у разі недотримання певних норм, принципів.

Закон стосується не всіх відносин, що дотичні до цифрової сфери, зокрема нове регулювання не поширюється на:

1. Надання цифрового контенту та/або цифрових послуг, як складових товару з цифровими елементами або є взаємопов’язаними з таким товаром. Наприклад, коли споживач купує смартфон чи ігрову приставку, то цифровий контент та цифрові послуги можуть надаватися разом з придбаним пристроєм за додаткову плату або безкоштовно. Програми чи ігри, які користувач отримує безкоштовно, як частину продажу, не потребують додаткових угод із продавцем. Для того, щоб цифровий контент та/або цифрова послуга вважались такими, що надаються у складі товару або є взаємопов’язаними, необхідне дотримання двох умов: якщо

інше прямо не зазначено в договорі купівлі-продажу; якщо товар можна використовувати за цільовим призначенням і без такого цифрового контенту/послуги, за умови укладення договору, окремого від договору купівлі-продажу.

2. Надання послуг (крім цифрових), де електронна форма подання інформації використовується виконавцем виключно як засіб передачі результатів чи даних споживачу (наприклад, надання користувачам результатів технічних оглядів, лабораторних досліджень, фінансових звітів в електронній формі тощо);

3. Надання електронних комунікаційних послуг, зокрема послуги доступу до мережі «Інтернет», послуги міжособистісної електронної комунікації;

4. Медичні та фінансові послуги;

5. Надання послуг у сфері азартних ігор;

6. Передачі виконавцем програмного забезпечення або надання виконавцем доступу до програмного забезпечення на підставі безоплатної публічної ліцензії з відкритим вихідним кодом. При цьому, публічні ліцензії без доступу до коду не беруться до уваги. Тобто, виконавець (розробник операційної системи) надає доступ до програмного забезпечення (операційної системи) на підставі ліцензії з відкритим вихідним кодом, яка дозволяє споживачам вільно використовувати, змінювати і розповсюджувати цю операційну систему. В таких випадках персональні дані, які надаються споживачем (наприклад, налаштування, звіти про помилки тощо), можуть бути використані виконавцем виключно з метою вдосконалення надійності, сумісності та інтероперабельності програмного забезпечення.

7. Постачання цифрового контенту необмеженому колу осіб, крім випадків передачі цифрового контенту, який є частиною вистави чи показу певної події, засобами сигнальної трансляції. Прикладом такого постачання можуть бути онлайн-магазини для придбання та завантаження електронних книг (e-books) без обмежень для особистого використання. Такий виняток фактично нівелює переважну більшість відносин із цифровим контентом та значно обмежує сферу застосування цієї частини законодавства, оскільки більшість цифрового контенту

працює саме так.

8. Надання цифрового контенту суб'єктами владних повноважень, іншими розпорядниками публічної інформації відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Отже, предметом відносин за Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» є не будь-які відносини між виконавцем та споживачем щодо цифрових речей, а виключно відносини, щодо надання цифрового контенту та/або цифрової послуги, що не підпадають під вищезазначені винятки.

Розглянемо умови, за яких здійснюється надання цифрового контенту та/або цифрових послуг. По-перше, важливо встановити момент, коли виконання зобов'язання виконавцем вважається завершеним. Згідно зі статтею 3 Закону, визначаються дві основні умови:

1. Надання цифрового контенту та засобів доступу до нього, реалізується безпосередньо або через фізичний чи віртуальний пристрій, який обирає сам споживач відповідно до своїх потреб.

2. Доступність цифрової послуги відбувається безпосередньо або через фізичний чи віртуальний пристрій, обраний споживачем для цих цілей.

У цих умовах виконавець забезпечує (або зобов'язується забезпечити) надання цифрового контенту та/або цифрової послуги, які відповідають як суб'єктивним, так і об'єктивним критеріям, а також не завдають шкоди третім особам.

Для підтвердження відповідності цифрового контенту та/або цифрової послуги умовам укладеної угоди слід врахувати такі суб'єктивні критерії:

1. Відповідність якості та властивостей – характеристики цифрового контенту, такі як якість, обсяг, функціональність, сумісність та інші параметри, повинні відповідати тим, що були зазначені в договорі, де вказано, що споживач отримує саме те, що було обіцяно.

2. Відповідність цілям – наданий цифровий контент або послуга повинні бути придатними для використання з тими цілями, які були зазначені під час укладення угоди. Інакше кажучи, якщо товар був придбаний для конкретної мети, ця мета

повинна бути досягнута.

3. Повнота інформації та інструкцій – разом із цифровим контентом або послугами споживачеві повинні надаватися всі необхідні додатки, аксесуари, програми та інструкції. Тут включено в себе всі необхідні етапи для встановлення та належного використання.

4. Оновлення – за умовчанням, якщо в договорі не зазначено інше, споживач має отримати найновішу доступну версію та/або цифрової послуги з можливістю подальшого оновлення.

Закон України також визначає об'єктивні критерії, яким повинні відповідати цифровий контент та/або цифрові послуги:

1. Придатність для використання відповідно до звичної мети тут включено в себе технічні вимоги, які окреслені в законодавчих актах і нормативних документах.

2. Кількість, якість і характеристики – цифровий контент та послуги повинні відповідати визначеним кількісним і якісним критеріям, включаючи інтероперабельність (здатність взаємодіяти з відповідним апаратним або програмним забезпеченням), функціональність, сумісність, доступність, безперервність і безпеку використання. Споживач має право очікувати відповідності цим параметрам на основі угоди або публічної заяви виконавця чи інших учасників ланцюга постачання, за винятком випадків, коли виконавець не знав і не міг знати про певні обставини або зміни в умовах публічної заяви, якщо така заява не вплинула на рішення споживача про придбання цифрового контенту або замовлення послуги.

3. Додатки та інструкції – разом із цифровим контентом чи послугами повинні надаватися всі необхідні додатки, аксесуари, програми та інструкції. Рекомендовано щодо встановлення та використання.

4. Відповідність демоверсії цифрового контенту та/або послуги, яка була надана споживачеві для ознайомлення перед укладенням угоди.

В результаті аналізу законодавства зроблено висновок, що відхилення від цих критеріїв не розглядатиметься як порушення, якщо в момент укладення договору

було зроблено відповідне застереження і споживач чітко та зрозуміло висловив згоду на отримання цифрового контенту та/або послуги з таким відхиленням. Як видно, основною метою законодавця є регулювання цивільно-правових відносин між виконавцем і споживачем у контексті надання цифрового контенту та послуг на підставі угоди, а також створення правового механізму для захисту прав споживачів. Проте варто зазначити, що більшість програмного забезпечення постачається за принципом «AS IS», тобто «як є». Усі ліцензійні угоди зазвичай зосереджені на двох моментах: всі права належать виробнику; виробник не несе жодної відповідальності.

Внаслідок цього такі суб'єктивні та об'єктивні критерії можуть виявитися «мертвою нормою» на практиці.

Ще однією суттєвою умовою є коректна інтеграція послуг чи контенту у цифрове середовище споживача. Будь-які збої, що виникають внаслідок неправильної інтеграції, виконаної виконавцем, уповноваженою особою чи самим споживачем відповідно до інструкцій, що містять вади, розглядаються як невідповідність цифрового контенту та/або цифрових послуг.

Розглянемо наслідки, що виникають у разі порушення умов договору. Якщо виконавець не виконав свої зобов'язання, встановлені Законом і договором, споживач має право вимагати надання відповідного цифрового контенту та/або цифрових послуг.

У випадку повторного невиконання зобов'язань виконавцем протягом додатково узгодженого сторонами терміну, а в разі відсутності такого терміну – протягом розумного строку, споживач має право відмовитися від укладеного договору. Негайна відмова від договору можливе лише в специфічних випадках.

У разі, якщо послуга або контент не відповідають зазначеним суб'єктивним чи об'єктивним критеріям, споживач має право вимагати приведення відповідних об'єктів у стан відповідності, зменшення вартості в пропорційній мірі або ж відмовитися від договору. Таким чином, при відмові споживача від договору виконавець зобов'язаний повернути всі кошти, сплачені за угодою. Якщо ж невідповідність спостерігалася лише протягом певного періоду, компенсація буде

пропорційно зменшена. Закон також регулює підстави для внесення змін з боку виконавця, а також передбачає його право на зворотне вимагання.

Варто зазначити, що ці застереження в основному стосуються випадків, коли цифровий контент створюється або адаптується за замовленням. Як правило, у таких ситуаціях сторони регулюють свої відносини шляхом укладання договору, в якому чітко визначаються взаємні права та обов'язки.

З огляду на те, що права користувачів також захищені відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», виконавці зобов'язані зареєструватися на Єдиному державному веб-порталі для споживачів у сфері електронної комерції.

Крім того, за порушення вимог цього Закону встановлені наступні санкції:

1. За порушення прав споживачів, що стосуються надання цифрового контенту або цифрових послуг, передбачено штраф у десятикратному розмірі вартості цих послуг або контенту (за цінами, що діяли на момент придбання), але не менше ніж 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ).

2. За порушення прав споживачів у частині відповідності цифрового контенту та/або цифрових послуг передбачено штраф у розмірі 300% від вартості наданих послуг або контенту, які не відповідають вимогам Закону, з мінімальним значенням у 25 НМДГ. У випадку, якщо суб'єкт господарювання не веде обов'язковий облік доходів і витрат, або якщо контент та/або послуга були надані в обмін на персональні дані споживача, штраф може скласти 50 НМДГ.

Отже, цифрові речі – це блага, які створюються та існують виключно в цифровому середовищі та мають майнову цінність. До них належать віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, що підпадають під положення відповідної статті.

Окрему увагу привертає питання розмежування благ цифрового середовища на ті, що мають майнову цінність, і ті, що її не мають, оскільки законодавство не містить чітких критеріїв для цього. Для кращого розуміння можна взяти приклад електронних грошей, які є одиницею вартості й мають власну цінність. Однак у випадку з цифровими речами цифровий запис не набуде такої цінності, якщо за ним не стоїть право вимоги на інший об'єкт цивільного права (гроші, цінні папери,

майно чи майнові права). Варто також враховувати, що вартість деяких віртуальних активів, таких як криптовалюта (Bitcoin, Ethereum тощо), визначається головним чином попитом і пропозицією на ринку, без наявності матеріального забезпечення.

У Частині 3 статті 179-1 ЦКУ передбачено, що до цифрових речей мають застосовуються положення про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, Законом або не випливає із сутності цифрової речі.

Проте, вищезазначені зміни до ЦКУ створили ще більшу потребу у необхідності внесення змін до Закону України «Про віртуальні активи» №2074, так як існує необхідність в уточненні, як саме на віртуальні активи має поширюватись режим речей: наприклад, чи вони є подільними чи неподільними, чи можна якісь токени визначати похідними речами до інших токенів тощо.

Під час тривалих дискусій про зміни до ЦКУ та класифікації, у червні 2023 року було оприлюднено Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів (Markets in Crypto-Assets Regulation або Регламент MiCA), у якому передбачається регулювання віртуальних активів у країнах ЄС. Зокрема, Регламентом MiCA визначено чітку термінологію основних понять на ринку віртуальних активів, класифікацію віртуальних активів та послуг, що стосуються віртуальних активів, які надаються професійними постачальниками таких послуг, а також визначено чітке розмежування повноважень щодо регулювання ринку віртуальних активів між компетентними органами, з одночасним врегулюванням питання боротьби із зловживаннями на ринку віртуальних активів, через встановлення вимог до публічної пропозиції окремих видів віртуальних активів, а також допуску до торгів.

З урахуванням того, що в червні 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, а також з огляду на необхідність приведення норм українського законодавства щодо віртуальних активів у відповідність з європейськими стандартами, стає очевидним і беззаперечним, що запуск ринку віртуальних активів в Україні неможливий без попереднього оновлення редакції Закону України «Про віртуальні активи» №2074-IX [106].

Під час дослідження було визначено, що становлення ринку віртуальних активів в Україні почалося ще у 2013 році, коли набули популярності криптовалюти. В цей же час почали проводитись перші міжнародні конференції, які стосувались проблематики криптовалюти, а потім вже й відкриватися перші компанії. Вважається, що у 2015 році утворилося певне ідеологічно спрямоване ком'юніті – розробники, ідеологи даної цифрової речі, які вже дуже тісно працювали з цією технологією. Всесвітній хайп криптовалют розпочався з 2017 року, який призвів до того, що в індустрію криптовалют потрапили люди, які не зовсім розумілись на самій технології або очікували на великі прибутки. В цей час відбувалась пуполяризація криптовалюти і це привело до життя Bitcoin, Ethereum, Tether, Binance Coin, Cardano, Polkadot, XRP, Uniswap, Litecoin, Chainlink. Принаймні саме ці криптовалюти були в десятці лідерів криптовалют у 2022 році [94]. Сьогодні на ринку працюють переважно ті компанії та команди, які не женуться за швидкою вигодою, а працюють на довгостроковий результат.

У 2020 році Україна мала величезний потенціал у сфері віртуальних активів. За даними провідної аналітичної блокчейн компанії The Chainalysis, станом на 2020 рік, Україна була номером один у світі за індексом застосування криптоактивів серед населення, який розрахований за низкою критеріїв, серед яких: вартість пересланих криптоактивів, з розрахунку на душу населення; залишки криптоактивів на адресах (гаманцях) за інтернет-користувачами; P2P об'єм транзакцій, розрахований за паритетом купівельної спроможності; об'єм роздрібних транзакцій, розрахований за паритетом купівельної спроможності [168].

Мінцифри назвало декілька причин, чому Україна має такі високі показники на ринку віртуальних активів. Перш за все, українська спільнота блокчейн розробників є однією з найбільших у світі. Вона входить у ТОП-3 у всьому світі, а це означає, що в Україні існує велика криптоком'юніті. Водночас українці мають високий рівень цифрової обізнаності та значна кількість дрібного підприємництва, яке займається посередництвом на міжнародних маркетплейсах, де використовує віртуальні активи для розрахунків [168].

У 2021 році аналітичним порталом Triple A, були оприлюднені дані, де зазначено, що Україна посідає одне з перших місць у світовому рейтингу володіння криптовалютою серед населення. Цей портал характеризує Україну як «глобальний криптоцентр», де володіння криптовалютою серед населення складає 15,72% (понад 6,5 мільйонів українців) [79].

Отже, для України регулювання ринку віртуальних активів є доволі актуальним питанням, оскільки країна має відомості про використання криптоактивів та рівень обізнаності населення щодо питань, пов’язаних з обігом віртуальних активів, що робить її одним зі світових лідерів.

З огляду на постійний розвиток цифрової сфери, ключовим завданням для всіх учасників є усвідомлення та адаптація до нових нормативних стандартів. При формулюванні договорів слід ретельно аналізувати, яким чином ці положення можуть вплинути на ваші права та обов’язки. Для отримання більш детальних консультацій стосовно специфіки договірних відносин у контексті використання цифрових активів рекомендується звертатися до кваліфікованих спеціалістів.

Після здійснення науково-теоретичного аналізу законодавства, що стосувалося таких понять, як «віртуальні активи» та «цифровий контент», поглиблено розуміння їх визначення та їх основні характеристики, які б допомогли у їх правовій класифікації.

Що стосується віртуальних активів, то їх можна визначити як цифрові об’єкти, які мають економічну цінність і використовуються для торгівлі або як засоби зберігання вартості. Вони існують в інформаційних системах і базуються на технологіях, таких як блокчейн.

Основними характеристиками, що стосуються віртуальних активів є:

1. Економічна цінність визначає, що віртуальні активи мають вартість, що підлягає ринковим коливанням.

2. Ліквідність говорить про те, що багато віртуальних активів можуть бути швидко конвертовані в грошові кошти або інші активи.

3. Доступність для широкої аудиторії, дозволяє учасникам ринку легко їх купувати і продавати.

4. Регуляторні аспекти , до прикладу питання законності та регулювання віртуальних активів є предметом активних дискусій на глобальному рівні.

Перейдемо до терміну цифровий контент – це будь-яка інформація, створена та поширена в цифровому форматі, яка може включати текст, зображення, відео, музику, програмне забезпечення та інші мультимедійні елементи.

Основними характеристиками, що стосуються цифрового контенту є:

1. Інтерактивність, де цифровий контент часто взаємодіє зі споживачем, що надає йому динамічний характер.

2. Масове поширення включає легкість копіювання та розповсюдження цифрового контенту підвищує його доступність, але також ставить питання щодо авторського права.

3. Захист авторських прав визначає потребу в захисті прав інтелектуальної власності є критично важливою, оскільки цифровий контент часто підлягає піратству.

Під час дослідження вищезазначених понять нами сформульовано авторську пропозицію. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що віртуальні активи та цифровий контент є важливими елементами сучасної економіки, але їх правове регулювання потребує детальнішого вивчення. Для того, щоб українське законодавство було більш підготовлене до сучасних викликів необхідно виконати декілька пунктів запропонованого нами підходу:

1. Розробити чіткі правові визначення для обох категорій, щоб уникнути правових прогалин та забезпечити їх захист.

2. Запровадити механізми, які б уможливили захист прав споживачів у випадку порушення умов надання цифрового контенту або послуг.

3. Оцінити вплив технологій, таких як блокчейн, на формування та захист віртуальних активів, що може забезпечити більшу прозорість та довіру на ринку.

Запропонований підхід дозволить створити основи для розробки ефективного законодавства, яке відображатиме реалії цифрової економіки, а також створить сприятливе правове середовище для розвитку цифрової економіки, забезпечить права та інтереси всіх учасників ринку.

Отже, запровадження нових Законів України, які визначають правовий статус віртуальних активів і цифрового контенту, має важливе значення для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Відповідно, це особливо актуально у контексті євроінтеграції України, що вимагає адаптації вітчизняного правового поля до вимог Європейського Союзу.

Крім того, регулювання віртуальних активів сприятиме розвитку нових економічних секторів, інновацій та стартапів, які використовують цифрові технології. Встановлення чітких правових норм дозволить забезпечити більш ефективний захист інтелектуальної власності, права на конфіденційність даних і безпеку цифрових транзакцій.

Дослідження основних положень віртуальних активів і цифрового контенту є надзвичайно актуальним і важливим для розвитку сучасної правової системи та економіки України. Вирішення цих питань сприятиме створенню правового середовища, що відповідає сучасним вимогам цифрового суспільства і економіки знань.

Отже, можна зробити висновок, що ринок віртуальних активів в Україні є досить розвиненим і має значні обороти навіть у світовому масштабі, але більша його частина зосереджена в сірій зоні, що створює потенційні ризики як для держави, так і для бізнесу та користувачів. Верховна Рада прийняла декілька Законів, відповідно до яких віртуальні активи та цифровий контент належать до об’єктів цивільного права та підпадають під дію норм Цивільного кодексу України, а це означає, що ці норми стануть основою для моделювання правового регулювання цивільно-правових відносин між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту (цифрової послуги) на підставі договору, сприятимуть захисту прав споживачів, яким надається цифровий контент або послуга.

Висновки до Розділу 2

Визначено, що інформаційні технології виступають об’єктом правового

регулювання, зокрема, об'єктом цивільного права, причому в цій якості вони можуть позначатися терміном «цифрові права», порушення яких призводить до юридичної відповідальності.

Розглянуто та поглиблено дефініцію «юридична відповідальність», зазначено, що вона є реакцією на неправомірну поведінку та виступає одним із ефективних соціально-правових засобів забезпечення впорядкованості та захищеності суспільних відносин. Щоб гарантувати виваженість, адекватність і доцільність юридичної відповідальності, забезпечити відповідність її застосування загальновизнаним принципам і соціальним цінностям, необхідно запровадити якісний та змістовний механізм правового регулювання юридичної відповідальності.

Проаналізовано теоретичні засади механізму правового регулювання, визначено, що він є складною системою, до елементів якої належать комплекс правових засобів і форм, що перебувають у зв'язку і взаємодії; суб'єкти, котрі здійснюють правове регулювання чи правову діяльність; юридично значимі результати їхньої діяльності. Зазначено, що через механізм правового регулювання відбувається юридична інституалізація цивільно-правової відповідальності, сутність якої полягає у визнанні цивільно-правового статусу фізичних і юридичних осіб, встановленні, закріпленні та оформленні динаміки майнових та особистих немайнових відносин, договірних і позадоговірних зобов'язань.

Запропоновано модель механізму цивільно-правової відповідальності, що має вигляд організаційно-правового механізму її реалізації та включає підстави настання юридичної відповідальності; суб'єктів юридичної відповідальності; види і міру негативних наслідків, обтяжень, що їх зазнає для себе суб'єкт; юридичний порядок (процедуру) притягнення до відповідальності; юридичний порядок (процедуру) та державні гарантії виконання суб'єктом обов'язків, які покладаються на нього. Механізм цивільно-правового регулювання відповідальності є частиною загального механізму правового регулювання, оскільки він забезпечує режим законності та стан правового порядку у відповідній сфері суспільного життя; його основою є загальноправові принципи; виконує специфічні завдання та функції;

починає діяти виключно через волевиявлення певного суб'єкту права.

Зазначається, що завдяки новим цифровим технологіям формується нове середовище цивільно-правового регулювання, яке являє собою технологічний фундамент для цивільно-правового регулювання цифрових прав, цифрового цивільного обороту, цифрових об'єктів, формування нових цивільних правовідносин, виникають нові об'єкти, які раніше не існували, але знайшли своє відображення в суспільних відносинах. Ці нові об'єкти вимагають з'ясування їхньої природи та встановлення можливостей правового регулювання відносин, які породжуються появою цих об'єктів.

Запропоновано створити цілісне комплексне правове забезпечення цивільно-правових відносин у сфері інформаційних технологій, оскільки унікальний характер та властивості нових цифрових об'єктів потребує корінного коригування наявного законодавства та розробки нового правового регулювання.

Проаналізовано можливі правопорушення у сфері ІТ, які відповідають правовідносинам, пов'язаним безпосередньо зі створенням та обслуговуванням інтернет-мережі та з використанням мережі Інтернет, інтернет-технологій та кінцевих пристроїв для реалізації різноманітних видів діяльності.

Запропоновано класифікацію правопорушень у сфері ІТ на підставі об'єктів, які можуть стати предметом правопорушення та виступають «майном», «послугами», «роботою», є результатами інтелектуальної творчої діяльності, особистими немайновими благами. Об'єктами цифрових технологій виступають так звані цифрові речі, до яких належать віртуальні активи, цифровий контент, облікові записи в онлайні, гроші та цінні папери, тобто все те, що існує винятково в цифровій формі. Від властивостей об'єкта залежить механізм правового регулювання тих чи інших цивільних відносин, можливість чи неможливість укладання певних правочинів, вибір способів захисту порушених прав тощо.

Зазначається, шо правопорушення у сфері ІТ – це протиправне діяння, наслідком якого є завдання шкоди майнового або морального характеру, що робить їх підставою для настання цивільно-правової відповідальності в результаті порушення так званих «цифрових» прав.

На основі аналізу наукової літератури виокремлено видові групи правопорушень у сфері ІТ, за які настає цивільно-правова відповідальність: правопорушення проти інформації, інформаційних ресурсів; правопорушення проти віртуального простору; правопорушення проти ІТ-інфраструктури; правопорушення проти цифрових прав. Визначено основні риси цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ.

Встановлено, що традиційні правові норми не відповідають природі цифрових технологій та потребують переосмислення, переоцінки та переформатування, приведення їх у відповідність до цифрових форм правовідносин, предметом яких стають цифрові речі, зокрема, віртуальні активи, цифровий контент, інші цифрові блага.

Проведено науково-теоретичний аналіз понять «віртуальні активи» та «цифровий контент», запропоновано врегулювати їх правовий статус, що надасть визначеності правовідносинам, окреслить цивільно-правову відповідальність у ІТ сфері.

Поглиблено визначення понять «віртуальні активи» та «цифровий контент». Так, під віртуальними активами розуміються цифрові об’єкти, які мають економічну цінність і використовуються для торгівлі або як засоби зберігання вартості. Цифровий контент – це будь-яка інформація, створена та поширена в цифровому форматі, відрізняється різноманітністю та може застосовуватись у будь-якій галузі життєдіяльності.

Передбачено розробку чітких правових визначень для категорій «віртуальні активи» та «цифровий контент»; запровадження механізмів захисту прав споживачів; оцінку впливу технологій, таких як блокчейн, на формування та захист віртуальних активів, що може забезпечити більшу прозорість та довіру на ринку. Запропонований підхід дозволить створити основи для розробки ефективного законодавства, яке відображатиме реалії цифрової епохи.

РОЗДІЛ ІІІ
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Аналіз зарубіжного досвіду законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій

Стрімка цифровізація суспільних відносин, трансформація способів створення, зберігання та передачі інформації, поширення роботизованих та автоматизованих систем ставлять перед правом нові виклики. Концепти цивільно-правової відповідальності, сформовані на класичних категоріях шкоди, вини та причинно-наслідкового зв'язку, стикаються з принципово новими об'єктами прав та джерелами підвищеної небезпеки – цифровим контентом, віртуальними активами, програмними продуктами, інформаційною інфраструктурою, штучним інтелектом, даними як економічною цінністю тощо [247, с. 73].

У зарубіжних правових системах формуються нові моделі правового реагування на порушення в цифровому середовищі, в межах яких відповідальність постачальників ІТ-продуктів та платформ набуває як договірного, так і деліктного характеру. Загальним трендом є поступовий відхід від принципу вини у відповідальності та розширення сфери ризикової відповідальності, що покладається на суб'єкта незалежно від його намірів або необережності, лише з огляду на створення ним підвищених цифрових ризиків [216, с. 198].

Загальносвітові тенденції формування нормативного підходу до відповідальності у сфері ІТ включають в себе міжнародну практику, що демонструє кілька провідних напрямів нормативного розвитку, які відображають спільні підходи до врегулювання цивільно-правових наслідків цифрових порушень:

1. формування особливого правового режиму цифрового контенту як об'єкта цивільних прав, що відрізняється неосяжністю, можливістю необмеженого

копіювання та трансграничним характером обороту [218, с. 41];

2. унормування відповідальності посередників у мережі інтернет-провайдерів, цифрових платформ, маркетплейсів, онлайн-посередників інформаційного обміну, які більше не можуть розглядатися лише як «нейтральні канали передачі» [249, с. 156];

3. забезпечення високого рівня захисту персональних даних як елементу фундаментального права людини на приватність у цифровому середовищі [248, с. 99];

4. запровадження презумпцій та спеціальних режимів відповідальності за алгоритмічні рішення та штучний інтелект, коли ідентифікація традиційного причинного зв'язку є технічно складною або неможливою [245, с. 215].

Вищезазначені тенденції найбільш системно проявляються у правопорядках, що формують або трансформують комплексне законодавство у сфері цифрового розвитку, передусім на території Європейського Союзу, США, Великої Британії та Китаї.

Європейський підхід до цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій ґрунтується на комплексності регулювання та високому рівні правових гарантій користувача. ЄС сформував передову модель, що включає як договірну (споживчу) відповідальність, так і суворі деліктні механізми.

Під поняттям «делікт» у цивільному праві розуміють позадоговірні правопорушення.

Одним із найбільш значущих для цивільно-правової відповідальності актів є Регламент ЄС про цифрові послуги (Digital Services Act), який деталізує обов'язки провайдерів та встановлює багаторівневий режим відповідальності онлайн-посередників, залежно від їх ролі у поширенні контенту. Провайдери не несуть відповідальності за незаконний контент користувачів до моменту отримання повідомлення про порушення, але зобов'язані негайно вжити заходів для його видалення [200, с. 202]. Такий підхід балансує свободу вираження у мережі та необхідність запобігати шкоди від незаконного контенту.

Споріднений за метою Digital Markets Act (DMA) встановлює особливий

режим відповідальності великих платформ – «воротарів цифрового ринку» (gatekeepers), які завдяки домінуючому становищу можуть завдавати шкоди контрагентам чи споживачам шляхом обмеження конкуренції. Норми DMA передбачають як компенсаційну, так і штрафну відповідальність, що має чітко виражений превентивний характер.

Значну частину цивільно-правового регулювання ІТ-відносин у ЄС складає захист прав споживачів цифрового контенту.

Директива (ЄС) 2019/770 – це акт права Європейського Союзу, ухвалений 20 травня 2019 року, який регулює надання цифрового контенту та цифрових послуг у межах ЄС. Вона є важливою частиною формування єдиного цифрового ринку та забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

У Директиві (ЄС) 2019/770 Європейського Парламенту і Ради закладений певний контекст, що стосується постачання цифрового контенту та цифрових послуг. Основною її метою є:

- створення єдиних правил у країнах ЄС;
- зміцнення захисту споживачів у цифровому середовищі;
- підвищення довіри до електронної комерції;
- усунення правових прогалин щодо цифрового контенту як товару особливого характеру.

У галузі цивільного права значення Директиви 2019/770 стало фундаментом для: формування правової природи цифрового контенту як об’єкта правочинів; визначення меж відповідальності за нематеріальні цифрові продукти; забезпечення прав споживачів при наданні контенту в обмін на дані.

Що стосується застосування в Україні, то вона зобов’язана адаптувати цю Директиву відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС. Вона є орієнтиром для національного законодавства у: захисті прав споживачів у цифровій економіці, регулюванні цифрових активів і послуг, укладенні договорів на електронні сервіси. У табл. 3.1. висвітлені Основні положення Директиви 2019/770.

Таблиця 3.1

Основні положення Директиви 2019/770

Сфера	Суть регулювання
Об’єкти регулювання	цифровий контент (програмне забезпечення, медіафайли, електронні книги тощо) та цифрові послуги (хмарні сервіси, соцмережі, стрімінг-платформи);
Підстави надання	послуги можуть надаватися не лише за гроші, але й в обмін на персональні дані;
Вимоги до якості	контент/послуги мають відповідати договірним умовам і об’єктивним очікуванням;
Оновлення контенту	зобов’язання постачальника забезпечувати оновлення, включно з безпековими;
Дефекти і відповідальність	встановлює права споживачів при невідповідності (усунення недоліків, зниження ціни, розірвання договору);
Тривалість відповідальності	визначає періоди, протягом яких продавець відповідає за недоліки цифрового продукту;
Розірвання договору	алгоритм повернення коштів і блокування доступу до цифрового продукту.

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень

Директива (ЄС) 2019/770 уперше визначила поняття цифрового контенту та цифрових послуг у межах цивільного обігу, встановивши обов’язок продавця забезпечити належну якість, безпеку та функціональність програмного забезпечення чи послуги. Постачальник несе відповідальність за будь-яку невідповідність протягом гарантійного періоду, включаючи технічні дефекти, вразливість системи чи непридатність до використання [205, с. 64].

Окремий і надзвичайно важливий напрям – захист персональних даних, що має цивільно-правові механізми відшкодування нематеріальної шкоди. Регламент (ЄС) 2016/679 GDPR (General Data Protection Regulation) – закріплює право особи на компенсацію у разі порушення правил обробки даних, а також принципи спільної та субсидіарної відповідальності володільця і оператора даних [205, с. 143].

На нашу думку для чіткого розуміння питання щодо гармонізації українського законодавства до загальноєвропейського, необхідно більш ретельно розглянути та проаналізувати Положення GDPR.

Положення GDPR – це ключові нормативні вимоги Загального регламенту

Європейського Союзу про захист персональних даних, який набув чинності 25 травня 2018 року. Він був ухвалений Європейським Союзом та набув чинності у 2016 році та повноцінно почав застосовуватись лише у травні 2018 року [200].

GDPR є основним нормативно-правовим актом, що регулює обробку персональних даних у ЄС, і застосовується як до європейських компаній, так і до іноземних організацій, які обробляють дані громадян ЄС. У табл. 3.2. досліджено основні положення GDPR, що стосуються обробки даних і встановлення відповідальності.

Таблиця 3.2

Основні положення GDPR (Регламент (ЄС) 2016/679)

№	Статті	Назва / Сфера регулювання	Основний зміст
1	Стаття 5	Принципи обробки персональних даних	Встановлює вимоги до обробки даних: • законність, справедливість і прозорість • цільове обмеження • мінімізація даних • точність • обмеження строків зберігання • цілісність і конфіденційність • підзвітність контролера.
2	Статті 12–22	Права суб'єкта персональних даних	Гарантують фізичним особам контроль над своїми даними: • (ст. 12) право на інформування • (ст. 13–14) інформація при зборі даних • (ст. 15) доступ до даних • (ст. 16) виправлення • (ст. 17) стирання («право бути забутим») • (ст. 18) обмеження обробки • (ст. 20) перенесення даних • (ст. 21) право на заперечення • (ст. 22) заборона рішень виключно на основі автоматизованої обробки.
3	Статті 24–25	Відповідальність контролера та Privacy by Design/Default	• (ст. 24) контролер не лише дотримується GDPR, але й доводить це (підзвітність) • (ст. 25) системи й процеси мають бути спроєктовані для максимального захисту даних з самого початку та за замовчуванням.
4	Статті 33–34	Повідомлення про порушення захисту даних	• (ст. 33) у разі витоку – повідомлення наглядового органу протягом 72 годин • (ст. 34) у випадку високих ризиків – додаткове інформування суб'єкта.

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень

Однак, на нашу думку під час дослідження необхідно виконати також порівняльну характеристику цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій в країнах Європейського Союзу.

Отже, у межах Європейського Союзу законодавство у сфері інформаційних технологій регулюється як на рівні загальносоюзного права (зокрема, Регламентом GDPR), так і національними нормативними актами. Хоча всі країни ЄС імплементували положення GDPR, механізми цивільно-правової відповідальності та практика їх застосування мають певні відмінності. Далі коротко проаналізуємо деякі європейські країни та їх відповідальність [142] .

У Німеччині питання відповідальності за порушення у сфері обробки персональних даних регулюється Федеральним законом про захист даних (BDSG), який імплементує GDPR. Закон прямо передбачає право на компенсацію за матеріальні та нематеріальні збитки (ст. 82 GDPR). У країні діє чітка судова практика, що демонструє суворе тлумачення обов'язків контролера та обробника даних.

Франція реалізує вимоги GDPR через оновлений Закон «Про інформацію і свободи» («Loi Informatique et Libertés»). Законодавство дозволяє подавати цивільні позови навіть у випадках етичних порушень, зокрема за відсутності згоди на обробку персональних даних. Національний орган з питань захисту даних – CNIL – активно застосовує санкції, включаючи фінансові стягнення.

В Італії Кодекс захисту персональних даних (Legislative Decree No. 196/2003, у редакції після GDPR) передбачає презумпцію вини контролера даних, а також можливість стягнення компенсації за моральну шкоду. У країні діють спеціалізовані суди, які розглядають спори у сфері IT [219].

Іспанія має Закон № 3/2018 про захист персональних даних, що уточнює процедури притягнення до відповідальності за порушення обов'язків контролера та обробника даних. Відшкодування може бути надане як за сам факт порушення, так і за неналежне інформування суб'єкта даних. Контролюючий орган AEPD демонструє активну правозастосовну практику [248].

У Нідерландах Закон про виконання GDPR (UAVG) передбачає можливість

колективних позовів, а також чітко прописані механізми компенсації шкоди через суд. Країна має розвинену систему кіберстрахування та цифрового арбітражу, що слугує інструментом додаткового регулювання ризиків [245].

Польське законодавство з 2018 року також імплементує GDPR, визначаючи чіткі підстави для цивільного позову при порушенні обов'язків з обробки персональних даних. Спостерігається зростання кількості кейсів, пов'язаних із витоками персональної інформації, що підвищує значущість цивільно-правової відповідальності в цій сфері [200].

Австрія у своєму Законі про захист даних (Datenschutzgesetz – DSG) визнає право на компенсацію нематеріальної шкоди як окрему форму відповідальності. Закон також дозволяє групові позови, що розширює можливості суб'єктів даних для захисту своїх прав [249].

У Швеції Закон про доповнення до GDPR передбачає застосування цивільної відповідальності лише за умови доведення конкретної шкоди. Держава дотримується ліберального підходу у втручанні у відносини сторін, віддаючи перевагу договірному врегулюванню.

Чеська Республіка ухвалила Закон № 110/2019 Sb., який визначає порядок обробки персональних даних відповідно до GDPR. Механізми відповідальності базуються на положеннях Громадянського кодексу та Регламенту. В країні активно впроваджується практика альтернативного врегулювання спорів (ADR).

Що стосується наприклад Греції, то Закон № 4624/2019 визначає як адміністративну, так і цивільну відповідальність за порушення прав суб'єктів персональних даних. Окрему роль у забезпеченні реалізації прав відіграє Омбудсмен з питань захисту даних.

Аналіз національних правових підходів країн Європейського Союзу до регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій демонструє загальну тенденцію до гармонізації правозастосовної практики на основі положень GDPR, однак виявляє й суттєві відмінності у реалізації цих норм.

Зокрема, такі країни, як Німеччина, Франція, Італія демонструють високий

рівень нормативної деталізації, наявність сформованої судової практики та суворий контроль за дотриманням вимог щодо обробки персональних даних. У цих юрисдикціях активно застосовуються механізми компенсації як матеріальної, так і нематеріальної шкоди, а також діють спеціалізовані судові інституції або незалежні регулятори з широкими повноваженнями.

У країнах на кшталт Нідерландів, Австрії, Польщі, акцент робиться на спрощенні доступу до правосуддя, можливості колективного захисту інтересів, а також розвитку альтернативних способів компенсації шкоди, зокрема через механізми кіберстрахування або цифрового арбітражу.

Скандинавські країни (зокрема Швеція) застосовують більш гнучкий і поміркований підхід, зосереджуючись на договірних практиках, високих стандартах прозорості та вимогах до фіксації фактичної шкоди. Вищезазначене дозволяє забезпечити баланс між правами суб'єктів даних та інтересами бізнесу.

У свою чергу, центрально- і східноєвропейські держави (Польща, Чехія, Греція) ще формують сталу правозастосовну практику, однак впевнено імплементують ключові положення GDPR, поступово адаптуючи західноєвропейські моделі відповідальності до національних умов.

Усі країни ЄС імплементували GDPR, але рівень деталізації, способи доведення вини, наявність групових/індивідуальних позовів, визнання моральної шкоди різняться. В деяких країнах (Німеччина, Франція, Італія) відбувається активна судова практика щодо IT-відповідальності. У країнах Східної Європи (Польща, Чехія) питання цивільно-правового регресу набуває актуальності через часті витоки та недотримання правил хостингу/обробки даних. У табл. 3.3. представлена цивільно-правова відповідальність у сфері IT в країнах ЄС.

Загалом, можна підсумувати, що ефективність цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій у країнах ЄС прямо залежить від ступеня інституційної зрілості правової системи, активності наглядових органів і наявності реального доступу до правосуддя. Їх досвід є надзвичайно цінним для країн, які перебувають на шляху до вдосконалення власної правової бази у сфері цифрових відносин, зокрема для України [250].

Таблиця 3.3.

Цивільно-правова відповідальність у сфері ІТ в країнах ЄС

Країна	Національне законодавство у сфері ІТ/захисту даних	Особливості цивільно-правової відповідальності	Примітки
Німеччина	Федеральний закон про захист даних (BDSG)	Компенсація за матеріальну та нематеріальну шкоду відповідно до GDPR	Активна судова практика, суворий підхід
Франція	Закон "Informatique et Libertés" (модифікований під GDPR)	Цивільні позови можливі навіть за етичні порушення	Високі штрафи, активна CNIL
Італія	Кодекс про захист персональних даних (оновлений)	Компенсація моральної шкоди, презумпція вини	Спеціалізовані суди з ІТ
Іспанія	Закон № 3/2018 про захист персональних даних	Відповідальність за шкоду та неналежне інформування	Активність контролюючого органу AEPD
Нідерланди	Закон про виконання GDPR (UAVG)	Колективні позови, компенсація через суд	Розвинене кіберстрахування
Польща	Закон про захист персональних даних 2018 року	Підстави для позову через порушення обов'язків контролера	Часті кейси щодо витоку даних
Австрія	Datenschutzgesetz (DSG)	Нематеріальна шкода як підстава для відшкодування	Групові позови дозволені
Швеція	Lag om kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning	Компенсація лише після фіксації шкоди	Мінімальне втручання держави
Чехія	Закон № 110/2019 Sb.	Відповідальність через положення ГК + GDPR	Механізм ADR для спорів
Греція	Закон 4624/2019	Адміністративне та цивільне стягнення збитків	Залучення омбудсмена

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Найбільшими проблемами залишаються відсутність чіткої процедури визначення шкоди у цифровому середовищі, складність доведення причинно-наслідкового зв'язку, а також відсутність єдиного наглядового органу з широкими повноваженнями у сфері захисту персональних даних, подібного до європейських Data Protection Authorities (DPA). Крім того, українська судова практика у цій сфері досі є нечисельною, що створює правову невизначеність для сторін [210].

Проведений аналіз європейського досвіду демонструє доцільність

імплементації в Україні таких підходів:

— розширення переліку видів шкоди, які підлягають компенсації (включно з нематеріальною/моральною);

— запровадження механізму колективних позовів у разі масових порушень прав споживачів або користувачів цифрових послуг;

— інституціональне посилення повноважень Уповноваженого ВРУ з прав людини або створення спеціального наглядового органу, подібного до CNIL (Франція) чи AEPD (Іспанія);

— спрощення процедур доказування у справах, пов’язаних з інформаційними технологіями, зокрема за рахунок експертної оцінки електронних доказів.

Впровадження зазначених механізмів дозволить створити більш ефективну модель цивільно-правового захисту осіб у цифровому середовищі, підвищити рівень правової визначеності та стимулювати цифрову трансформацію із дотриманням принципів прав людини.

Новим етапом розвитку є формування спеціального правового режиму відповідальності за шкоду, спричинену системами штучного інтелекту.

У Проєкті Акта про штучний інтелект (AI Act) запропоновано комплекс підходів, спрямованих на попередження ризиків, управління безпекою та належну відповідальність суб’єктів, які розробляють і застосовують ІІ-системи. Основні напрями пропозицій, що представлені проєктом AI Act представлені у табл. 3.4.

Попри те, що AI Act насамперед встановлює регуляторні вимоги, він формує основу нового режиму відповідальності, що передбачає:

- обов’язок доказування відповідності системи вимогам безпеки;
- залучення спеціальних суб’єктів — розробників, постачальників, впроваджувачів;
- усунення прогалин, коли шкода спричинена автономними рішеннями ІІ, а не діями людини;
- підвищення стандартів обачності у створенні та використанні алгоритмів.

Таблиця 3.4

Основні напрями пропозицій, що представлені проєктом AI Act

Напрям	Суть регулювання
Ризик-орієнтований підхід	Усі системи ІІ поділяються на категорії залежно від рівня ризику: несумісні з правами людини (заборонені), високоризикові, обмеженого ризику та мінімального ризику. Для кожної групи встановлюються різні правові вимоги.
Спеціальні обов'язки для високоризикових систем	Встановлюються вимоги щодо: якості даних, прозорості алгоритмів, кібербезпеки, людського контролю, оцінювання впливу на права людини та ведення документації.
Підзвітність розробників і постачальників	Особа, яка розробляє або вводить систему ІІ на ринок, несе відповідальність за її безпечність і відповідність вимогам; запроваджуються механізми аудиту й маркування.
Прозорість та інформування користувачів	Особи повинні отримувати зрозумілу інформацію про використання ІІ та його вплив на прийняття рішень, а в разі використання ІІ у взаємодії з людиною — бути повідомленими про це.
Захист прав постраждалих	Закріплюється право на ефективний засіб юридичного захисту у випадках, коли рішення ІІ порушує права людини або завдає шкоди.

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень

Вищезазначене чітко вказує на перехід від класичних підходів до відповідальності за шкоду, що ґрунтуються на діях людини, до моделей, де джерелом ризику є автономні технології.

Що стосується практичного значення для цивільного права, то сюди можемо віднести формування нового об'єкта правового регулювання автономних ІІ-систем; поява спеціальних деліктних механізмів; посилення захисту прав осіб, які постраждали від алгоритмічних рішень; стимулювання розробників до безпечного дизайну та відповідальної інновації.

Таким чином, європейська модель спирається на принцип максимального захисту прав користувача **і** підвищеної відповідальності суб'єктів цифрової інфраструктури, які створюють технологічні ризики для суспільства.

Розглянемо також правове регулювання цивільно-правової відповідальності у США. Правова модель США у сфері інформаційних технологій істотно відрізняється від європейської. Американський підхід історично базується на максимальному захисті свободи слова в інтернеті, що відображено у положеннях §230 Communications Decency Act (CDA). Зазначена

норма встановила імунітет онлайн-платформ від цивільної відповідальності за публікації третіх осіб, визнаючи їх «інтерактивними комп'ютерними сервісами», а не видавцями контенту [210, с. 102].

Такий принцип отримав назву «щит платформи» (platform immunity) і на десятиліття забезпечив динамічне зростання IT-сектору, усуваючи ризики прид'явлення позовів за образу честі, наклеп, порушення авторських прав або поширення незаконних відомостей користувачами [242, с. 55]. Проте така модель призвела до ситуацій, коли платформи фактично уникали юридичної відповідальності за сприяння поширенню шкідливого контенту, включно з випадками насильства, шахрайства, торгівлі людьми тощо.

У відповідь на суспільний тиск з 2018 р. у США розпочався перегляд абсолютного імунітету посередників. Прийняття FOSTA-SESTA стало першим кроком до обмеження захисту §230, дозволяючи притягати платформи до відповідальності у разі сприяння сексуальній експлуатації або торгівлі людьми [200, с. 91].

Щодо цивільної відповідальності за шкоду від технологічних продуктів, у США застосовуються традиційні принципи деліктного права, то передусім відповідальність за дефект продукції (product liability). Програмне забезпечення та IT-рішення дедалі частіше розглядаються як «товари», щодо яких виробник несе сувору відповідальність у випадку:

- дефектності;
- недоліків інструкцій чи попереджень;
- небезпеки для життя чи майна користувача [222, с. 217].

Окремим напрямом є регулювання персональних даних. Відсутність єдиного федерального акта компенсується законами окремих штатів, зокрема California Consumer Privacy Act (CCPA), що передбачає компенсацію матеріальної та нематеріальної шкоди у разі порушення прав суб'єктів даних [241, с. 133].

США формують змішану модель, у якій відсутність загальної превентивної регламентації компенсується:

- активністю судових прецедентів;

- суворою відповідальністю за дефект технологій;
- посиленням регуляції контенту у сферах підвищеного ризику.

Неможливо не згадати про Велику Британію. Після виходу з ЄС Велика Британія зберегла гармонізовані європейські стандарти захисту даних і споживачів, але водночас розвиває власні превентивні механізми цифрової безпеки.

Ключовим актом є Online Safety Act, спрямований на запобігання шкоді, що виникає від небезпечного контенту у мережі. Закон передбачає:

- обов'язки платформи щодо моніторингу та швидкої реакції на незаконний контент;
- відповідальність внаслідок неприйняття належних заходів для захисту користувачів;
- високі штрафи за недотримання вимог [240, с. 284].

У сфері персональних даних діє UK GDPR, що зберігає принципи європейського GDPR, включаючи право на компенсацію шкоди за незаконну обробку персональних даних. Також застосовується Consumer Rights Act, який поширює гарантії якості та безпеки на цифровий контент і передбачає обов'язок продавця відшкодувати шкоду споживачу у разі порушення зобов'язань.

Отже, британська модель тяжіє до екосистемного регулювання, де особлива увага приділяється проактивній поведінці платформи як умовою уникнення відповідальності.

Жорстка відповідальність у межах моделі цифрового суверенітету належит Китаю.

Китай формує державоцентричну модель цифрової регуляції, у якій превалюють контроль та управління ризиками, пов'язаними з інформаційними технологіями. У Цивільному кодексі КНР 2020 року закріплено обов'язок онлайн-платформ запобігати поширенню незаконного контенту, а невиконання цього обов'язку тягне солідарну або субсидіарну відповідальність із порушником [210, с. 211].

Закони «Про кібербезпеку», що був прийнятий у 2017 році, «Про безпеку даних» у 2021 році та «Про персональну інформацію» у 2021 встановлюють:

- сувору відповідальність за порушення правил обробки даних;
- обов’язок впроваджувати захист за замовчуванням і за принципом data-minimization;
- підвищений стандарт доказування для операторів технологій у спорах про шкоду.

Китайський режим відповідальності характеризується: обмеженням свободи вираження в інтересах цифрової безпеки, превалюванням публічно-правового елементу, суворою регламентацією дій операторів цифрових сервісів.

Нами була розроблена та представлена порівняльна таблиця моделей відповідальності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняльна таблиця моделей відповідальності

Ознака	ЄС	США	Велика Британія	Китай
Підхід до платформи	Активний посередник, із обов’язками контролю	Нейтральний посередник (імунітет §230, обмежений частково)	Обов’язок забезпечувати безпеку контенту	Суб’єкт державного контролю
Стандарт відповідальності	Презумпція протиправності без належних дій	Вина/дефект продукції	Недодержання обов’язків безпеки	Сувора відповідальність і контроль
Захист персональних даних	GDPR – високі гарантії	Фрагментарний, переважно на рівні штатів	UK GDPR – аналог ЄС	Жорстка централізована модель
ШІ та алгоритми	Презумпції та сувора відповідальність	Прецедентний підхід	Формування доктрини	Інтегральний контроль ризиків
Орієнтація	Інтереси користувача	Свобода слова/інновації	Баланс безпеки та прав	Публічна та нацбезпека

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень

Порівняння провідних правопорядків свідчить, що моделі цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ формуються за трьома ключовими парадигмами:

1. Користувацько-центрична модель (ЄС, Велика Британія).

Спрямована на максимальний захист прав особи та сувору регламентацію платформ.

2. Модель інноваційного розвитку (США).

Пріоритет – економічна свобода та мінімальний державний вплив; відповідальність має здебільшого деліктний характер.

3. Модель цифрового суверенітету (Китай).

Переважає державний контроль та публічно-правова відповідальність із жорсткою регламентацією.

Зазначені підходи відображають різні ціннісні орієнтири правових систем, однак усі вони визнають зростання ризиків від цифрових технологій і необхідність розширення цивільно-правових механізмів захисту.

Нині, на тлі загальноєвропейських тенденцій українське законодавство у сфері інформаційних технологій, зокрема в частині цивільно-правової відповідальності, все ще перебуває у процесі становлення та адаптації. Попри наявність окремих норм у Цивільному кодексі України [185], Законі України «Про захист персональних даних» [113], а також у проєкті Закону «Про захист персональних даних» (який має на меті гармонізацію з GDPR) [113], загальна система правового захисту постраждалих осіб від негативного впливу інформаційних технологій є фрагментарною та недостатньо ефективною.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що законодавство країн Європейського Союзу у сфері цивільно-правової відповідальності за порушення в IT-середовищі ґрунтується на положеннях GDPR та розвиненій національній практиці, яка забезпечує високий рівень захисту прав суб’єктів персональних даних. Водночас, попри гармонізацію на рівні ЄС, підходи до реалізації цих положень у різних країнах залишаються варіативними, що обумовлено особливостями правових систем, інституційного забезпечення та судової практики.

Для України особливо важливо вивчати зарубіжний досвід в умовах цифрової трансформації та наближення до європейських та світових стандартів. Проведений аналіз показав, що українська правова система лише формує ефективні інструменти цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, а тому потребує теоретичного осмислення та створення системної моделі цивільно-правової відповідальності в сфері IT, яка може поєднувати в собі

ознаки зарубіжних моделей та враховувати особливості національної правової системи. Українська модель цивільно-правової відповідальності повинна ґрунтуватися на комплексному підході (рис. 3.1).

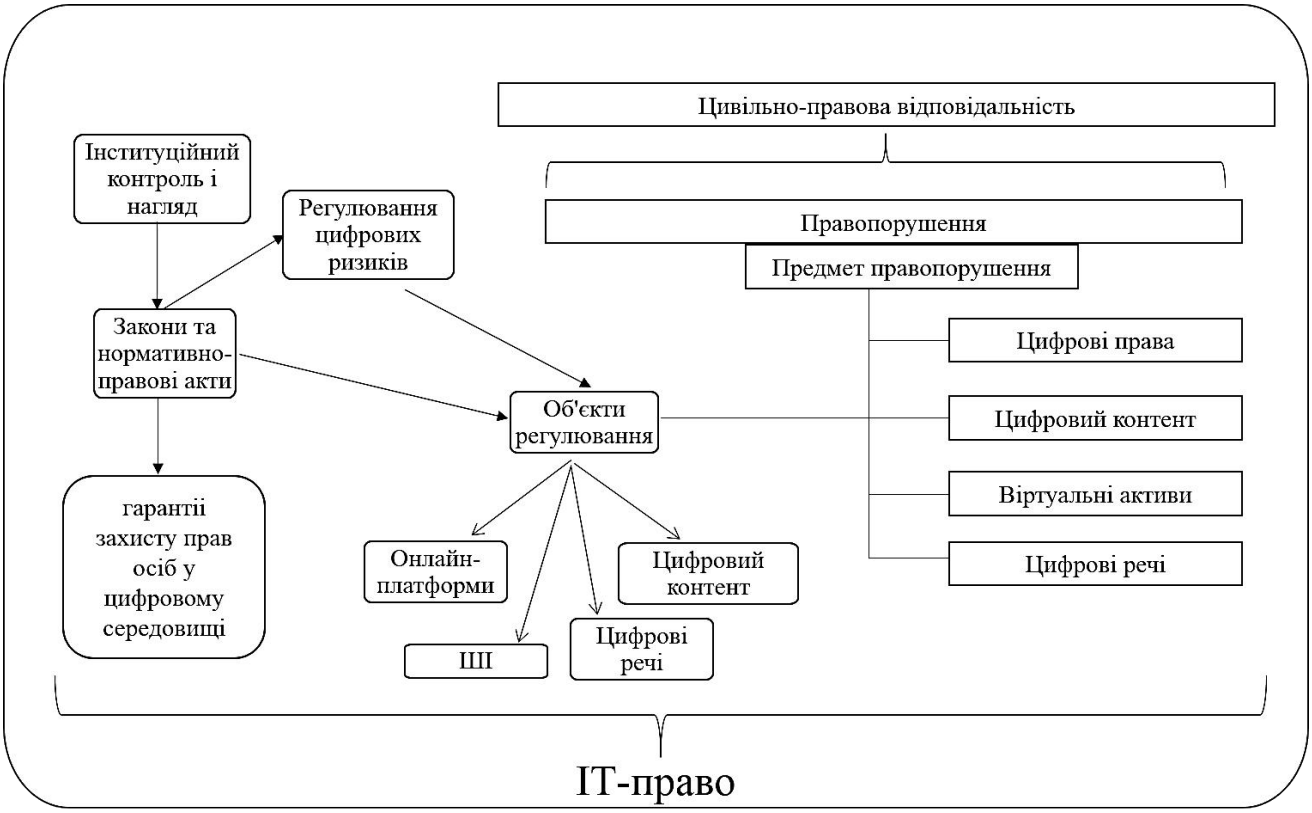

Рис. 3.1. Системна модель цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ

Джерело: Сформовано автором на основі власних досліджень

Запропонована на рис. 3.1. системна модель цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ відображає системну побудову цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, яка інтегрує нормативні, інституційні та функціональні елементи у межах конституювання ІТ-права як самостійної галузі.

Центральним елементом моделі є цивільно-правова відповідальність, яка розглядається як базовий механізм реагування на правопорушення у цифровому середовищі. Вона безпосередньо пов’язана з категорією правопорушення, що виступає підставою для її застосування.

У межах моделі визначено предмет правопорушення, в якості якого можуть виступати: цифрові права, цифровий контент, віртуальні активи, цифрові речі та інші об'єкти регулювання ІТ-права.

Такий підхід свідчить про розширення традиційного розуміння об'єктів цивільного права та їх трансформацію в умовах цифровізації.

Важливе місце в моделі займає блок об'єктів регулювання, який охоплює: онлайн-платформи, цифровий контент, цифрові речі, системи штучного інтелекту.

Представлені елементи відображають сферу практичного застосування цивільно-правової відповідальності та визначають специфіку правового регулювання у сфері ІТ.

Також модель включає нормативно-інституційний блок, що складається з законів та нормативно-правових актів, інституційного контролю та нагляду, механізмів регулювання цифрових ризиків.

Взаємозв'язок цих елементів забезпечує формування гарантій захисту прав осіб у цифровому середовищі, що виступає однією з ключових цілей моделі.

Особливістю представленої моделі є її системний характер, який проявляється у взаємодії всіх структурних компонентів: нормативні засади впливають на регулювання цифрових ризиків та визначають об'єкти регулювання, які можуть стати предметом правопорушення, тобто виступати підставою для виникнення цивільно-правової відповідальності.

Об'єднуючим елементом моделі виступає ІТ-право, яке відображає інституціоналізацію правового регулювання цифрових відносин в інформаційному суспільстві, є його основою та узагальнюючим результатом функціонування всієї системи. Відповідно такий перелік елементів моделі має забезпечувати закріплення правової природи об'єктів цифрового регулювання на законодавчому рівні, що може регулювати нова галузь права – ІТ-право.

Таким чином, запропонована на рис. 3.1. модель демонструє логічно завершену, багаторівневу систему цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ, у якій поєднуються підстави відповідальності (правопорушення), об'єкти правового

впливу (цифрові явища), нормативні та інституційні механізми регулювання, стратегічна мета (захист прав і формування ІТ-права).

Представлена у роботі модель підкреслює, що ефективність цивільно-правової відповідальності у цифровому середовищі залежить від узгодженості правового регулювання, інституційного контролю та чіткого визначення об'єктів цифрових правовідносин, що в сукупності формує сучасну парадигму ІТ-права в Україні.

Впровадження комплексного, системно інтегрованого підходу до правового захисту у цифровому середовищі дозволить Україні не лише забезпечити належний рівень гарантій для своїх громадян, а й сприятиме розвитку цифрової економіки, з урахуванням принципів верховенства права, технологічної нейтральності та захисту основоположних прав.

Зарубіжний досвід доводить, що сучасне цивільне право активно трансформується під впливом цифровізації: відбувається перехід до ризикової відповідальності провайдерів і розробників ІТ-рішень, а також формується спеціальний режим відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом. Визначені підходи є базою для удосконалення українського законодавства у процесі євроінтеграції.

3.2. Модернізація нормативно-правового забезпечення інституту цивільно-правової відповідальності в галузі інформаційних технологій: напрями, механізми та пропозиції

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства та цифровізації усіх сфер його життєдіяльності особливо актуальним стає питання законодавчого забезпечення цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, зокрема, щодо цифрового контенту та віртуальних активів. Відсутність системного законодавчого регулювання у цій сфері створює правову невизначеність, ускладнює застосування цивільних норм і може призводити до порушень прав учасників цифрового ринку.

Нині цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій регулюються окремими положеннями Цивільного кодексу України, Законом України «Про авторське право і суміжні права», Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Законом України «Про електронну комерцію», а також Законом України «Про захист персональних даних».

Проте, наявне законодавство має низку обмежень та недоліків. Ними є:

1. Декларативність нормативно-правових актів, що ускладнює їх правозастосування.

2. Відсутність координації, фрагментарність норм – питання цивільної відповідальності у сфері цифрових активів і цифрового контенту розпорошені між різними законами і не мають єдиної системної концепції.

3. Відсутність визначень ключових понять – терміни «цифровий контент», «віртуальні активи», «хмарні сервіси» не закріплені у законодавстві, що ускладнює застосування норм у судовій практиці.

4. Обмежене регулювання кібервідповідальності – цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану кіберінцидентами, не врегульована достатньо чітко.

5. Неврегульованість транснаціональних цифрових контрактів – сучасне законодавство не враховує специфіку обігу цифрових активів у міжнародних операціях.

6. Недостатня законодавча визначеність правового статусу суб’єктів правовідносин у сфері інформаційних технологій та нечітке нормативно-правове окреслення їх кола.

7. Невизначеність та невпорядкованість нормативно-правової регламентації електронних форм взаємодії між суб’єктами права інформаційних технологій.

8. Відсутність чітких законодавчих механізмів, що врегульовують електронні форми взаємодії між суб’єктами інформаційно-технологічних правовідносин.

Для подолання цих проблем та недоліків необхідно розробити пропозиції, що дозволять систематизувати правове регулювання, уточнити ключові поняття та

визначити механізми цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, цифрового контенту та віртуальних активів. Такі пропозиції забезпечать логічну інтеграцію сучасних ІТ-відносин у національну правову систему, формування ефективної правової площини діяльності у цій сфері, інноваційний розвиток у вигляді цифрових трансформацій.

Зважаючи на вищезазначене, пропонується розробити та представити на розгляд законодавчих органів Закон України «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій», який забезпечить комплексне регулювання цивільних правовідносин у цифровій сфері, включаючи і питання цивільно-правової відповідальності. Основними завданнями цього закону мають стати:

1. Чітке визначення ключових понять: «цифровий контент», «віртуальні активи», «електронний договір», «хмарні сервіси», «кіберзлочин» та інші терміни, що мають забезпечити однозначне тлумачення норм закону судами та учасниками цивільного процесу.

2. Встановлення цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ за порушення авторських прав, невиконання цифрових договорів, неправомірне використання персональних даних, цифрового контенту та активів, шкоду, завдану кіберінцидентами.

3. Розробка ефективних механізмів реалізації цивільної відповідальності, включаючи спеціалізовані судові підрозділи, електронне позовне провадження та методики оцінки шкоди у цифровому середовищі.

4. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема з GDPR, директивами ЄС щодо цифрових послуг та кібербезпеки, а також створення правил для впровадження транснаціональних цифрових контрактів.

5. Розвиток науково-доктринальної бази, що забезпечить методичний супровід та практичне застосування норм цивільного права у сфері цифрового контенту та віртуальних активів.

Для зручності систематизації пропозицій наведемо їх у вигляді табл. 3.6., що представлена у дослідженні. При цьому будемо користуватися нормами Закону України «Про правотворчу діяльність» [123], який допоможе визначити етапи

роботи над законопроєктом.

Таблиця 3.6

Пропозиції щодо систематизації правового регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій

№	Пропозиція	Напрямок діяльності	Завдання	Результат
1	Розробка проєкту закону «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій»	Визначення напрямків діяльності, сфери застосування, розділів законодавчого акту тощо	Визначити чітку структуру, спрогнозувати результати	Підготовка законопроєкту
2	Уточнення ключових понять	Визначити терміни: «цифровий контент», «віртуальні активи», «електронний договір», «кіберзлочин» тощо	Забезпечити однозначне тлумачення норм закону судами та учасниками ринку	Зменшення правової невизначеності та судових спорів
3	Встановлення цивільно-правової відповідальності	Виділити напрямки: авторське право, цифрові договори, захист персональних даних, кібербезпека	Чітке визначення, хто і за що несе відповідальність	Підвищення захищеності учасників цифрового ринку, ефективне відшкодування шкоди
4	Механізми реалізації регулювання цивільно-правової відповідальності	Створення спеціалізованих судових підрозділів, впровадження електронного позовного провадження та методик оцінки завданої шкоди; створення правових інструментів регулювання цивільно-правової відповідальності	Забезпечити швидке та компетентне вирішення IT-спорів	Прискорення судових процесів, підвищення ефективності захисту прав
5	Гармонізація з міжнародними стандартами	Узгодити норми з GDPR, директивами ЄС, стандартами кібербезпеки; розробити правила для транснаціональних цифрових контрактів	Забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним вимогам	Підвищення правової безпеки при міжнародних IT-транзакціях, зменшення ризиків порушень

Продовження Таблиці 3.6.

6	Розвиток науково-доктринальної бази	Стимулювати підготовку наукових праць та коментарів до ІТ-законодавства	Забезпечити методичний супровід та практичне застосування норм	Формування єдиної доктринальної бази, підвищення якості судової та правозастосовної практики
7	Прийняття закону «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій»	Розробити та ухвалити окремий закон, що регулює цивільні правовідносини у сфері ІТ, цифрового контенту та віртуальних активів	Системне регулювання ІТ-правовідносин та цифрової економіки	Єдина правова база для врегулювання цивільної відповідальності у сфері ІТ
8	Доведення закону «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій» до відома суб'єктів правових відносин	Надрукувати у офіційних друкованих виданнях, таких як газета «Голос України» та «Урядовий кур'єр», у спеціалізованому збірнику «Відомості Верховної Ради України». Опублікувати в «Офіційному віснику України» (у друкованому вигляді та в електронній системі VESPI – «Всеукраїнська електронна система правової інформації»). Розмістити на офіційному веб-сайті Верховної Ради України.	Забезпечити виконання закону	Врегулювання правовідносин, встановлення чітких вимог до цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій
9	Правовий моніторинг	Здійснення контролю за реалізацією закону «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій»	Забезпечити виконання закону, його застосування на практиці	Врегулювання правовідносин, встановлення чітких вимог до цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій

Джерело: особиста розробка автора

Прийняття окремого закону – є ключовим кроком для створення системної та цілісної правової бази, забезпечить реалізацію державної політики цифрового розвитку в Україні. Відокремлення ІТ-правовідносин від загального цивільного права дозволяє врахувати специфіку цифрового середовища та швидко реагувати на технологічні зміни, цифрову трансформацію суспільного життя. Уточнення ключових понять, забезпечить правову визначеність, зменшить ризик правових спорів і дозволить судам, як представникам влади, однозначно застосовувати норми цивільного законодавства при вирішенні судових колізій. Окремим розділом цього закону повинен стати розділ про встановлення цивільно-правової відповідальності. Причому, варто виписати відповідальність за різними напрямами цифрової інформаційної діяльності, як то: цифровий контент, авторське право, цифрові договори, кібербезпека, персональні дані тощо, що зробить правову регламентацію більш зрозумілою для суб'єктів цифрового ринку та підвищить ефективність їх діяльності та захисту їх прав.

Механізми правового регулювання визнаються центральною категорією юридичної науки. Їх значення як фундаментальної, методологічної категорії в кожній окремій галузі права залежить від формулювання чіткого й однозначного визначення цього поняття, що охоплює різні правові явища, які перебувають у взаємозв'язку та відповідній взаємодії під час функціонування [44, с.144]. Так, механізмами реалізації регулювання цивільно-правової відповідальності буде сукупність «цивільно-правового інструментарію, тобто цивільно-правових засобів, способів і форм, злагоджена взаємодія якого спроможна впорядкувати цивільні відносини задля максимальної охорони інтересів суб'єктів цивільного права» [189, с.199]. Елементами такого інструментарію, на думку В.Чернеги, виступають «норми цивільного права, правові звичаї, правочини, і квазіправочини (цивільні домовленості); юридичні факти; цивільні правовідносини; акти здійснення та захисту цивільних прав і виконання обов'язків; правова свідомість; правова культура» [189, с.199]. О.Калашник визначає механізм правого регулювання цивільних відносин «як систему правових засобів, організованих у певній послідовності та спрямованих на впорядкування, регулювання, закріплення,

розвиток і вдосконалення цивільних відносин на підставі основоположних принципів права» [44, с.144].

На цій підставі до механізмів реалізації регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ-права будуть виступати норми права у сфері ІТ, правові звичаї, правочини, і квазіправочини (цивільні домовленості); юридичні факти; цивільні правовідносини; судові рішення, напрацьовані спеціалізованими судовими підрозділами, використання новітніх технологічних засобів та інструментів, наприклад, електронного позовного провадження, які впорядковують, підвищують ефективність, оперативність та якість правозастосування, а стандартизовані методики оцінки шкоди забезпечують об'єктивність при розгляді кіберспорів, що дозволяє встановити міру відповідальності та забезпечити справедливість застосування санкцій.

Гармонізація з міжнародними стандартами – відповідає принципу інтеграції національного законодавства з міжнародним правом, що необхідно для регулювання транснаціональних ІТ-операцій та підвищення довіри інвесторів.

Однією з ключових передумов ефективного функціонування інституту цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій є узгодженість національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами регулювання цифрових правовідносин. Зважаючи на європейський вектор розвитку України, актуальним є масштабне реформування цивільного та спеціального ІТ-законодавства шляхом його адаптації до вимог міжнародних документів, насамперед:

• GDPR – щодо захисту персональних даних та відповідальності за їх неправомірну обробку.

• Директив ЄС щодо цифрового контенту та цифрових послуг – у частині регулювання якості цифрового контенту, відповідальності постачальників та механізмів відшкодування шкоди.

• Регламенту ЄС щодо штучного інтелекту (AI Act) – у частині відповідальності за рішення ІІ та ризикоорієнтованих підходів до регулювання;

• Стандартів кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури (NIS2

Directive, ISO/IEC 27000 тощо);

• Міжнародних правил щодо транскордонних цифрових транзакцій та електронної комерції (UNCITRAL, WIPO).

Гармонізація міжнародного законодавства повинна включати:

1. Уніфікацію термінологічної бази:

• чітке законодавче визначення понять «цифровий контент», «віртуальні активи», «інформаційні послуги», «дані як об'єкт цивільних прав», «цифрові споживачі»;

• розмежування суб'єктів відповідальності: постачальник цифрового контенту, провайдер послуг, розробник програмного забезпечення, адміністратор платформи тощо.

2. Впровадження міжнародних механізмів відповідальності:

• презумпція вини постачальника цифрового контенту, якщо порушення пов'язане з недоліками у безпеці або функціонуванні;

• ризикоорієнтоване регулювання діяльності, пов'язаної зі штучним інтелектом і кіберзагрозами;

• цифрові способи доведення шкоди (лог-дані, електронні метадані, цифровий аудит).

3. Стандарти захисту прав учасників цифрових правовідносин:

• механізми швидкого відшкодування шкоди та «право на заміну» цифрового контенту, аналогічні до європейських підходів;

• право на безпечний цифровий продукт та обов'язок розробників здійснювати оцінку відповідності безпеці;

• захист прав споживачів при транскордонних угодах, в тому числі підсудність і застосовне право.

4. Врегулювання транскордонних цифрових контрактів:

• запровадження спеціальних правил щодо визнання та виконання цифрових договорів, укладених між сторонами з різних юрисдикцій;

• правове забезпечення діяльності платформ, маркетплейсів, криптобірж як суб'єктів приватного права.

На основі вищевикладеного, можна припустити, що гармонізація національного законодавства сприятиме подальшому вдосконаленню правової системи держави, покращенню правовідносин у різних сферах життєдіяльності, що відображено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Очікуваний правовий ефект гармонізації

Очікуваний результат	Практичний ефект
Відповідність міжнародним вимогам ІТ-регулювання	Зростання інвестиційної та правової безпеки цифрового бізнесу
Єдині стандарти відповідальності	Зменшення колізій при вирішенні транскордонних спорів
Підвищення якості та безпеки цифрового контенту	Посилення захисту користувачів/споживачів
Розширення цивільно-правових механізмів	Ефективніше відшкодування шкоди, спричиненої ІТ-правопорушеннями

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Гармонізація з міжнародними актами є необхідною умовою становлення повноцінного інституту ІТ-права в Україні, що передбачає не лише імплементацію європейських стандартів, а й створення власних національних норм, спрямованих на захист прав учасників цифрового середовища, у тому числі щодо цифрового контенту та віртуальних активів.

Що стосується розвитку науково-доктринальної бази ІТ-права як умова ефективного правового регулювання, то це стосується не лише законодавчих актів, а й теоретичного підґрунтя – тобто доктринальної бази, яка забезпечує інтерпретацію, методологію, систематизацію та адаптацію норм для нових реалій. Без достатньо розвиненої доктрини нові закони ризикують залишатися формальними деклараціями, не здатними врахувати всю специфіку цифрового середовища.

У зв’язку з цим розвиток науково-доктринальної бази ІТ-права має стати одним із пріоритетних напрямів правового реформування. Тому необхідно визначити основні компоненти та їх обґрунтування:

1. Необхідність глибоких наукових досліджень в сфері ІТ-права, оскільки сфера цифрових технологій є динамічним середовищем: швидке появлення нових

технологій (хмарні сервіси, big data, штучний інтелект, блокчейн, віртуальні активи тощо) створює нові види правовідносин, для яких класичні інститути цивільного, авторського, майнового права часто не дають чіткого вирішення. При таких обставинах правозастосування без наукового осмислення призводить до правової невизначеності.

Як зауважують дослідники, право інформаційних технологій перебуває на етапі формування як самостійної правової дисципліни [165].

Поглиблені дослідження з правової природи цифрових даних, цифрового контенту, віртуальних активів, моделі цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану цифровими технологіями, дозволяють розробити концептуальні підходи, які враховують специфіку цифрового середовища [137].

Тут відбувається стимулювання до написання наукових монографій, статей, дисертацій, наукових конференцій, круглих столів, спеціалізованих курсів для студентів, аспірантів та практикуючих юристів.

2. Підготовка науково-практичних коментарів та методичних рекомендацій включає в себе розвиток законодавства, де з'являється потреба у коментарях до нових ІТ-законів або положень, які б пояснювали: правову природу нових понять (цифровий контент, цифрова річ, віртуальні активи тощо), межі застосування норм, можливі ризики та способи їх правового усунення.

Також потрібні методики оцінки шкоди, завданої кіберінцидентами, несанкціонованим доступом, втратами даних, порушенням авторських прав у цифровому середовищі – з урахуванням реальностей цифрової економіки. Методичні рекомендації та коментарі мають служити орієнтирами для судів, адвокатів, нотаріусів, провайдерів послуг, інших учасників ринку.

Без такої теоретично обґрунтованої методики застосування, правозастосування ризикує бути непослідовним, фрагментарним або суб'єктивним.

3. Систематизація наукових напрацювань – створення єдиної доктринальної бази. Необхідно створити наукові центри або профільні лабораторії, що спеціалізуються на дослідженні ІТ-права, цифрових прав, цифрової економіки,

відповідальності за шкоду, кібербезпеки.

Важливо започаткувати або підтримувати галузеві юридичні журнали, збірники, монографії, бази даних судової практики, присвячені цифровому праву. Включення дисциплін з цифрового права, IT-права до навчальних програм юридичних факультетів – для формування нової генерації юристів, які розуміють специфіку цифрових правовідносин.

Такі системні інституційні кроки допоможуть не лише накопичувати знання, а і забезпечать зв'язок теорії та практики, підвищать якість судової практики, правозастосування, гармонізують підходи до спірних ситуацій.

4. Адаптація доктрини до міжнародних стандартів та нових технологічних викликів. Сучасні дослідження цифрових прав, наприклад щодо «цифрових прав людини», вказують, що цифрове право – це не лише регулювання технологій, а й захист фундаментальних прав та свобод у цифровому середовищі [203]. Формування доктринальних підходів до правового статусу нових об'єктів (цифровий контент, цифрові речі, віртуальні активи) має враховувати міжнародні тенденції; це дозволить забезпечити правову стабільність, передбачуваність, довіру учасників цифрового ринку, а також гармонізувати національне право з європейськими та міжнародними стандартами.

В умовах глобалізації даних і цифрових економік, доктрина повинна передбачати механізми транснаціонального регулювання, взаємного визнання цифрових прав, відповідальності в міжнародних контрактах, що набувають поширення.

5. Практичне значення: підвищення якості правозастосовної практики та захист прав суб'єктів цифрового права. Завдяки наявності системної доктринальної бази, суди та інші правозастосовні органи отримають теоретичні орієнтири, які допоможуть уникати правової невизначеності, колізій, неоднорідного застосування норм.

Для учасників цифрового ринку (розробників, постачальників послуг, користувачів) наявність доктрини – це стабільність, передбачуваність, правова безпека; можливість прогнозувати наслідки правових рішень, ухвалювати

обґрунтовані рішення щодо договорів, відповідальності, захисту прав.

Для держави – це інструмент забезпечення балансів між інтересами розвитку технологій, національної безпеки, захистом прав людини, економічними та суспільними інтересами [141].

Після проведеного аналізу можна зазначити, що у роботі «Доктринальні підходи щодо визначення статусу права інформаційних технологій» доведено, що ІТ-право на сьогодні перебуває на стадії формування як самостійної правової дисципліни; існує потреба систематизації, класифікації, методологічного осмислення його предмета та методів [165].

У статті «Цифровізація права та формування цифрового права» підкреслюється, що правові відносини в цифровому середовищі мають інформаційну природу, і для їх регулювання потрібні відповідні правові інститути, а не лише адаптації старих [32].

Дослідження щодо «Правове забезпечення цифрової трансформації в Україні» показують, що сучасні правові підходи до цифровізації часто залишаються фрагментарними, без системного бачення, що підкреслює потребу у доктринальній “каркасній” підтримці [69].

Окремі іноземні дослідження (наприклад, аналіз статусу цифрових активів як майна) показують, що різні юрисдикції по-різному підходять до правового визнання цифрових об’єктів, що створює правову невизначеність або ситуацію, яку можна нейтралізувати через доктринальну уніфікацію [228].

Розвиток науково-доктринальної бази ІТ-права це не побічна, а фундаментальна умова для ефективного функціонування правового регулювання у цифровому середовищі. Без доктрини нові закони та норми ризикують бути непрацюючими, а практичні правозастосовні рішення непослідовними й непередбачуваними.

Тому важливо не лише приймати нові нормативні акти, а і створювати наукову, методологічну, навчальну основу: дослідження, коментарі, методики, навчальні програми, професійні кадри, наукові центри. Так можна побудувати стабільну, адаптивну, предбачувану правову систему, здатну відповідати викликам

цифрової трансформації, захищати права та інтереси суб'єктів, забезпечувати розвиток цифрової економіки на правовій основі.

Загалом, прийняття запропонованого Закону України «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій», який забезпечить комплексне регулювання цивільних правовідносин у цифровій сфері, включаючи і питання цивільно-правової відповідальності, відповідає вимогам Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо його покращення шляхом цифровізації.

Розвиток науково-доктринальної бази створює правове та методичне підґрунтя для практичного застосування норм закону і забезпечує безперервний розвиток правозастосовної практики у сфері ІТ.

У таблиці 3.2. продемонстровано логічну та системну побудову нормативно-правового регулювання цивільної відповідальності у сфері ІТ, яка враховує як внутрішні потреби національного законодавства, так і міжнародні стандарти. Запропоновані заходи дозволяють створити єдину правову концепцію, яка забезпечує захист прав суб'єктів цифрових відносин та розвиток цифрових трансформацій в Україні.

Особливу увагу слід приділити аспекту врегулювання соціальних відносин, що виникають у ІТ сфері. Праворегулювання повинне вирішувати проблеми системної інформатизації суспільного життя, враховувати особливості законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судової, правоосвітньої діяльності.

У законопроєкті необхідно звернути увагу на основні та спеціальні принципи, якими повинно керуватися ІТ-право, інтегруючи та поглиблюючи принципи багатьох галузей права. Так, основними принципами можуть стати ІТ-права стануть принципи інформаційних відносин, зазначені у Законі України «Про інформацію» [115]. Спеціальні принципи правового регулювання сфери ІТ визначаються особливостями суб'єктів правовідносин та особливостями інформації, яка використовується. Тому окремими розділами Закону повинні стати «Суб'єкти ІТ-права» та «Інформація у ІТ-праві». Галузеві принципи ІТ-права будуть випливати із особливостей інформаційних технологій, до яких, як уже було

зазначено у Розділі І, належать принципи автоматизації, оптимізації, доступності, прозорості, неупередженості, справедливості. До принципів ІТ-права слід віднести також принципи безпеки, конфіденційності, мобільності, гнучкості, аналітичності, інтерактивності, принцип «під контролем» споживача, стандартизації та інтеграції. Всі вони вже застосовуються у правовій системі при використанні цифрових інформаційних технологій та роблять судову владу сучасною та інноваційною.

Цей закон повинен закріпити також принцип усвідомленої добровільної участі, який передбачає розуміння суб'єктом інформаційних відносин наслідків власної діяльності та загроз для інформаційної безпеки.

В цілому закон повинен забезпечити дотримання принципів права, принципів сталого розвитку та безперебійного функціонування інформаційної інфраструктури.

Законопроєкт повинен містити також чіткі визначення об'єктів цифрових технологій, зокрема, цифрового контенту (за його різновидами) та цифрових активів, визначати критерії якості цих цифрових речей.

Законопроєкт повинен відображати також різновиди відповідальності за порушення принципів ІТ-права та правопорушення у сфері ІТ, оскільки поява нової галузі права зумовлює нових видів юридичної відповідальності, як правового інструменту. Повинні бути виписані також поняття протиправної поведінки, протиправного діяння у сфері ІТ.

Серед розділів закону слід вказати зміст окремих правових інститутів, виписати їхні повноваження, права та обов'язки. Особливу увагу слід приділити інституту інформаційної безпеки у сфері ІТ.

Для якісного втілення запропонованих інновацій у правовій сфері потрібна реалізація ще декількох важливих практичних кроків.

По-перше, судові органи, які будуть займатися питаннями вирішення цифрових спорів, мають не лише дотримуватись нового запропонованого законодавства, але й долучати до своєї роботи спеціалізовані експертні ради, до яких будуть входити як технічні фахівці, так і фахівці в різних галузях господарської діяльності. Це необхідно для якісної оцінки цифрового контенту,

який, як відомо, може зачіпати, різноманітні галузі цивільних правовідносин. Цифровий контент може стосуватися економічних та фінансових питань, питань науки та освіти, він може мати екологічне наповнення тощо. Так, у сфері освіти цифровим контентом будуть виступати електронні підручники, навчальні матеріали, онлайн курси та тренінгові програми. Таким контентом можуть виступати віртуальні лабораторії, симулятори, тренажери, навчальні додатки та освітні ігри. Наукова діяльність представлена текстами статей, базами даних, науковими публікаціями, репозитаріями. Сфера економіки користується рекламним контентом, маркетинговими матеріалами, комерційними презентаціями тощо. До цифрового контенту у галузі економіки належить також програмне забезпечення. Багато різноманітного цифрового контенту спостерігається у сфері культури, мистецтва та розваг. Таким контентом можуть бути відео- та аудіоматеріали, ігри, віртуальна та доповнена реальність тощо. Останнім часом до цифрового контенту долучаються різноманітні віртуальні екскурсії мистецькими закладами тощо. Докладніше про різновиди цифрового контенту йдеться у Розділі 2 дисертаційного дослідження. З приводу всіх зазначених матеріалів можуть виникати цивільні спори, які тягнуть за собою різноманітні форми цивільно-правової відповідальності.

По-друге, необхідно виписати основні терміни, поняття та категорії, зміст яких потрібно уточнити або розширити. Звичайно у різних законодавчих актах, які стосуються інформаційного права, деякі з них виписані. Але, враховуючи завдання створення нової галузі права – права інформаційних технологій, слід ретельно підійти до їх аналізу та дефініції. Тому на першому етапі розробки законопроєкту варто проаналізувати наявні закони та законодавчі акти, які є дотичними до сфери ІТ права та створити глосарій права інформаційних технологій для якісного наповнення законопроєкту.

По-третє, по можливості надати перелік предметів цивільних спорів з приводу цифрового контенту. Предметом такого спору може виступати авторство певних матеріалів, правомірність використання контенту, питання кібербезпеки тощо.

По-четверте, варто створити освітню, матеріальну та технічну базу підготовки фахівців з галузі ІТ-права, яка повинна включати в себе технічну та юридичну складову. Фахівці у галузі ІТ-права мають чітко розбиратися у видах та особливостях цифрового контенту та активів, вміти відносити контент до певного класу, мати змогу оперативно перевіряти надану інформацію за допомогою навичок користування ПК, високого рівня цифрової грамотності, орієнтуватися на просторах інтернету, знати, де та як шукати та перевіряти необхідну інформацію. До цих навичок слід додати навички роботи з технологіями штучного інтелекту, за допомогою якого можна аналізувати великий масиви інформації, порівнювати, знаходити відповідні прецеденти, відшукувати та звіряти правильність власних рішень з іншими тощо.

По-п’яте, необхідно підвищувати можливості впливу правових інститутів на суспільство через розробку власного цифрового контенту у вигляді різноманітних інтернет-ресурсів юридичного спрямування з метою підвищення рівня правової культури. Такий контент може бути спрямований на допомогу у вирішенні типових ситуацій, складанні юридичних документів, наприклад, позовних заяв, договорів. Він повинен містити посилання на норми законодавства з найпоширеніших питань. Іншими словами, правові інститути повинні стати суб’єктами, які регулюють, роз’яснюють та попереджають правопорушення, пов’язані зі створенням, використанням та поширенням цифрового контенту та цифрових активів.

По-шосте, слід звернути увагу на проблему захисту інформації від вірусного контенту для того, щоб не допустити витік інформації, несанкціоноване її поширення, викривлення. Це важливо, оскільки правоохоронні та правозахисні інституції створюють власний цифровий контент у вигляді оцифрованих документів, аудіо- та відеозаписів, рішення судів, громадських слухань тощо.

Звичайно, законотворча діяльність потребує ретельної копіткої праці. А тому ці пропозиції – лише перша сходинка у процесі інституціалізації ІТ-права як необхідної галузі у правовій системі сучасного суспільства.

Висновки до Розділу 3.

Розділ 3 дисертаційного дослідження присвячено напрямам удосконалення законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій.

Здійснено аналіз зарубіжного досвіду, який дозволив порівняти моделі цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ провідних країн світу. Зазначено, що формування таких моделей відбувається за трьома ключовими парадигмами: максимальний захист прав особи (користувацько-центрична модель ЄС, Великої Британії); економічна свобода, яка сприяє розвитку та інноваціям (США); цифровий суверенітет з переважанням державного контролю (Китай).

Запропоновано українську модель цивільно-правової відповідальності, яка повинна ґрунтуватися на комплексному регулюванні цифрових ризиків та одночасному посиленні гарантій захисту прав осіб у цифровому середовищі. Вона включає в себе механізми колективного захисту прав споживачів, інституційний контроль та нагляд за безпекою ІТ-продуктів, інструменти відповідальності онлайн-платформ, правила застосування ШІ-систем, що дозволяє забезпечити закріплення правової природи цифрового контенту на законодавчому рівні, що може регулювати ІТ-право як нову галузь права.

Внесено пропозицію розробити та представити на розгляд законодавчих органів Закон України «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій», який забезпечить комплексне регулювання цивільних правовідносин у цифровій сфері, включаючи і питання цивільно-правової відповідальності. Визначені основні завдання цього закону, які включають чітке окреслення ключових понять: «цифровий контент», «віртуальні активи», «електронний договір», «хмарні сервіси», «кіберзлочин» та інші, що мають забезпечити однозначне тлумачення норм закону судами та учасниками цивільного процесу; встановлення цивільно-правової відповідальності за правопорушення у сфері ІТ, зокрема, за порушення авторських прав, невиконання цифрових договорів, неправомірне використання персональних даних, цифрового контенту та активів,

шкоду, завдану кіберінцидентами; розробку ефективних механізмів реалізації цивільної відповідальності; гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, створення правил для впровадження транснаціональних цифрових контрактів; розвиток науково-доктринальної бази для забезпечення методичного супровіду та практичного застосування норм цивільного права у сфері ІТ.

Такі кроки дозволять відокремити ІТ-правовідносини від загального цивільного права, врахувати специфіку цифрового середовища та швидко реагувати на технологічні зміни, цифрову трансформацію суспільного життя.

Запропоновано практичні заходи для якісного втілення інновацій у правовій сфері, а саме: залучення до процесу вирішення цифрових спорів спеціалізованих експертних рад, до яких будуть входити як технічні фахівці, так і фахівці в різних галузях господарської діяльності; створення глосарію права інформаційних технологій для якісного наповнення законопроєкту; надання переліку предметів цивільних спорів з приводу цифрового контенту; запровадження освітньої, матеріальної та технічної бази підготовки фахівців з галузі ІТ-права; спрямування діяльності правових інститутів на регулювання, роз’яснення та попередження правопорушень, пов’язаних зі створенням, використанням та поширенням цифрового контенту та цифрових активів, створення ними власного цифрового контенту, корисного для суб’єктів правовідносин; посилення захисту інформації від вірусного контенту для реалізації безпекових завдань.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і надані пропозиції щодо вирішення актуальної наукової проблеми з приводу з'ясування теоретичних і практичних аспектів цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій.

Отримані результати дослідження дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Уточнено та поглиблено поняття інформаційних технологій, зазначається його багатозначність, акцентується увага на тому, що технології пов'язані зі знаннями та інформацією різного характеру, а значить стають головним ресурсом постіндустріального суспільства. Інформаційні технології розуміються як процес здійснення операцій з інформацією, що регламентується певними правилами, складний соціокультурний конструкт, який органічно поєднує інтелектуальні, матеріальні та організаційні компоненти суспільного розвитку, а також застосовуються для досягнення мети діяльності або вирішення певної проблеми, задовольняють вимоги певної системи, до якої вони впроваджуються і є частиною суспільних відносин, що робить можливим розглядати їх у якості об'єкту інформаційного та цивільного права.

2. Зазначено, що інформаційні технології проходять у своєму розвитку ряд етапів, серед яких виокремлюють: етап машинних ресурсів, етап програмування, етап нових інформаційних технологій, етап високих інформаційних технологій. Кожен з етапів має свої особливості, мету та завдання, які відображають можливості технологій для задоволення потреб людини.

Наведено критерії класифікації нових та новітніх інформаційних технологій, якими є: спосіб реалізації в АІС, ступінь охоплення завдань управління, клас технологічних операцій, тип користувальницького інтерфейсу, спосіб побудови комп'ютерної мережі, міра централізації технологічного процесу, предметна сфера. Узагальнено риси нових інформаційних технологій та стверджується, що кожна інформаційна технологія відповідає конкретній предметній області та орієнтована

на комплекс завдань, що стоять перед нею. Тобто інформаційні технології – це одночасно і сукупність методів, виробничих процесів, програмно-технічних засобів, і процес. Їх призначення та застосування дозволяють виділити групи інформаційних технологій у різноманітних сферах суспільного життя. Зокрема, вони стали одним із елементів загальної правової системи, окремим об'єктом правового регулювання.

3. Виокремлено принципи застосування інформаційних технологій у правовій системі. Встановлено, що вони можуть бути загальними, спеціальними та специфічними. Зокрема, до загальних принципів сфери правового регулювання ІТ віднесено принципи справедливості та гуманізму, юридичної рівності, демократизму, свободи та законності у процесі інформаційних правовідносин. Спеціальні принципи правового регулювання сфери ІТ визначаються особливостями суб'єктів правовідносин та особливостями інформації, яка при цьому використовується. Специфічні принципи правового регулювання сфери ІТ акцентують увагу на їх ефективності та значущості саме для правової сфери суспільства, що сприяє підвищенню продуктивності, точності, безпеки та доступності правових послуг.

Зроблено висновок, що ІТ потребують особливого правового регулювання, що використовує норми та принципи як загального, так і особливого правозастосування, інтегруючи в собі принципи багатьох галузей права.

4. Проаналізовано чинне нормативно-правове забезпечення сфери інформаційних технологій та визначено, що предмети інформаційного права та ІТ-права не є ідентичними, а тому ототожнювати ІТ-право з інформаційним правом немає підстав. Сферою правого регулювання інформаційного права виступають правовідносини, об'єктом яких є інформація в будь-якому вигляді (усна, письмова тощо), а сферою ІТ-права є правовідносини, що забезпечують функціонування та використання ІТ. Так, предметом правового регулювання ІТ-права повинні бути суспільні відносини у специфічному Інтернет-середовищі або у Digital-суспільстві, які є інформаційними за своєю суттю, але зумовлені швидким розвитком спеціальних технологічних знань у сфері інформаційних та цифрових технологій,

що змінюють різні сфери життя: проваджується електронне урядування, порядок оподаткування ІТ сфери, з'являється протидія кіберзлочинам, виникають цифрові трудові відносини, надаються електронні послуги. Тому предметом ІТ-права може виступати широкий спектр правовідносин, які можна регулювати нормами різної галузево-правової приналежності: цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, митного, податкового тощо.

Разом з тим, запропоновано завершити конституювання окремої галузі права – ІТ-право, як цілісного комплексного правового забезпечення цивільно-правових відносин у сфері інформаційних технологій, оскільки завдяки цифровим технологіям формується унікальне середовище цивільно-правового регулювання, відбувається формування нових цивільних правовідносин, характер та властивості нових цифрових об'єктів потребує корінного коригування наявного законодавства та розробки нового правового регулювання.

5. На основі загального уявлення про механізм правового регулювання, проаналізовано механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності, який можна визначити як систему правових засобів, організованих у певній послідовності та спрямованих на їх впорядкування, регулювання, закріплення, розвиток і вдосконалення, що передбачено нормами права істотних правових інститутів, якими є предмет, метод, засади цивільного законодавства, підстави їх виникнення, правове становище учасників, правовий режим об'єктів, місце та час здійснення прав і виконання обов'язків.

Встановлено, що цивільно-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, оскільки має притаманні їй ознаки: негативні наслідки для правопорушника, суспільний осуд, державний примус. Відтак, механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності розуміється як складний процес регламентації найбільш важливих її аспектів, а кожен елемент посідає своє місце у структурі цього механізму, має власне функціональне призначення, доповнює, розвиває, сприяє реалізації іншого, утворюючи цілісну систему. Функціонально-цільове призначення механізму правового регулювання цивільно-правової відповідальності полягає в тому, що він застосовується до конкретних ситуацій,

юридичних фактів. Передбачається, що такий механізм забезпечить поетапне, послідовне та злагоджене застосування правових засобів, форм і методів для розв'язання відповідних проблем. Механізм правового регулювання цивільно-правової відповідальності постійно взаємодіє з іншими державно-правовими механізмами і системами, розвивається і змінюється з урахуванням об'єктивно існуючих потреб, умов і обставин суспільного розвитку та правової системи.

6. Проведено комплексний аналіз можливих правопорушень у сфері ІТ. Здійснено класифікацію таких правопорушень за характером правовідносин: щодо формування й використання інформаційних ресурсів на основі створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, поширення й надання інформації; щодо створення й застосування інформаційних технологій та засобів їхнього забезпечення; щодо захисту інформації та цифрових прав суб'єктів таких правовідносин; за способом їх вчинення – з використанням інформаційних технологій, систем та засобів; за видом: правопорушення проти інформації, інформаційних ресурсів (конфіденційність, цілісність, доступність); правопорушення проти віртуального простору; правопорушення проти ІТ-інфраструктури (інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерів, серверів, їхнього програмного забезпечення тощо); правопорушення проти цифрових прав.

Встановлено, що правопорушення в ІТ-сфері охоплюють усі протиправні діяння, які вчиняють певні суб'єкти правовідносин, наслідком яких є завдання шкоди майнового або морального характеру, предметом яких є цифрові об'єкти та які тягнуть за собою настання цивільно-правової відповідальності в результаті порушення так званих «цифрових» прав.

7. З'ясовано, що об'єкти цифрових технологій можуть виступати «майном», «послугами», «роботою», є результатами інтелектуальної творчої діяльності або особистими немайновими благами. Визначено, що такими об'єктами є цифрові речі, віртуальні активи, цифровий контент, облікові записи в онлайні, гроші та цінні папери, тобто все те, що існує винятково в цифровій формі та має низку специфічних характеристик.

Суб'єктами виступають юридичні або фізичні особи - користувачі; оператори зв'язку; сервіс- та хост-провайдери; розробники транскордонних інформаційних мереж та мережевих технологій; інші технічні спеціалісти, які за допомогою цифрових ідентифікаторів (квазісуб'єктів), включаючи комп'ютерні коди, IP-адреси, персональний ідентифікатор (ID номер), умовні позначення (nick-name тощо.) вступають у ці правовідносини, а також цифрові істоти (штучний інтелект у різних формах, цифрові двійники тощо). У ролі суб'єктів також можуть виступати державні органи, які надають відомості цифрових баз даних, цифрових та електронних реєстрів або здійснюють збір даних. Нетиповим учасником відносин може бути цифрова істота-робот.

8. Уточнено поняття цифрові права (digital rights), якими є право на доступ до інтернету та електронних пристроїв, право на приватність та захист персональних даних, свобода вираження поглядів (право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію), право на особисту безпеку онлайн, тощо.

На цій підставі узагальнено класифікацію цивільно-правової відповідальності у сфері ІТ: за об'єктами цивільних правовідносин; за суб'єктами цивільних правовідносин; за видом цивільних правовідносин (майнові, немайнові; договірні, недоговірні); за правами (digital rights), які порушено тощо.

9. Встановлено, що традиційні правові норми не відповідають природі цифрових технологій та потребують переосмислення, переоцінки та переформатування, приведення їх у відповідність до цифрових форм правовідносин, предметом яких стають цифрові речі, зокрема, віртуальні активи, цифровий контент, інші цифрові блага.

10. Проведено науково-теоретичний аналіз понять «віртуальні активи» та «цифровий контент», встановлено, що ними позначають відносно нові у цивільному праві явища, які мають нематеріальну природу, можуть існувати одночасно в кількох копіях і бути розповсюдженими в різних юрисдикціях. Запропоновано розуміння віртуальних активів як об'єктів, що існують в інформаційних системах і базуються на сучасних технологіях. Вони

характеризуються економічною цінністю, ліквідністю, доступністю для широкої аудиторії, мають регуляторний потенціал. Під цифровим контентом пропонується розуміти будь-яку інформацію, створену та поширену в цифровому форматі, яка може містити текст, зображення, відео, музику, програмне забезпечення та інші мультимедійні елементи. Цифровий контент інтерактивний, доступний для масового використання, актуалізує проблеми авторського права та інтелектуальної власності.

Запропоновано завершити врегулювання їх правового статусу, що надасть визначеності правовідносинам, окреслить цивільно-правову відповідальність у сфері інформаційних технологій, впорядкує питання щодо врегулювання правових відносин, які стосуються створення, використання, поширення, обмеження цифрового контенту, визначить правові наслідки таких діянь та окреслить настання відповідальності у разі недотримання певних норм, принципів.

11. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду законодавчого регулювання цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, що дозволило порівняти моделі цивільно-правової відповідальності провідних країн світу. Зазначено, що формування таких моделей відбувається за трьома ключовими парадигмами: максимальний захист прав особи (користувацько-центрична модель ЄС, Великої Британії); економічна свобода, яка сприяє розвитку та інноваціям (США); цифровий суверенітет з переважанням державного контролю (Китай).

12. Розроблено та запропоновано системну модель цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, яка відображає українську специфіку правової сфери та поєднує комплексне регулювання цифрових ризиків та одночасне посилення гарантій захисту прав осіб у цифровому середовищі. Вона включає в себе механізми колективного захисту прав споживачів, інституційний контроль та нагляд за безпекою ІТ-продуктів, інструменти відповідальності онлайн-платформ, правила застосування ШІ-систем, що дозволяє забезпечити закріплення правової природи цифрового контенту на законодавчому рівні.

13. Сформульовано пропозиції, щодо систематизації правового регулювання, уточнення ключових понять та визначення механізмів цивільно-

правової відповідальності у сфері інформаційних технологій, які мають стати основою Закону України «Про цивільно-правові відносини у сфері інформаційних технологій», що запропоновано розробити та представити на розгляд законодавчих органів. Метою такого закону стане комплексне регулювання цивільних правовідносин у цифровій сфері, включаючи і питання цивільно-правової відповідальності. Серед основних завдань цього закону – чітке окреслення ключових понять: «цифровий контент», «віртуальні активи», «електронний договір», «хмарні сервіси», «кіберзлочин» тощо, що має забезпечити однозначне тлумачення норм закону; встановлення цивільно-правової відповідальності за правопорушення у сфері ІТ, зокрема, за порушення авторських прав, невиконання цифрових договорів, неправомірне використання персональних даних, цифрового контенту та активів, шкоду, завдану кіберінцидентами; розробка ефективних механізмів реалізації цивільної відповідальності; гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, створення правил для впровадження транснаціональних цифрових контрактів; розвиток науково-доктринальної бази для забезпечення методичного супроводу та практичного застосування норм цивільного права у сфері ІТ.

14. Практичними заходами для імплементації інновацій у правовій сфері буде залучення до процесу вирішення цифрових спорів спеціалізованих експертних рад, які мають складатися з технічних фахівців та фахівців у різних галузях господарської діяльності; створення глосарію права інформаційних технологій для якісного наповнення законопроєкту та переліку предметів цивільних спорів з приводу цифрового контенту; запровадження освітньої, матеріальної та технічної бази підготовки фахівців у галузі ІТ-права; спрямування діяльності правових інститутів на регулювання, роз’яснення та попередження правопорушень, пов’язаних зі створенням, використанням та поширенням цифрового контенту та віртуальних активів, створення ними власного цифрового контенту, корисного для суб’єктів правовідносин; посилення захисту інформації від вірусного контенту для реалізації безпекових завдань.

Представлені пропозиції дозволять відокремити ІТ-правовідносини від загального цивільного права, врахувати специфіку цифрового середовища та оперативно реагувати на технологічні зміни, цифрову трансформацію суспільного життя.

Все вищезазначене зробить можливим завершити конституювання та інституціалізацію окремої галузі права – ІТ-права, яке забезпечить комплексне правове регулювання цивільно-правових відносин інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамюк Д. І. Поняття технології: встановлення змісту та співвідношення з іншими суміжними поняттями. *Право та інноваційне суспільство,* 2015. № 1. С. 34-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_6.

2. Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Журнал. Серія Право. 2024. Вип. 17(29). С.142-149. DOI: https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.142-149.

3. Баран М. В. Принципи правового регулювання інституту інформаційної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО, 2021. Випуск 66. С. 129-134. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/24.pdf.

4. Баранов О.А. Система принципів інформаційного права. *Правова інформатика*. 2006. № 2(10). С. 5-15.

5. Басай О. В. Принцип юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць*. Вип. 64. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. С. 354-360.

6. Бачинський Т. Основи ІТ-права: посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 244 с.

7. Боліла С. Роль інформаційних технологій та цифрових інструментів в умовах викликів війни та післявоєнного відновлення економіки України. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, 2023. № 16, С. 265-275. URL: https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.35

8. Борисов І. В. Інформаційні технології як чинник, що впливає на розвиток діяльності суб'єктів господарювання в умовах четвертої промислової революції (Індустрії 4.0). *Сучасні проблеми права та інноваційної економіки*: зб. наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України №3 за матеріалами інтернет-конференції, 26 березня 2021 року. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 234-240.

9. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 58-61. URL:

http://www.lsej.org.ua/10_2021/14.pdf.

10. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : Монографія. К.: ТОВ «Пан Тот», 2009. 415 с.

11. Бутенко Т. А., Сирий В. М. Інформаційні системи та технології : навчальний посібник. Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2020. 207 с.

12. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: Навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2014. 417 с.

13. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129-133. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/359.

14. Виноградова Г.В. Інформаційне право України: Навч. посібник. Київ: МАУП, 2006. 144 с.

15. Войнаренко М. П. Інформаційні системи і технології в управлінні організацією : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Вінниця : Едельвейс і К, 2015. 496 с.

16. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.

17. Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ : ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с. URL: https://dslua.org/wp-content/uploads/2019/12/DRA_FINAL_UKR.pdf.

18. Гащин В. Основні поняття, особливості та форми цивільно-правової відповідальності. *Природничі та гуманітарні науки*. Актуальні питання : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції., м. Тернопіль, 19-20 квітня 2012 р. Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулюя, 2012. Т. 2. С. 134.

19. Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. Т. 30. № 2. С. 15-30. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/gylyaka_o._novitni_tehnologiyi_ta_prava_lyudyny_2023_0.pdf.

20. Головацький Н. Т. Правове регулювання захисту персональних даних:

GDPR та законодавство США, Канади й України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право,* 2024. Вип. 85, Том. 2. С. 288-292. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.42.

21. Гололобова Є., Міна А. Цифрові права українців або Декларація цифрових прав людини. URL: https://www.businesslaw.org.ua/digital-rights-t.

22. Горобець Н. О., Майсун І. В. Віртуальні об'єкти, їх місце у праві власності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 52-54. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/11.

23. Грицунов О. В. Інформаційні системи та технології: навч. посіб. для студентів за напрямом підготовки «Транспортні технології». Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2010. 222 с.

24. Гуйван П. Д. Цивільна відповідальність як елемент охоронного матеріального правовідношення. *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика 2021. № 1. С. 143-150. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ae3cf87-6a43-416e-b459-70fc664625d1/content.

25. Декларація про свободу комунікацій в інтернет. Страсбург, 28.05.2003. URL: https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet.

26. Декларація ЮНКТАД XI – Дух Сан-Паулу: Конференція Організації Об'єднаних Націй з питань торгівлі та розвитку від 13–18.06.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d09#Text.

27. Деякі питання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 764. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2024-%D0%BF#Text.

28. Деякі питання об'єктів критичної інформаційної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 943. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2020-%D0%BF#Text.

29. Донченко О.І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. Одеса. 2014. № 11. С. 40-42.

30. Еванс Е. Довідник із проектування, керованого доменом: визначення та

підсумки шаблонів, 2015. URL: domainlanguage.com.

31. Електронна торгівля (правовий аспект регулювання): монографія І [А.М. Новицький, В.С. Гаркуша, Н.Б. Новицька та ін.]; за заг. ред. В.В. Костицького. К. : МП Леся, 2007. 212 с.

32. Еннан Р. Є. Цифровізація права та формування цифрового права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024, Том 1, № 83. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.29.

33. Енциклопедичний словник із державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

34. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С.40-47.

35. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: https://gdpr-text.com/uk.

36. Загородній С. Актуальні проблеми виникнення цивільно-правової відповідальності. Право і безпека. 2011. № 1(38). С. 226-230.

37. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.

38. Зелена І.К. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. 2021. С. 176-182. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/32.pdf.

39. Зеров К. Цифрові речі, цифровий контент, NFT та авторське право: співвідношення в межах розширеного кола об'єктів цивільних прав. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/cifrovi-reci-cifrovii-kontent-nft-ta-avtorske-pravo-spivvidnosennia-v-mezax-rozsirenogo-kola-objektiv-civilnix-prav.

40. Зозуляк І.І. Розвиток уявлень про істотні умови договору. *Форум права*. 2017. № 3. С. 136-141: URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2007-3/07ziiiud.pdf

41. Зуєв В. М. Поняття технології у новітньому філософському дискурсі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. № 3. С. 29-35. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2012_3_7.

42. Інформаційні системи і технології : навч. посіб. [П. М. Павленко, С. Ф. Філоненко, К. С. Бабіч та ін.]. К. : НАУ, 2013. 324 с.

43. Калаченкова К. Digital-суспільство як детермінінта формування ІТ-права. Держава та регіони. Серія: Право. 2021. № 3(73). С. 1218. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/4.pdf.

44. Калашник О.М. Механізм правового регулювання цивільних відносин як об'єкт наукових до-сліджень: генеза та сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 136–149. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/143e6c2c-2773-4045-bebe-d8a0350a3d56/content.

45. Калюжний Р. А. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики : монографія. К. : Акад. ДПС України, 2002. 296 с.

46. Калюжний Р., Марценюк А. Предмет та методи інформаційного права. *Правова інформатика*. 2008. № 3. С. 5-9.

47. Калюжний, Д. Принципи використання інформаційних технологій правоохоронними органами. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.), 2023. С. 221-224. URL: https://doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.58.

48. Карпель О. ІТ-право. Юридична думка про галузь ІТ права України. URL: https://legallawyer.com.ua/yurydychna-dumka/it-pravo-ukrayiny.

49. Кіріяк О.В., Пацурківський Ю.П., Гудима-Підвербецька М.М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник. Чернівці : Чернівец. нац.. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.

50. Коваленко Л. П. Інформаційне право в Україні. Проблеми законності. 2012. № 119. С. 148-156.

51. Коваленко Л. П. Принципи інформаційного права. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. Х. : Право, 2012. Вип. 23. С.

185-195.

52. Коваленко Л.П. Інформаційні відносини. URL: file:///C:/Users/Ira/Downloads/62395-128225-1-SM%20(2).pdf.

53. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.

54. Козьякова Т. В. Інтелектуальна власність як економічна категорія. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2008, № 52. URL: http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2008.pdf.

55. Комарницька І.І. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023, № 2. С.159-162. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/35.pdf.

56. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.

57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

58. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

59. Косович В. М. Нормативне закріплення принципів права як чинник досконалості нормативно-правових актів України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 40-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_7_7.

60. Кривенко Ю. В. Поняття та підстави цивільно-правової відповідальності. *Шерешевські читання*: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.). Одеса: Фенікс, 2021. С. 31-34. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/62720d5c-867c-4878-93f6-83f0b7e5cbb4/content.

61. Крилевець М. Правове регулювання договорів в IT-сфері. Адвокатська фірма GORO legal. URL: https://goro.ua/ua/post/legal-regulation-of-contracts-in-the-it-sphere.

62. Круглова О. О. Курс лекцій з дисципліни «Цивільне право». Дніпро : Видавець Біла К. О., 2017. 151 с.

63. Куракін О.М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35, Ч. 2, Т. 1. С. 46-49. URL: https://surl.li/nynkhd.

64. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019.№2. С. 165-169. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/28.pdf.

65. Лесько Н. Цифрові права людини в епоху глобалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. № 3 (31). С. 160-166. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25400/24.pdf.

66. Литвинов Є.П. Правовідносини в інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С.145-149.

67. Локальні мережі. URL: https://ua5.org/lan/124-lokaln-merezh.html.

68. Лунь Ю. О. Принципи розмежування сфер дії національних систем права в мережі Інтернет. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 102(1). С. 73-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_102%281%29__12.

69. Луценко В. Р., Пікуля Т. О. Правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Том 1 № 81. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.9.

70. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права: навчально-методичний посібник. Л. А. Луць. К.: Атіка, 2008. 412 с.

71. Магновський І. Й. Правозастосування як категорія особливої форми реалізації права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 27. С. 59-66. URL:

http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom27/10.pdf.

72. Мазур В. В. Механізм цивільно-правового регулювання: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 36(1). С. 108-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_36%281%29__26.

73. Малишев Б.В. Судова практика : поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2005. № 2. С. 22-27.

74. Малюга Л.В., Федорченко Н.В. Цивільне право (загальна частина). Посібник для студентів усіх форм навчання юридичних факультетів. Київ 2006. 298 с.

75. Маньгора В. В., Михальчук Ю. О. Використання цифрових технологій у праві: перспективи та виклики. *Інформація і право*, 2023. Вип. 4 С. 147-158. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001465456.

76. Маріц Д. Поняття та зміст інформаційних правовідносин. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*, 2016, nr. 5(21), pp. 64-67. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/15.pdf.

77. Марценко Н. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, спричинену штучним інтелектом. *Наукові записки*. Серія : Право. 2022, № 12. С. 34-39. URL: https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/105/89.

78. Марценюк О. Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 266 с.

79. Мельник О. Криптоактиви в Україні – перспектива чи утопія? URL: https://golaw.ua/ua/insights/publication/kriptoaktivi-v-ukrayini-perspektiva-chi-utopiya/

80. Мічурін Є. О. Віртуальні блага: особливості. та ознаки. *Форум права*. 2021. № 68 (3), С. 67-73. URL: http://forumprava.pp.ua/files/067-073-2021-3-FP-Michurin_8.pdf.

81. Мічурін Є. Об’єкти цифрових технологій та їх правове регулювання. Copernicus Political and Legal Studies, 2022, Vol. 1. Issue 3. Pp. 22–29. URL: https://www.researchgate.net/publication/375278887_Ob’ekti_cifrovih_tehnologij_ta_i

hne_pravove_reguluvanna.

82. Мічурін Є. Цивільно-правове регулювання суспільних відносин у цифровому середовищі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Право», 2023. №36, С. 115-121. URL: https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-13.

83. Науково-практичний коментар до статті 11 Цивільного процесуального кодексу України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KK003358.

84. Науково-практичний коментар до статті 12 Цивільного кодексу України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KK001104.

85. Науково-практичний коментар ЦК Цивільного кодексу України. ТОМ 1. *Мего-Інфо. Юридичний портал №1*. URL: https://lnk.ua/kf05Uj8pf.

86. Некіт К.Г. Цифрові дані та інформація як об'єкти права власності. *Часопис цивілістики* : наук.-практ. журн. 2021. Вип. 42. С. 38-43.

87. Нємцева А.О. Теоретичні аспекти відповідальності без вини у цивільному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 27-32.

88. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.

89. Павлюков І. І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т.1. Вип. 75. С. 41-46. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/8.pdf.

90. Пазюк А. В. Міжнародне інформаційне право: теорія і практика. Монографія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. Дніпропетровськ. : «Середняк Т. К.», 2015. 447 с. URL: https://lnk.ua/6abNo4w4M.

91. Парасюк В. М. Склад правопорушення як підстава цивільно-правової відповідальності. Порівняльно-аналітичне право. №6. 2017. С. 124-127. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/527417.

92. Парасюк В. М. Теоретичне обґрунтування сутності підстави цивільноправової відповідальності. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №1. 2020. С.45-49. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3444/1/%d0%bf%d0%b0%d1%80%d0%b0%d1%81%d1%8e%d0%ba.pdf.

93. Парасюк М. В. Вплив цифрових технологій на цивільне право. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №9. С. 201-204. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/46.pdf.

94. Перелік криптовалют. URL: https://lnk.ua/isYvcNH7f.

95. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#n15.

96. Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті : Декларація принципів від 12.12.2003. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57#Text.

97. Подорожній Є. Ю. Сутність механізму правового регулювання юридичної відповідальності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 29-32. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f9e76f6-6e7a-4739-b236-a6ce10e26f24/content.

98. Позова Д. Д. Система джерел правового регулювання інформаційно-технологічних відносин. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 24. С. 93-96. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bd4445af-c7af-4332-998b-1c5b3b1d7a41/content.

99. Пойта І.О. Впровадження Інтернет-технологій в практику маркетингової політики комунікацій та їх ефективність. *Імплементація наукових засад та перспективи досконалої маркетингової діяльності підприємств як ринково-орієнтованої концепції їх розвитку*: колект. монографія/ за заг. ред. проф. Павловської Л.Д. Євенок О.О., Житомир, 2017. С. 128-148. URL: http://eprints.zu.edu.ua/26041/1/selection5.pdf.

100. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. правових наук України ; [редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін.]. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / [Ю. П. Битяк та ін.] ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, 2013. 863 с.

101. Правова система. Довідкова інформація від 04.05.2007. URL: https://ips.ligazakon.net/document/TS000641.

102. Правове регулювання та його механізм: мультимедійний навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/tdp-new/info/lection/lec12/tema12_8.html.

103. Правові відносини: характеристика, риси та види правовідносин. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/10525.

104. Правові системи сучасності: мультимедійний навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec1.html.

105. Про авторське право і суміжні права: Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 57, ст.166. Документ 2811-IX, редакція від 18.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

106. Про віртуальні активи: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2023, № 15, ст.51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text.

107. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності: Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 63, ст.209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#n111.

108. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об’єктів цивільних прав: Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 90, ст.344. Документ 3320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text.

109. Про доступ до публічної інформації: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2011, № 32, ст. 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text.

110. Про електронні комунікації: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2246.

111. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2020, № 25, ст.171. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text.

112. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 31, ст.286. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text.

113. Про захист персональних даних: Закон України. № 2297-VI від 01.06.2010. Документ 2297-VI. Редакція від 14.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17/ed20100601#Text.

114. Про захист прав споживачів: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР* (ВВР), 1991, № 30, ст.379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text.

115. Про інформацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 48, ст.650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

116. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1998, № 27-28, ст.182. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text.

117. Про медіа: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2023, № 47-50, ст.120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2350.

118. Про науково-технічну інформацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1993, № 33, ст.345. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text.

119. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2016, № 3, ст.25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

120. Про Національну програму інформатизації: Закон України. *Відомості*

Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 51, ст.127. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text.

121. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки: Закон України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t070537?an=230&ed=2007_01_09.

122. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t368700?an=1&ed=2023_12_31.

123. Про правотворчу діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 93, ст.364. Документ 3354-IX. Редакція від 19.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text.

124. Про реалізацію першого етапу експериментального проекту щодо запровадження Єдиної державної електронної системи дозвільних документів : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 р. № 795. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795-2024-%D0%BF#Text.

125. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 31 березня 1995 року. URL: http://rada.gov.ua.

126. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text.

127. Про телекомунікації: Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2004, № 12, ст.155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text.

128. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2023, № 90, ст.345. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text.

129. Проект Закону про захист персональних даних. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40707.

130. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів: Край, 2008. 224 с.

131. Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний обіг таких даних (Загальний регламент про захист даних, GDPR). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj.

132. Резніченко С. В., Церковна О. В. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди : теорія і практика : монографія. Одеса : ОДУВС, 2009. 188 с.

133. Рудник Т.В. Відповідальність за порушення авторською права. *Часопис Київського університету права*. 2012. Вип. 2. С. 248-251.

134. Садковський С. П. Деякі аспекти нормативно-правового забезпечення інформаційних технологій в контексті інформаційної безпеки України. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2023, № 12. С. 121-123. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/27.

135. Садковський С. П. Деякі аспекти правового регулювання інформаційних технологій в Україні. *Інформаційно-аналітичний наукометричний журнал, фахове видання «Економіка. Фінанси. Право».* 2024, № 5. С. 109-111. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2024.5.20.

136. Садковський С. П. Деякі особливості правової природи цифрового контенту. *Молодь: освіта, наука, духовність*: XXII Всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих вчених. м. Київ, 16-18 квітня 2025 р. Київ, 2025. С. 650-652.

137. Садковський С. П. Міжнародно-правові аспекти цифрової інклюзії та захисту прав людини в умовах розвитку інформаційних технологій. *Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики*: XXV Міжнародна науково-практична конференція. м. Київ, 25-27 листопада 2025 року: тези доповіді. Київ, 2025. С. 1796-1799.

138. Садковський С. П. Особливості впровадження освітнього середовища в закладах вищої освіти. *Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 29-30 листопада 2023 року: тези доповіді. Київ, 2023. С. 111-114.

139. Садковський С. П. Права людини в умовах цифрової трансформації: виклики та правові гарантії. *Права людини: історія та сучасність*: X Науково-практична конференція. м. Київ, 04 грудня 2025 року: тези доповіді. Київ. 2025. С. 64-67.

140. Садковський С. П. Правове становлення інформації. *Права людини: історія та сучасність*: VII Науково-практична конференція, м. Київ, 8 грудня 2022 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 51-53.

141. Садковський С. П. Правові аспекти цифрової інклюзії: виклики та перспективи використання інформаційних технологій. *Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 26-28 листопада 2024 року: тези доповіді. Київ, 2024. С. 165-168.

142. Садковський С. П. Цивільно-правова відповідальність у сфері інформаційних технологій: досвід ЄС та перспективи для України. *Право і суспільство.* 2025, № 5. Т. 2. С. 74-80. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.9.

143. Садковський С. П., Федоренко Т. В. Деякі аспекти нормативно-правового забезпечення інформаційних технологій в контексті інформаційної безпеки України. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2023, № 12. С. 121-123.

144. Садковський С. П., Федоренко Т. В. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: поняття та особливості. *Український науково-теоретичний часопис «Часопис Київського університету права».* 2022, № 2. С. 82-85.

145. Самбор М. А. Правопорушення та проступок: до питання співвідношення понять в умовах розвитку законодавства про адміністративні та кримінальні правопорушення. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 39-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_8_7.

146. Селезньова О. М. Поняття «інформаційні правовідносини»: доктринально-правовий ракурс. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету* : серія: Право. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2.

Вип. 46. С. 21-24. URL: https://lnk.ua/EjYDevrl7.

147. Синєокий О.В. Високотехнологічне інформаційне право України. Харків: Право, 2010.

148. Сімсон О.Е. ІТ-право V. Інформаційного права: на зламі епох. *ІТ-право : проблеми та перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів ІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.). Львів : НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 180-187. URL: http://aphd.ua/publication-389.

149. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010.

150. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.

151. Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Цифрова річ як «новий» об'єкт «нових» цивільних правовідносин. *Право і безпека*. 2023. № 4 (91). С. 68-81. URL: https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06.

152. Сліпченко С. О. Деякі питання характеристики абсолютного права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 348-354.

153. Словник іншомовних слів. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D2%E5%F5%ED%EE%EB%EE%E3%B3%FF.

154. Солончук І. В. Інформаційні правовідносини: поняття та охорона. *Інформація і право*. 2019, № 4 (31). С. 28-36. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/5_14.pdf.

155. Спасова К.І. Відшкодування шкоди, завданої цивільними правопорушеннями у сфері ІТ-відносин. *ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів науково-практичної конференції. Л. : НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 240-244.

156. Стало відомо, скільки людей в світі користується інтернетом. URL: https://portaltele.com.ua/news/technology/stalo-vidomo-skilky-lyudej-v-sviti-korystuyetsya-internetom.html.

157. Тарасенко Р.В. Інформаційне право : [навч.-метод. посіб.]. Луганськ :

Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 512 с.

158. Телевяк, М. Особливості договірних відносин в ІТ сфері. *Молодий вчений*, 2023. № 12 (124), С. 138-141. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-12-124-13.

159. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. Київ: Нац. акад. СБУ, 2016. 332 с.

160. Технологія. URL: https://uk.economy-pedia.com/11040818-technology.

161. Тихомиров О. О. Інформаційний делікт як підстава «інформаційної» юридичної відповідальності: відмітні ознаки. *Інформація і право*. 2019, № 1(28), С. 37-44. URL: https://ippi.org.ua/tikhomirov-oo-informatsiinii-delikt-yak-pidstava-%E2%80%9Cinformatsiinoi%E2%80%9D-yuridichnoi-vidpovidalnosti-vidmit.

162. Тихомиров О. О. Інформаційні правопорушення: теоретико-правова концепція. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. №1(17). С. 38-47.

163. Тихомиров О. О. Цивільно-правова відповідальність за інформаційні правопорушення: загальнотеоретичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 37-40. URL: http://www.pap.in.ua.

164. Тихомиров О. О. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері : навч. посіб. К. : Нац. акад. СБУ, 2015. 172 с. URL: http://zpd.inf.ua/user-files/yv_tykhomyrov_tugarova.pdf.

165. Тицька Я. О., Поварчук Н. С. Доктринальні підходи щодо визначення статусу права інформаційних технологій. *Київський часопис права*, 2023, Вип. (1), С. 41-46. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.6.

166. Тищенко О. І. Цивільно-правова відповідальність у сфері інформаційних технологій. *Підприємництво, господарство і право,* 2021. № 3. С. 72-76.

167. Тоффлер Е. Третя Хвиля / З англ. пер. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

168. Україна очолила список країн з найчастішим використанням

криптовалют. URL: https://suspilne.media/59667-ukraina-ocolila-spisok-krain-z-najcastisim-vikoristannam-kriptovalut.

169. Ушакова І. О. Інформаційні системи та технології на підприємстві : конспект лекцій / І. О. Ушакова, Г. О. Плеханова. Харків : Вид.ХНЕУ, 2009. 128 с.

170. Федоренко Т. В., Садковський С. П. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: поняття та особливості. *Український науково-теоретичний часопис «Часопис Київського університету права».* 2022, № 2. С. 82-85. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.14.

171. Федосенко Н.А. Використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 69-74. URL: http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/45/12.pdf.

172. Фігель М.В. Доступ до інформації та електронне урядування. Київ: Факт, 2004.

173. Філософський енциклопедичний словник / [Редкол.: Шинкарук В.І. (голова) та ін.] ; НАН України. Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди. К. : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf.

174. Харитонов Є., Харитонова О. ІТ-право у системі права України. *Право України*. 2018. № 1. С. 18-29.

175. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Юридична сутність «ІТ-права». *ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* (друга міжнародна щорічна конференція). URL: http://aphd.ua/publication-357.

176. Харитонова О. І. Порівняльне право Європи. *Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції.* Х., 2002. С. 26-27.

177. Хаустова М. Г. Співвідношення правової системи з іншими юридичними поняттями. *Проблеми законності*, №122, 2013. С. 3-16. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6259/2/Haustova_3.pdf.

178. Хаустова М. Правова система серед інших узагальнюючих категорій правової науки. *Вісник Академії правових наук України*, №4, 2010. С. 48-57. URL:

https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6178/1/Khaustova_48.pdf.

179. Хаустова М. Структура правової системи суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. Х. : Право, 2010. № 1(60). С. 49-58. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5675/1/Khaustova_49.pdf.

180. Ходико Ю. Є. Щодо питання визначення об'єкта правового режиму об'єкта цивільного правовідношення. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав*: матеріали «круглого столу», присвячені пам'яті Ч. Н. Азімова, м. Харків, 18 грудня 2015 р. Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. 2015. С.131-133. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10055/1/Khodyko.pdf.

181. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник / О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці : Чернівец. нац.. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.

182. Цивільне право в Україні: Підручник у 2 частинах. Частина перша. /Р.Б. Шишка (кер. авт. кол, наук. редактор), О.Р. Шишка, І.Р. Шишка, Р.Б. Шишка. К.: 2013. 630 с.

183. Цивільне право України. Академічний курс : у 2 т. / [А. Ю. Бабаскін, Т. В. Боднар, Ю. Л. Бошицький та ін.] / за заг. ред. Я. М. Шевченко. 2-ге вид., доп. і перероб. К. : Вид. дім «Ін Юре», 2006. Т. 1: Загальна частина. 696 с.

184. Цивільне право України: підручник : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.

185. Цивільний кодекс України. Документ 435-IV. Редакція від 28.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

186. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

187. Цифровізація правосуддя: Європейська комісія затвердила план дій на 2022 – 2025 роки. 17 грудня 2021. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/cifrovizaciya-pravosuddya-evropeyska-komisiya-zatverdila-plan-diy-na-2022--2025-roki.html.

188. Чаплян С. ІТ-право – нова галузь права. URL:

https://jusguard.com.ua/uk/publications/it-law.

189. Чернега В. Візія механізму правового регулювання цивільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія Право. Випуск 76: частина 1, 2023. С. 194-200. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281664/275883.

190. Шагака О. В. Відшкодування моральної шкоди у сфері ІТ-відносин. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.). Одеса : Гельветика, 2018. С. 469-472. URL: http://clj.nuoua.od.ua/archive/29/28.pdf.

191. Швачич Г.Г., Толстой В.В., Петречук Л.М., Іващенко Ю.С., Гуляєва О.А., Соболенко О.В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: навчальний посібник. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

192. Шевчук І.Б. інформаційні технології: базові поняття, терміни, класифікація, ІТ-спеціалісти. Конспект лекції. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lektsiia_VF_1_tema-1_perehliad.pdf.

193. Шимків О. Ю. Правові аспекти цифрової відповідальності в Україні та ЄС. *Інформація і право,* 2020. № 2. С. 45–50.

194. Шишка Р., Шишка О. Механізм правового регулювання цивільних правовідносин. *Про українське право*. / За ред. проф. І. Безклубого. К., 2013. Число VI-VII. С. 220-233. URL: https://lnk.ua/JNX7h1RAQ.

195. Шкарупа В., Цимбалюк В. Застосування положень права щодо формування основ інформаційного права. *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 46-53.

196. Шорохова Г.М. Використання інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України. *Економіко-правові виклики*: VIII Міжнародна науково-практична конференція НАНР (14 січня 2017 року). Львів: НАНР-Національна академія наукового розвитку, 2017. Том 2. С.274-278.

197. Юхимюк О. М. Співвідношення понять «правозастосування» та «застосування норм права». *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 53-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_4_15.

198. Ямненко Т. М. Розвиток цифрових прав в Україні. *Юридичний вісник*. Повітряне і космічне право. 2022. № 4 (65). С. 101-106. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2022/4-65/15.pdf.

199. 2022 – 2025 CEPEJ Action plan: "Digitalisation for a better justice". URL: https://rm.coe.int/cepej-2021-12-en-cepej-action-plan-2022-2025-digitalisation-justice/1680a4cf2c.

200. 47 U.S. Code § 230. Protection for private blocking and screening of offensive material. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/47/230.

201. Albrecht J.P. How the GDPR will change the world. European Data Protection Law Review, 2016. Vol. 2(3). P. 287-289.

202. Ambrogi Robert J. The Essential Guide to the Best (and Worst) Legal Sites on the Web. 2th edn. N.Y.: ALM Publishing, 2004 (Chapter 12). URL: https://www.goodreads.com/book/show/15026882-the-essential-guide-to-the-bestand-worst-legal-sites-on-the-web.

203. Byelov D. M., Bielova M. V. Digital human rights: separate doctrinal basis. Visegrad Journal on Human Rights. №. 1. 2024, P. 5-11. DOI: https://doi.org/10.61345/1339-7915.2024.1.1.

204. Bygrave L. A. Data Privacy Law: An International Perspective. Oxford: Oxford University Press, 2014. 448 p.

205. California Consumer Privacy Act (CCPA). Updated on March 13, 2024. URL: https://oag.ca.gov/privacy/ccpa.

206. Coccoli J. The Challenges of New Technologies in the Implementation of Human Rights: An Analysis of Some Critical Issues in the Digital Era. Peace Human Rights Governance. 2017, Vol. 1. Iss. 2. P. 226.

207. Contract Intelligence You Can Trusthttps URL: kirasystems.com.

208. Convention on Cybercrime. URL: https://rm.coe.int/1680081561.

209. Cybersecurity Act. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32019R0881.

210. Cybersecurity Law of the People's Republic of China. URL: https://www.dataguidance.com/sites/default/files/en_cybersecurity_law_of_the_peoples

_republic_of_china_1.pdf.

211. Cybersettle. URL: https://www.cybersettle.com.

212. De Hert P., Papakonstantinou V. The proposed Data Protection Regulation replacing Directive 95/46/EC: A sound system for the protection of individuals. Computer Law & Security Review. 2012. Vol. 28. P. 130-142.

213. Digital 2023: global overview report. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report.

214. Digital 2024: global overview reportзвіт. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report.

215. Digital Markets Act. URL: https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en

216. Digital Services Act. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package.

217. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng .

218. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2555&qid=1721484330372.

219. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000L0031.

220. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, European Union (EU). URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/1453.

221. Directive on Security of Network and Information Systems. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)654198.

222. E-Commerce Law of the People’s Republic of China. URL:

https://faolex.fao.org/docs/pdf/chn215050.pdf.

223. eIDAS Regulation. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG.

224. ePrivacy Directive. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32002L0058.

225. European Commission & COM 192 Final (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions, a Digital Single Market Strategy for Europe. Document: 52015DC0192, Brussels. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A192%3AFIN.

226. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c.

227. European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). European Parlament. URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//

228. Examining the Legal Status of Digital Assets as Property: A Comparative Analysis of Jurisdictional Approaches. URL: https://arxiv.org/abs/2406.15391.

229. Fedorenko T., Sadkovskyi S. Virtual assets and digital content belong to the objects of civil law. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* 2023, № 1(37). Pp. 1-4. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032023/7963.

230. General Data Protection Regulation. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679.

231. Huddle F. The Secrets of Export Progress. N. Y., 1991. P. 132.

232. Kuner C. Transborder Data Flows and Data Privacy Law. Oxford: Oxford University Press, 2020. 416 p.

233. Kuner C., Bygrave L. A., Docksey C. The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary. — Oxford University Press, 2020.

234. LawGeex. URL: https://www.lawgeex.com.

235. Lloyd I. Information Technology Law. 6th edn.Oxford University Press,

2011.

236. Manovich Lev. The Language of New Media. Cambridge, MA: MIT Press, 2001. 354 p.

237. O'Flaherty K. Consumer protection and digital content: Directive 2019/770 – analysis. *Journal of Consumer Law*, 2020.

238. Online Safety Act 2023. UK Public General Acts2023. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50.

239. Penney J. W. Internet Access Rights: A Brief History and Intellectual Origins. William Mitchell Law Review. 2011, Vol. 38. Iss. 1. P. 10–42.

240. Personal information protection act. Expand Act No. 16930, Feb. 4, 2020. Statutesofthe republic of Korea. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=53044&lang=ENG.

241. Personal Information Protection and Electronic Documents Act. Canada.ca Department of Justice Laws Home Legislation Consolidated Acts. S.C. 2000, c. 5. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/p-8.6.

242. Personal Information Protection Law of the People's Republic of China. URL: https://personalinformationprotectionlaw.com.

243. Peter W. Martin, Digital Law: Some Speculations on the Future of Legal Information in Technology. May, 1995. URL: http://www.law.cornell.edu/papers/fut95fnl.htm.

244. Principles of European Tort Law. URL: http://www.egtl.org/docs/PETLRussian.pdf.

245. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence. 2021. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence.

246. Raysman Richard, Brown Peter. Computer Law: Drafting and Negotiating Forms and Agreements. N.Y.: Law Journal Seminars-Press, 1984.

247. Recommendation concerning the Promotion and Use of Multilingualism and Universal Access to Cyberspace. 2003. Paris, France. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-promotion-and-

use-multilingualism-and-universal-access-cyberspace.

248. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Document 32016R0679. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj.

249. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). Document 32022R1925. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj/eng.

250. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). Document 32022R2065. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng.

251. Sadkovskyi S., Fedorenko T. Virtual assets and digital content belong to the objects of civil law. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* No. 1(37) 2023. URL: https://rsglobal.pl/index.php/ijitss/article/view/2524/2173.

252. Single subjects in Digital Law and Technological Innovation. Melbourne Law School. URL: https://law.unimelb.edu.au/study/masters/specialist-legal-areas/digital-law-and-technological-innovation.

253. Solove D. J., Schwartz P. M. Information Privacy Law. Wolters Kluwer, 2021.

254. Taylor R. D. «Data localization»: The internet in the balance. *Telecommunications Policy*. 2020. Volume 44, Issue 8. P. 1-15.

255. The UK GDPR: summary. URL: https://lnk.ua/ADEXczH9G.

256. Weber R.H. Internet of Things. New security and privacy challenges. *Computer Law & Security Review*, 2010. Vol. 26(1). P. 23-30.

257. Whittaker M., Crawford K. The AI Now Reports. AI Now Institute, 2018. URL: https://ainowinstitute.org/wp-content/uploads/2023/04/AI_Now_2018_Report.pdf

258. WIPO Copyright Treaty (WCT). URL:

https://www.wipo.int/wipolex/en/text/295166.

259. WIPO Performances and Phonograms Treaty. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_227.pdf.

260. UNIAN. URL: https://www.unian.ua/static/siterules.

ДОДАТКИ

Додаток А

Еволюційні етапи розвитку інформаційних технологій *

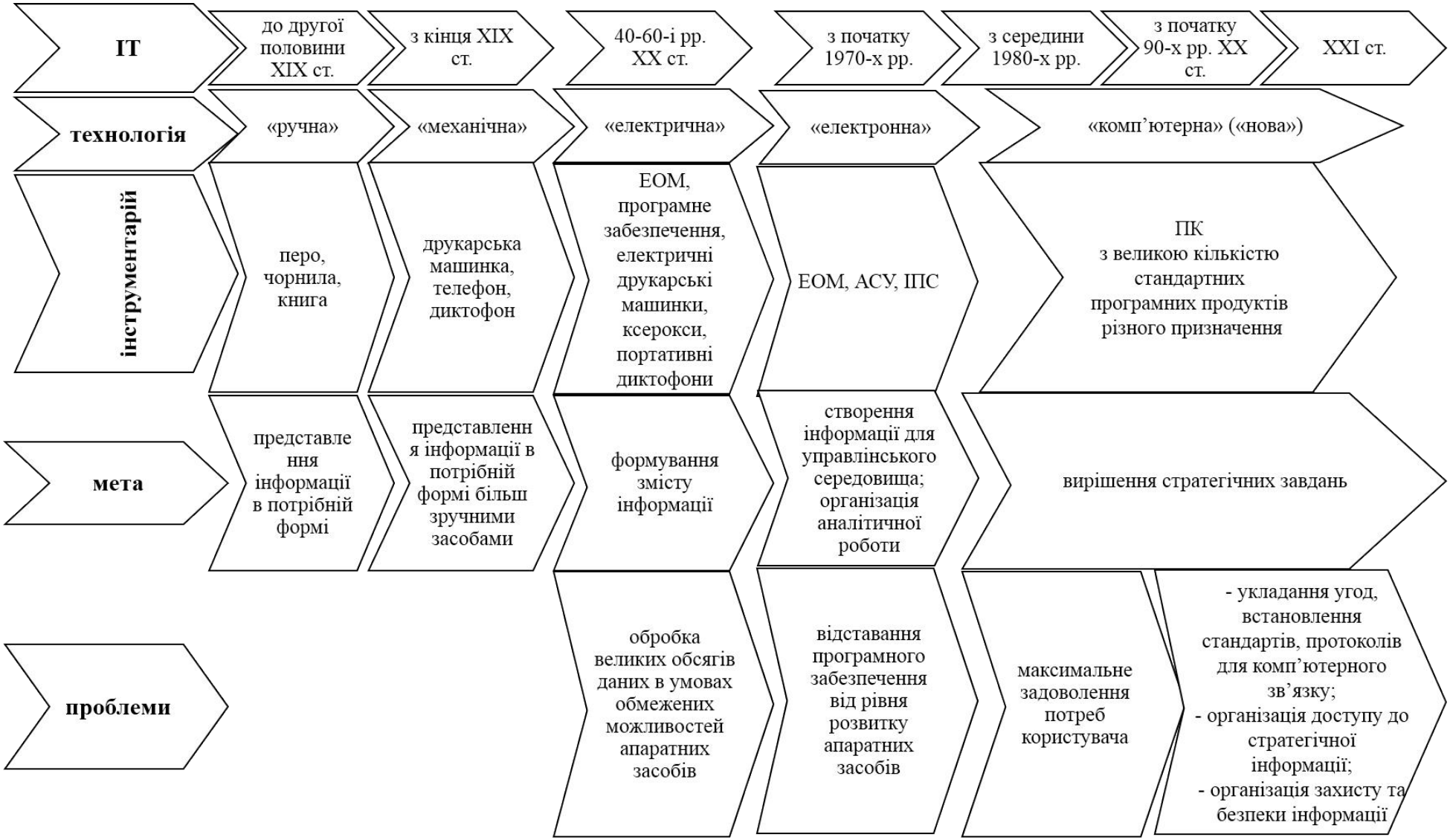

* Складено автором на основі [15;192]

Додаток Б

Класифікація інформаційних технологій *

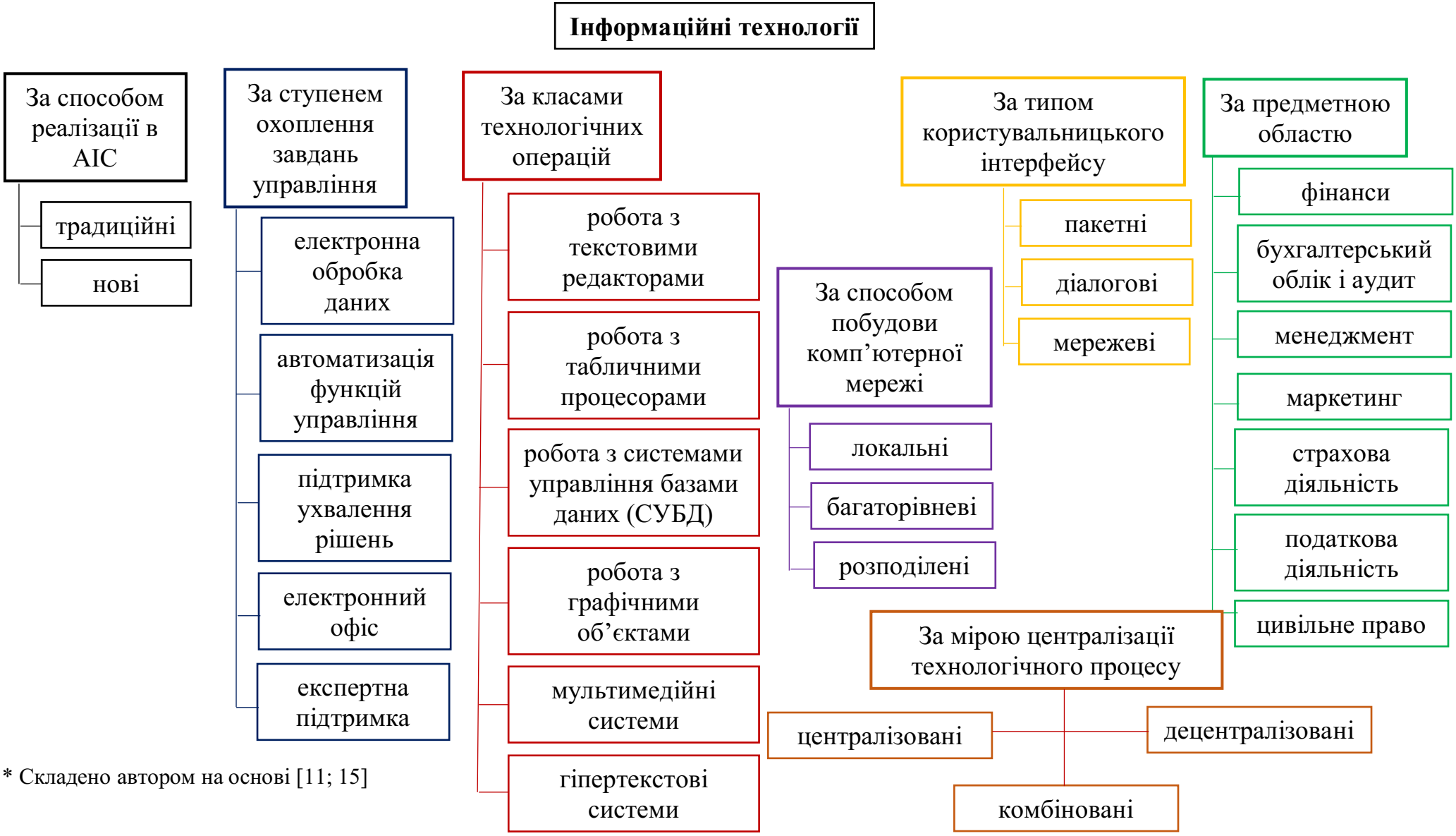

* Складено автором на основі [11; 15]

Додаток В

Правова система *

* Складено автором на основі [88, 101, 176]

Додаток Г

Види правовідносин за предметом правового регулювання*

* Складено автором на основі [103]

Додаток Д

Правові принципи, притаманні різним сферам правовідносин *

ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

~ верховенство права

~ гуманізм

~ добросовісність

~ розумність

~ неприпустимість зловживання правом

~ неприпустимість позбавлення права власності

~ неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;

~ свобода договору;

~ свобода підприємницької діяльності,

~ справедливість

~ судовий захист цивільного права та інтересу

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ

~ диспозитивність

~ децентралізація

~ неприпустимість безпідставного збагачення

~ юридична рівність

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

~ актуальності та достовірності відомостей

~ безперервності ведення реєстру

~ дотримання прав і свобод людини та громадянина

~ обґрунтованості

~ забезпечення безпеки

~ законності

~ конфіденційність персональних даних

~ повноти

~ уніфікованого формату запису

ПРАВООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

~ принцип усвідомленої добровільної участі

СЕРЕЙ / ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЛЯ КРАЩОГО ПРАВОСУДДЯ

~ безпека даних

~ достовірність

~ дотримання основоположних прав

~ прозорість

~ контроль користувачем

~ недискримінація

~ неупередженість

~ якість даних

ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

~ безпосередність;

~ верховенство закону;

~ вилучення «відчуження» інформації в її власника;

~ вільного доступу до інформації;

~ відповідальність;

~ вільного виразу думок і переконань;

~ вільного доступу (відкритості) інформації, або принцип гласності;

~ вільного створення й поширення будь-якої інформації, не обмеженої законом;

~ гуманізм;

~ екземплярності інформації;

~ забезпечення інформаційної безпеки;

~ заборони створення й поширення інформації, яка може призвести до порушення інформаційних прав і свобод особистості, дестабілізації суспільства, порушення стабільності й цілісності держави;

~ захист авторських прав;

~ інформаційного об’єкта (інформаційної речі) або принцип двоєдності

інформації і її носія;

~ комплексності відносин в інформаційній сфері;

~ обігу інформації;

~ оперативності надання інформації;

~ організаційної форми;

~ повноти обробки інформації;

~ повноти опрацювання й оперативності надання інформації;

~ поширення інформації;

~ право громадян на інформацію;

~ презумпція невинуватості;

~ принцип справедливості;

~ пріоритет прав особи;

~ рівність громадян перед законом;

~ свобода доступу до інформації.

ІДЕЇ ТА ПРАВИЛА КОРИСТУВАННЯ МЕРЕЖЕЮ ІНТЕРНЕТ

~ доступність до інформації;

~ дотримання норм авторського права;

~ єдиного глобального характеру мережі;

~ недоторканності приватної власності на інформацію;

~ точного дотримання правил користування мережею;

ВИМОГИ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ НАЛЕЖНУ ІНФОРМАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

~ всебічного, повного і об’єктивного дослідження обставин справи;

~ гласність;

~ законність;

~ публічність;

ПОЛОЖЕННЯ, ЯКІ СПРЯМОВАНІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОД ОСІБ – УЧАСНИКІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

- ~ охорона прав та свобод громадян в інформаційній сфері;
- ~ повага до честі та гідності особи;
- ~ презумпція невинуватості

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

- ~ безперервності ведення реєстру
- ~ дотримання прав і свобод людини та громадянина
- ~ законності
- ~ повноти, актуальності та достовірності відомостей
- ~ застосування уніфікованого формату запису
- ~ обґрунтованості
- ~ організаційні і технічні заходи забезпечення безпеки зазначених відомостей
- ~ пропорційності
- ~ прогнозу
- ~ своєчасності
- ~ сталого та безперебійного функціонування інформаційної інфраструктури

ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

- ~ відкритість інформації
- ~ гарантованість права на інформацію;
- ~ достовірність і повнота інформації;
- ~ доступність інформації,
- ~ захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя
- ~ правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- ~ свобода вираження поглядів і переконань;
- ~ свобода обміну інформацією.

* Складено автором на основі власних досліджень

Додаток Е

Різновиди цивільно-правової відповідальності *

* Складено автором на основі власних досліджень

Додаток Ж

Правила користування сайтом УНІАН *

На цій сторінці описані умови, які регулюють використання матеріалів проекту «УНІАН», які доступні в мобільних та Smart TV додатках, чат-ботах, додатках для інтеграції з соціальними мережами, а також ті, що публікуються на сайті https://www.unian.ua, розроблених ТОВ «ДІДЖИТАЛС СОЛЮШНС» (далі – «Сайт», «Ми», «Компанія»).

1. Загальні умови

1.1. Якщо Ви вирішили користуватися Сайтом та додатками Сайту, включаючи RSS, API, програмним забезпеченням та іншими файлами, Ви даєте згоду на дотримання всіх умов, викладених у цих Правилах користування сайтом (далі – «Правила»), у тому числі, шляхом реєстрації на Сайті свого облікового запису (аккаунту). Ці Правила є юридично обов'язковою угодою між користувачем і Компанією, предметом якої є надання користувачеві послуг з використання Сайту і його сервісів.

1.2. Ми можемо у будь-який час змінювати умови, викладені в цих Правилах, і такі зміни набирають чинності негайно після їх оприлюднення на Сайті.

1.3. Ви зобов'язані ознайомлюватися з цими Правилами перед кожним користуванням Сайтом. Якщо Ви продовжуєте користуватися Сайтом після оприлюднення змінених Правил, це означає Вашу згоду на дотримання Правил з усіма його змінами.

1.4. Якщо будь-які умови цих Правил або зміни до них неприйнятні для Вас, Ви можете не розпочинати користування Сайтом або припинити дію Вашого облікового запису у порядку, визначеному розділом 8 Правил.

2. Контент Сайту

2.1. Матеріали, опубліковані на Сайті, призначені для Вашого особистого некомерційного використання. Всі матеріали, опубліковані на Сайті, включаючи, але не обмежуючись: новини, фотографії, зображення, ілюстрації, аудіо-та відео кліпи (далі – «матеріали» або «контент») захищені авторським правом і знаходяться у володінні або під контролем Компанії або сторони, яка є

постачальником контенту. Ви повинні дотримуватися всіх додаткових повідомлень про авторські права, інформації або обмежень, що містяться на будь-якій сторінці.

2.2. Зміст Сайту захищений авторським правом відповідно до законодавства України та міжнародного авторського права. Ви не маєте права змінювати, публікувати, передавати, брати участь у передачі або продажу, відтворювати (за винятком випадків, передбачених в пункті 2.4 цих Правил), створювати нові твори, поширювати, виконувати, або яким-небудь чином використовувати зміст Сайту (включаючи програмне забезпечення) в цілому або частково.

2.3. Комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки, тощо Компанії або третіх осіб, захищені авторськими правами. Ніщо, зазначене в цих Правилах, не може тлумачитися як надання опосередковано, за замовчуванням або іншим шляхом будь-якої ліцензії або права на використання торговельної марки, патенту, прав на дизайн або авторських прав Компанії або третіх осіб.

2.4. Ви можете завантажити або скопіювати вміст Сайту, інші компоненти та елементи, що відображаються на Сайті, тільки для особистого використання, за умови дотримання всіх авторських прав та інших повідомлень, що містяться в ньому. Копіювання чи зберігання будь-якого контенту для відмінних від особистого використання суворо забороняється без попередньої письмової згоди Компанії.

2.5. Інтернет-виданням, мобільним додаткам дозволяється безкоштовно використовувати інформацію, розміщену на Сайті, за умови відкритого гіперпосилання та згадки першоджерела не нижче першого абзацу і обсягом не більше півтори тисячі знаків оригінального тексту. Використання більшого обсягу тексту можливе лише за умови отримання письмового дозволу Компанії.

Для SmartTV використання матеріалів Компанії дозволяється на платній основі та лише за письмової згоди Компанії. Іншим видам ЗМІ дозволяється використовувати інформацію, розміщену на сайтах Компанії, обсягом до півтори тисячі знаків, за умови посилання на першоджерело. Використання більшого обсягу тексту можливе лише за умови отримання письмового дозволу Компанії.

Під використанням інформації мається на увазі будь-яке відтворення,

републікація, поширення, переробка, переклад, включення його частин до інших творів та інші способи, передбачені Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Компанія надає письмовий дозвіл на використання своїх матеріалів третім особам на свій розсуд на підставі звернення, направленого в електронній формі на email, із обов'язковим зазначенням зворотної поштової адреси. Компанія залишає за собою право в процесі розгляду звернення вимагати від третіх осіб будь-яку додаткову інформацію, необхідну для прийняття рішення про видачу письмового дозволу. Використання матеріалів Компанії можливе тільки після отримання третьою особою відповідного письмового дозволу.

3. Контент користувачів

3.1. Ви погоджуєтесь користуватися Сайтом виключно с законною метою та таким чином, щоб не порушувати права інших користувачів, не обмежувати та не перешкоджати доступу інших до Сайту та користуванню ним.

3.2. Не дозволяється завантажувати, розповсюджувати та публікувати контент будь-якого наклепницького, образливого, непристойного, порнографічного чи іншого незаконного матеріалу; рекламні прояви, комерційні повідомлення, а також повідомлення, які не мають інформаційного навантаження і не стосуються тематики ресурсу.

3.3. Будьте ввічливі. Ви погоджуєтесь, що не будете погрожувати або ображати інших користувачів, використовуючи наклепницькі прийоми, або свідомо публікувати повідомлення з повторювальним змістом (спам). Користуйтеся шанобливою мовою. Онлайн-бесіда продовжуватиметься тільки тоді, коли наші користувачі відчують себе бажаними та в безпеці. Ви погоджуєтесь не використовувати мову, яка зловживає або розрізняє на підставі раси, релігії, національності, роду, сексуальних переваг, віку, регіону, інвалідності і т.п. Ворожнеча будь-якого роду є підставою для негайного призупинення доступу до всього Сайту або його частини.

3.4. Дискутуйте, але не нападайте. У суспільстві, повному думок та переваг, люди завжди розходяться в думках. Сайт пропонує активні обговорення і вітає

жаркі дебати, але особистий напад є прямим порушенням Умов це є підставою для негайного призупинення повного або часткового доступу до всього Сайту.

3.5. Не розголошуйте в своїх повідомленнях ніякої особистої інформації про себе або про будь-кого іншого (наприклад: телефонний номер, домашню адресу, адресу електронної пошти).

3.6. Ви визнаєте, що будь-які матеріали поширені Вами (наприклад контент, створюваний Вами, в тому числі, але не обмежуючись: коментарі, форум, повідомлення, рецензії, текст, відео, аудіо та фотографій, а також комп'ютерний код і додатки) може бути видалений або змінений нами. Ви відмовляєтесь від будь-яких прав, які Ви можете мати в разі наявності такого матеріалу на Сайті, а зміна матеріалів може бути здійснена навіть у разі якщо Ви не згодні. Матеріали також можуть бути включені в наші RSS-канали, API, і доступні для перевидання через інші формати.

3.7. Ви надаєте Компанії, безстрокову, невиключну, по всьому світу, роялті-фрі, ліцензію на розміщені/надіслані/поширені Вами матеріали, включаючи передачу Компанії або будь-якій третій стороні необмежене право на використання, копіювання, передання, публікацію, поширення, створення похідних робіт, змінення і адаптування індексу, кеша, тегів, кодування (включаючи без обмеження права на адаптацію до потокового завантаження, передачі, мобільного, цифрового сканування або інших технології) в будь-якій формі або засобах масової інформації, відомих зараз або в подальшому розроблених, в тому числі, будь-які статті, розміщені Вами на Сайті або на веб-сайті, який належить Компанії.

3.8. Ви несете повну відповідальність за зміст Ваших публікацій. Компанія не може контролювати кожен матеріал і не несе відповідальності за зміст цих повідомлень, Ми залишаємо за собою право видаляти, переміщати або редагувати статті, які Компанія, за власним розсудом, вважає образливими, наклепницькими, непристойними або неприйнятними, які порушують авторські права і товарні знаки.

3.9. Ви даєте згоду на відображення і публікацію на Сайті розробленого Вами

матеріалу, а також в рекламних цілях за межами Сайту.

4. Заяви та гарантії

4.1. Ви запевнюєте, гарантуєте та обіцяєте (а), що матеріали будь-якого роду, представлені через Ваш аккаунт (I) не будуть порушені, плагіатом або порушувати права третіх осіб, включаючи авторське право, товарні знаки, недоторканність приватного життя або інших особистих або майнових прав, або (II) містити наклепи чи інший незаконний матеріал, а також (б), Ви щонайменше досягнули вісімнадцяти років.

4.2. Цим гарантуєте, що Ви відшкодуєте збитки, захистите та огородите Компанію та всіх посадових осіб, директорів, власників, агентів, постачальників інформації, афілійованих осіб, ліцензіарів і ліцензіатів від будь-якої відповідальності і витрат, включаючи судові витрати, що були понесені у зв'язку з будь-яким позовом, що спричинений порушенням цих Правил, гарантій і угод Вами або будь-яким користувачем Вашого аккаунта. Ви повинні розумно співпрацювати на захист будь-якого такого позову. Компанія залишає за собою право за свій рахунок прийняти на себе винятковий захист і контроль будь-якого питання, які вимагають компенсації від Вас.

4.3. Компанія не гарантує і не підтверджує точності або надійності будь-яких порад, думок, заяв чи іншої завантаженої або розповсюдження інформації через аккаунти будь-яких користувачів, постачальників інформації або будь-яких інших фізичних чи юридичних осіб. Ви визнаєте та усвідомлюєте, що покладання на такі думки, поради, заяви, меморандуми або іншу інформацію здійснюється Вами на власний страх і ризик. Матеріали Сайту поширюються «як є», без будь-яких гарантій, включаючи гарантії на право власності або придатності для конкретних цілей. Цим Ви визнаєте, що користуєтеся Сайтом на свій страх і ризик.

5. Реєстрація та безпека

5.1. Як частина процесу реєстрації або створення облікового запису, Ви будете створювати облікові дані для входу, вибравши пароль та надання адреси електронної пошти. Ви також повинні надати Нам певні відомості про себе, які повинні бути точними і оновленими.

5.2. Кожна реєстрація дійсна для одного користувача. Ви не можете поділитися своїми обліковими даними реєстрації для входу, щоб ніхто інший не мав доступу до Вашого аккаунта. Ми можемо скасувати або призупинити Ваш доступ до Сайту, якщо Ви поділитеся своїми обліковими даними для входу. Ви несете відповідальність за збереження конфіденційності пароля, який Ви не повинні відкривати будь-якому представнику або агенту Компанії. Ви не можете (а) вибрати або використовувати облікові дані іншої людини з тією метою, щоб видати себе за цю людину, (б) використовувати дані облікового запису без права дозволу власника, або (в) використовувати облікові дані, на свій розсуд, якщо вони є чи вважаються образливими. Недотримання вищезазначених положень вважається порушенням Правил, які можуть призвести до негайного припинення існування Вашого аккаунта.

5.3. Ми вітаємо участь людей будь-якого віку на Сайті, однак з метою захисту дітей – особи до досягнення повноліття не можуть здійснювати реєстрацію на Сайті.

5.4. Ви зобов’язані повідомити на email про будь-які відомі або передбачувані випадки несанкціонованого використання Вашого аккаунта, або про будь-яке відоме або передбачуване порушення безпеки, у тому числі втрату, крадіжку або несанкціоноване розкриття Вашого пароля.

5.5. Ви несете відповідальність за будь-яке використання чи діяльність на Вашому обліковому запису на Сайті, в тому числі за використання аккаунту третіми особами з Вашого дозволу. Будь-яка шахрайська, образлива або інша протизаконна діяльність може бути підставою для припинення дій Вашого облікового запису, на власний розсуд, і Ми можемо направити відомості до відповідних правоохоронних органів.

6. Зв’язок між Сайтом і користувачами

6.1. Якщо Ви заповнюєте реєстраційну форму з метою отримання певної інформації, Ми, як власники і правонаступники, з дозволу певних сторонніх постачальників, надаємо Вам інформацію про матеріали, опубліковані на Сайті.

6.2. Ви надаєте, а Компанія залишає за собою право відправляти на Вашу

електронну пошту інформацію про зміни або доповнення послуг на Сайті.

6.3. Компанія залишає за собою право розкривати інформацію про використання та демографію за умови, що це не буде розкривати Вашу особистість. Рекламодавці на сайті можуть збирати і поширювати особисту інформацію про Вас, тільки якщо Ви підтверджуєте свою згоду відповідно до Політики конфіденційності та захисту персональних даних Компанії.

6.4. Компанія може зв'язатися з Вами по електронній пошті про Вашу участь в опитуванні користувачів, задаючи питання з метою покращення поточних або перспективних матеріалів. Ця інформація буде використана для покращення роботи Сайту і для кращого розуміння наших користувачів. Будь-яка інформація, яку ми отримуємо в таких опитуваннях, не буде передана третім особам, за винятком узагальнених знеособлених даних.

7. Ліцензії та програмне забезпечення

7.1. Ви не маєте ніяких прав на пропрієтарне програмне забезпечення та супровідну документацію, або на будь-які поліпшення або зміни до них («програмне забезпечення»), якщо у Вас не має доступу до Сайту. Ви не можете субліцензувати, поступатися або передавати будь-які ліцензії, надані Компанією, і будь-яка спроба такого субліцензування, привласнення або передачі вважається недійсною та протиправною. Ви можете зробити одну копію такого програмного забезпечення для архівних цілей. Ви не можете копіювати, поширювати, змінювати, переробляти, або створювати похідні роботи від програмного забезпечення.

8. Припинення доступу до Сайту

8.1. Ви можете припинити дію аккаунта в будь-який момент, звернувшись на на email. Ви отримаєте автоматичне підтвердження по електронній пошті, що заяву на видалення аккаунту прийнято, і Ваш доступ буде припинений протягом 24 годин.

8.2. Компанія, може, на свій власний розсуд, видалити або призупинити доступ до всього Сайту або його частини з будь-якої причини, включаючи, порушення або невиконання цих Правил.

9. Різне

9.1. Ці Правила застосовуються відповідно до законодавства України. Будь-які спори щодо реалізації цих Правил будуть вирішуватися відповідним судом, в порядку, визначеному чинними законодавством України.

9.2. Незважаючи на будь-які положення з вищевикладеного, нічого в цих Правилах не може використовуватися для тлумачення положень, зазначених в Політиці конфіденційності.

9.3. Листування слід здійснювати на email

9.4. Ви погоджуєтесь негайно повідомляти про будь-які порушення авторських прав щодо матеріалів Сайту. Про виникнення претензій з Вашого боку щодо порушення авторських прав стосовно матеріалів, які містяться на Сайті, повідомляйте на на email.

9.5. Матеріали можуть містити посилання, пов’язані з іншими World Wide Web Інтернет-сайтами, ресурсами та рекламодавцями. Так як Ми не несемо відповідальності за доступність цих зовнішніх ресурсів або їх зміст, Ви повинні направляти будь-яке занепокоєння щодо будь-якого зовнішнього посилання адміністратору такого веб-сайту.

10. Реклама та партнерські матеріали

10.1 Матеріали з плашками «реклама», «новини компаній», «прес-реліз», «актуально», «точка зору», «офіційно», «партнерський матеріал» публікуються на комерційних або партнерських засадах.

10.2. Докладніше про рекламу: https://www.unian.ua/static/advertising/advert

* складено автором на основі [260].

Додаток З

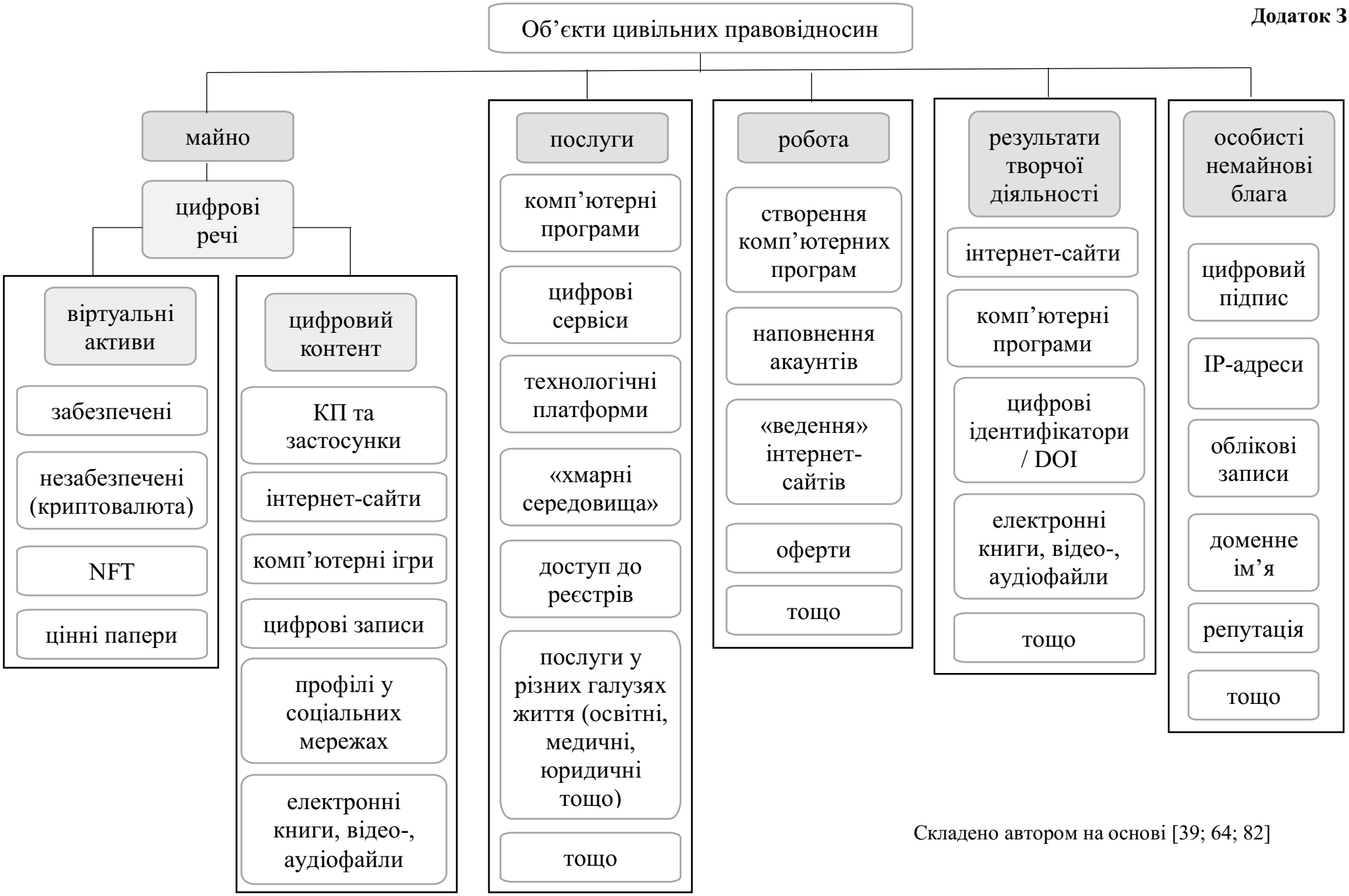

Складено автором на основі [39; 64; 82]

Додаток І

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

1. Федоренко Т. В., **Садковський С. П.** Юридична відповідальність в інформаційній сфері: поняття та особливості. *Український науково-теоретичний часопис «Часопис Київського університету права».* 2022, № 2. С. 82-85. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.14.

(Федоренко Т.В. – розкрито сутність юридичної відповідальності як правової категорії, її загальнотеоретичне осмислення, визначення ознак і функцій, а також особливості цивільно-правової відповідальності в інформаційній сфері. Зроблено акцент на аналізі правової природи відповідальності, її ролі як способу захисту прав та інтересів, а також на обґрунтуванні підходів до її застосування в умовах розвитку інформаційного суспільства. Садковський С.П. – зосереджено увагу на теоретико-прикладних аспектах функціонування інформаційної сфери, аналізі сучасних викликів інформаційної безпеки, характеристиці інформаційних правопорушень, їх класифікації та визначенні ризиків, пов'язаних із розвитком інформаційних технологій і кіберпростору. Розкрито питання впливу глобалізації інформаційних процесів на національну безпеку та необхідність удосконалення механізмів протидії загрозам.)

2. Садковський С. П. Деякі аспекти нормативно-правового забезпечення інформаційних технологій в контексті інформаційної безпеки України. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2023, № 12. С. 121-123. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/27.

3. Садковський С. П. Деякі аспекти правового регулювання інформаційних технологій в Україні. *Інформаційно-аналітичний наукометричний журнал, фахове видання «Економіка. Фінанси. Право».* 2024, № 5. С. 109-111. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2024.5.20.

4. Садковський С. П. Цивільно-правова відповідальність у сфері

інформаційних технологій: досвід ЄС та перспективи для України. *Право і суспільство.* 2025, № 5 Т. 2. С. 74-80. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.9.

Статті у наукових виданнях іншої держави

5. Fedorenko T., **Sadkovskyi S.** Virtual assets and digital content belong to the objects of civil law. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.*2023, No. 1(37). Pp. 1-4. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30032023/7963.

(Sadkovskyi S. – проаналізовано практичні аспекти функціонування ринку віртуальних активів, зокрема особливості його становлення в Україні, вплив глобальних тенденцій розвитку криптовалют, економічний потенціал цифрових активів, а також проблеми їх легалізації та інтеграції у національну економіку. Значну увагу приділено характеристиці сучасного стану ринку, ролі державної політики та діяльності Міністерства цифрової трансформації, а також порівнянню міжнародного досвіду регулювання. Fedorenko T. – здійснено теоретико-правове обґрунтування категорій «віртуальні активи» та «цифровий контент», визначено їх правову природу як об'єктів цивільних прав, а також проаналізовано нормативно-правові підходи до їх закріплення у цивільному законодавстві України.)

Тези наукових доповідей

6. Садковський С. П. Правове становлення інформації. Права людини: історія та сучасність: VII Науково-практична конференція, м. Київ, 8 грудня 2022 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 51-53.

7. Садковський С. П. Правові аспекти цифрової інклюзії: виклики та перспективи використання інформаційних технологій. Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 26-28 листопада 2024 року: тези доповіді. Київ, 2024. С. 165-168.

8. Садковський С. П. Деякі особливості правової природи цифрового контенту. Молодь: освіта, наука, духовність: XXII Всеукраїнська науково-

практична конференція студентів і молодих вчених. м. Київ, 16-18 квітня 2025 р. Київ, 2025. С. 650-652.

9. Садковський С. П. Міжнародно-правові аспекти цифрової інклюзії та захисту прав людини в умовах розвитку інформаційних технологій. Інклюзивне освітнє середовище проблеми, перспективи, та кращі практики: XXV Міжнародна науково-практична конференція. м. Київ, 25–27 листопада 2025 року: тези доповіді. Київ, 2025. С. 1796-1799.

10. Садковський С. П. Права людини в умовах цифрової трансформації: виклики та правові гарантії. Права людини: історія та сучасність: X Науково-практична конференція. м. Київ, 04 грудня 2025 року: тези доповіді. Київ. 2025. С. 64-67.